41 Lacivert

Çokaşklılık

Thomas Schroedter & Christina Vetter

Almanca'dan Çeviren: Özge Karlık

Lacivert Kitaplar

ÇOKAŞKLILIK • T. Schroedter & C. Vetter

AYRINTI

812

THOMAS SCHROEDTER

1955 doğumlu Thomas Schroedter, "kara" pedagojiyle çocuk yurdunda bakıcı olarak çalışırken tanıştı. Sosyal pedagoji ve eğitim bilimi öğrenimi gördü. Halen okul dışı eğitim çalışmalarında faaliyet gösteren ve Paderborn Üniversitesi'nde gençlik sosyolojisi dalında öğretim görevlisi olan Thomas Schroedter'in yayımlanmış çalışmaları arasında, *50 Jahre Einmischung im Interesse der Jugend* (1998), *Antiautoritäre Pädagogik* (2012), *Globalisierung* (2002) kitapları yanında, Achim Schröder ve Nadine Balzter ile birlikte kaleme aldığı *Politische Jugendbildung auf dem Prüfstand* (2004) kitabını da sayabiliriz.

CHRISTINA VETTER

1980 doğumlu Christina Vetter, uzman pedagog ve cinsel pedadog olarak çalışıyor. Bielefeld ve Paderborn üniversitelerinde öğrenim gördü. Cinsel Pedagoji Topluluğu (Gesellschaft für Sexualpädagogik) yönetim kurulu başkanıdır. Gençler ve genç yetişkinlerle birlikte yürüttüğü kültürlerarası ve şiddet önleyici çalışmaları, okuldan mesleğe geçiş süreci üzerinde yoğunlaşıyor.

Ayrıntı: 812
Lacivert Kitaplar Dizisi: 41

Çokaşklılık
Bir Hatırlama
Thomas Schroedter & Christina Vetter

Kitabın Özgün Adı
Polyamory
Eine Erinnerung

Almanca'dan Çeviren
Özge Karlık

Yayıma Hazırlayan
Hazel Bahar Özmen

© Schmetterling Verlag GmbH, Stuttgart

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım 2014
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-948-4
Sertifika No: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com,tr

Thomas Schroedter & Christina Vetter

ÇOKAŞKLILIK
Bir Hatırlama

İçindekiler

1. Önsöz 7
2. Giriş 10
3. Aşk: Bir Çılgınlık 14
4. Çok Ne? Çokaşklılık Nedir? 28
4.1. Tanımlama ve Standardizasyon 28
4.2 Ateşe Tutkunluk? 40
4.3 Çokaşklılığın Değer ve Prensipleri 44
4.4 Çokaşklılık Biçimleri ve İlişki Şekillenimleri 48
4.5 Semboller ve İşaretler 53
4.6 Queer ve Normatifliğin Çok Yönlü Sorgulanması 56

5. Peki Nasıl Oldu? Tarihsel Gelişim ve Mononormatiflik.....76
5.1 Her Şey Babil'de Başladı..... 80
5.2 Antikitede Aşk..... 83
5.3 İnsanların Ortaçağdaki Düzeni 92
5.4 Saray Aşkı ve Centilmenlik 94
5.5 Aydınlanmadan Romantizme 106
5.6 İlk Alternatifler 114
5.7 Aşk Piyasaya Çıktığında..... 118
6. Normalin Öte Tarafı.....126
6.1 Başkaları da Var 132
6.2 Baba Şöyle Bir Uğrarsa..... 135
7. Parlak Hayaller? *Gelecek Bize Ne Getirecek?* 144
7.1 Kötü mü Bitecek?..... 147
7.2 Sadece Bir Rüya..... 152
— Kaynakça 161

1
Önsöz

Hiçbir duygu üzerine aşk hakkında yazıldığı kadar çok şey yazılmamıştır. Pek çok kimse aşkın ne olduğunu bildiğini iddia eder; bunu, bizi üst üste kuşkuya düşüren pek çok görüş üzerine yaptığımız araştırmalarda şaşkınlıkla gördük. Ayrıca dikkatimizi aşkın yeni kafa karışıklıklarına yol açan farklı hallerine yönelttik. Nitekim geçtiğimiz on yılda çokaşklılık gitgide herkesin merak konusu haline geldi. TV kanalı *ARTE*, üçlü bir ilişkiyi anlatan "Drei herzen" [Üç Kalp] (2008) belgesel ile bütün bir akşamı bu temaya ayırdı. 2 Kasım 2007'de *Tageszeitung (taz)**, "Du und ich und ich und er" [Senle ben ve benle o] baş-

* Almanya'da günlük gazete. (ç.n.)

lığıyla Philipp Mattheis'in bir makalesini yayınladı. Çokaşklılık teması ve "Çokaşklılık mutlu eder mi?" sorusuyla haşır neşir olan yazar, makalesinde internet sözlüğü *Wikipedia*'dan bir tanıma yer verdi. Mattheis'e göre 2004'te oluşturulan bu *Wikipedia* maddesi ilk üç sene içerisinde defalarca değiştirildi, yeniden yazıldı ve yine Mattheis'ın makalesinden sonra bu "muazzam" başlık en az 60.000 karakter kullanılarak tekrar düzenlendi. Bir karşılaştırma yapacak olursak, gazetecinin makalesi, bu maddenin sözlükteki yerini eşcinselliğin yukarısına taşıdı; öyle ki yazı yayınlandığı sırada 70.000 karakter uzunluğunda olan eşcinsellik maddesi söz konusu maddeden sadece önemsiz bir farkla üstteydi (Mattheis 2007).

Bununla beraber, çokaşklılık üzerine olan bilgi dağarcığı çok geçmeden genişledi ve Şubat 2010 tarihinde kaynakçayla birlikte 95.000 karakterden fazla hale geldi; bu esnada tekeşlilik maddesi "sadece" 13.000 karakter ile durağan bir haldeydi. Elbette bir konunun *Wikipedia*'daki boyutu ve gelişimi, o konuya ilişkin dünya çapında bir ilginin olduğuna dair yeterli bir kanıt değildir. Öte yandan medya yayınlarının varlığı da bu konunun artan önemini görünür hale getiriyor. Böylelikle açık ilişki formları ve ağları, aile yapılarındaki değişim son aylarda çokaşklılık sözüyle diğer iletişim kanallarında da yaygın olarak temsil edildi. "İkili ilişkiyi" heteronormatif düsturun "ölüm bizi ayırana dek" pratiğine indirgemek, 60'lı yılların sonundan itibaren süregelen kuramsal cinsiyet, cinsellik ve yaşam tarzı tartışmalarına pek de uygun düşmüyor. Almanya'da pek çok kimse, gitgide, bu tür bir hayatı yaşamayı tercih etmiyor. Buna rağmen bu alanda, çalışmamızda da bir miktar hissedilebileceği üzere, kaynak açısından bir eksiklik söz konusu.

Aşkın tanımı çerçevesinde çoktandır başlamış olan ve daha ziyade buradan türeyen çokaşklılık kavramının da eşlik ettiği tartışmalar ve belirsizlikler, bizi, bu kitapla meşgul olduğumuz süre boyunca yeni sorularla karşı karşıya bıraktı. Böylelikle,

başta kullanmayı planladığımız zamandan fazlasına ihtiyaç duyduk. Bu sebeple özel teşekkürümüz, sabrından ötürü Schmetterling Yayınevi'nden Paul Sandner'e gelsin.

Bu kitaptaki her bölüme birer edebi alıntıyla başlamamız, esasen çoktan miadı dolmuş, kupkuru ve tamamıyla sıkıcı olan, yani Paderborn Üniversitesi öğrencilerinin çoğunluğunun korktuğu "kuru kuram" olarak tabir edilen kuramsal açıklamalardan ziyade, aşkın ihtimallerini anlatan edebi eserlerden vazgeçmediğimizin bir göstergesidir. Dolayısıyla bu konuyla olan münasebetimiz, bize bolca neşe, ilgi çekici sohbetler ve muzazzam bir bakış açısı zenginliği bahşetti. Üzerinde çalışmaya başladığımız ve tıpkı bir buz pistine benzeyen bu alan, aslında önceden aşina olduğumuz bir alan değildi. Doğal olarak bu alanda, hata yapmamıza mani olacak veya hiç değilse dönüşünü henüz tamamladığımız pirouette'in ne derece iyi olduğunu söyleyecek birilerine sık sık ihtiyaç duyduk. Burada teşekkür etmemiz gereken herkesi anmaya çalışmak, ne yazık ki, daha heyecan verici bir konuya yer açmak adına mümkün mertebe kısa tutmamız gereken bu önsözün sınırlarını aşacaktır. Fakat ismi zikredilmeyenleri önemsiz addetmeksizin, bize destek olan ve yapıcı eleştirilerde bulunan bazı insanların adını bilhassa burada anmak istiyoruz: Bire Breker, Ivonne Franzsander, Doris Weber ve Jee-Won Seo. İngilizce alıntı metinlerin çevirisine katkılarından dolayı özel bir teşekkür de Susi Lamberto'ya gelsin. 2009'da Hamburg'da Sevgililer Günü dolayısıyla Cinsel Pedagoji Derneği'nin düzenlediği, çokaşklılık temalı sohbetlere katılan herkese de teşekkür ediyoruz.

2
Giriş

Elbette kulağı tırmalar,
aşkın bir fiil oluşu;
bir edat,
sayı sıfatı
veya, yer yer, bir zarf oluşu.
Orson Welles

Bugüne kadar esas olarak Almanca çerçevesinde çokaşklılığa dair ilişki örnekleri, kılavuzlar veya anekdotlardan oluşan literatürün izini kolayca sürebiliyoruz. Felix Ihlefeldt'ın 2008 yılında yayımlanmış olan "Wenn man mehr als einen liebt" [Kişi birden fazla severse] ve Laura Méritts'in 2005 yılında

yayımlanmış olan "Mehr als eine Liebe" [Tek aşktan fazlası] adlı kitabı bu konuya örnek olarak gösterilebilir.

Kitabın amacına şöyle bir değinecek olursak, çokaşklılık kavramı için yapılan tanımlamaları tekrarlamaktan öte, derlemeci bir üslubu hedefliyoruz. Her şeyden önce, bizzat bu tanımla alakalı yeni bir şey denemek, bu kavramları sosyolojik bir bakış açısıyla sınıflandırmak, eleştirel bir gözle bakmak ve tarihsel bir perspektife dayandırarak ortaya koymak istiyoruz. Dahası, bu bizim için tanımlamalar ve eleştirel sorgulamalardan pedagoji uygulamasına ve buradan türeyen çağrışımlar yoluyla her cinsiyetten bireyin gündelik hayatına geçişi sağlama arzusudur. Platon'a göre Eros'un güzel olanın içine yerleştiğini biliyorduk. Ama her şeyden önce bu doğuştaki çeşitlilikle ve güzelin ortaya çıkışına vesile olan görünmeyenlerle yakından ilgilenmeliyiz. Ve Eros, göreceğimiz üzere, aşkın sadece tek bir biçimidir.

Güzel olan, ne standartlaşmış bir norm ne de kendi başına anlaşılabilecek bir değerdir. Bir şeyi güzel olarak nitelendirmek, daha çok tarihsel, sosyolojik ve hatta bireysel koşulları göz önünde bulundurmakla mümkündür ve her biri çok çeşitli değişkenlerle birbirine bağlıdır. Bu çeşitlilik bizi şu tür sorulara götürür: Güzel olanda meydana gelen kaç farklı doğuştan söz edebiliriz? Bu doğuşlar nasıl sancılara yol açar? Ve bunda insanlığın ne tür bir sorumluluğu vardır?

Çok Ne? Veya Çokaşklılık Nedir? başlığı altında, ilk olarak çokaşklılığın farklı tanımlamalarını ele alıyoruz. Buna istinaden farklı tanımlamaların, kendilerini sözelleştiren konumlar hakkında bize ne kadar ipucu verdiğini irdeliyoruz. Tekeşlilik ve tekeşli olmayan diğer ilişki formları arasındaki sınırı kat ederek olası bir tanıma yaklaşma gayretindeyiz. Bu sınır belirleme, çokaşklı çevrelerde ve sosyal bilim çevrelerinde, heteronormatif tekeşliliğin bir norm olarak kurgulandığı görüşüyle epeyce eleştirildi. Fakat bazı marjinal çevrelerde hakim olan açıklığa ve bu çevrelerin toplumsal anlamdaki etkinliğine rağ-

men, normatif gerçekliği kabul eden büyük çoğunluğun varlığını görmezden gelemeyiz. Zira, çokaşklılık marjinaldir.

Çokaşklı ilişkilerle alakalı zor konulardan bir diğeri ise kıskançlık meselesidir. Tarihle ilgili bölümde kıskançlık olgusunun kaynağının ataerki ve özel mülkiyet olduğunu belirtirken, şayet aşk ilişkileri özel mülkiyete dayalı ataerkil bir toplumla çelişiyorsa, çokaşklılığa dair bir çözümleme yaparken bu meselenin nasıl ele alındığını da düşünmeliyiz.

Çokaşklılık ve *queer* kuramın tek ortak noktası, gerçek ifadesini yalnızca kendilerine benzer veya yakın alt kültürlerde bulan müştereklere sahip olmaları değildir. Her ikisinin de gelenekçi ve baskılayıcı ahlaki değerlere saldıran tahrip edici bir yönü var. Dolayısıyla, her ikisi de Herbert Marcuse'nin tanımladığı baskıcı bir hoşgörünün ötesinde bir hoşgörü sorusunu ortaya atar. Bu "farklı hayat tarzlarında" gündelik yaşama etki edebilmeyi sağlayan bir pedagoji kavramıyla karşılaşmaktayız.

Aşk tasavvurlarımızın "gökten zembille inmediğini" ise *Peki, nasıl oldu?* başlıklı tarihsel bölümde anlatıyoruz. Can alıcı noktada duran soruysa, zaman içinde Avrupa'da hangi farklı ilişki biçimlerinin ortaya çıkmış olduğu. Temel amacımız, bir tertibat [dispositiv] olarak aşkın farklı Avrupalı toplumların her alanında muazzam bir etki yarattığını göstermek. Aynı zamanda egemen yapı ve toplumsal koşulların, sevme biçimlerinin ve yakınlığın hiyerarşik bir biçimde çerçevesini daralttığını görüyoruz. Bize göre, egemen aşk biçimlerini keskinleştirmeye vesile olmuş olan bu normatiflik, tam da meselenin merkezinde duruyor. Özellikle romantik ikili ilişkilerin, bugünlerde de reklamı yapıldığı gibi, uzun süreli bir bağın temeli haline geldiğini gözlemliyoruz. Bununla birlikte, yıkıcı olanı ve normalden sapma göstereniyse ilişkilenmelerin toplumsal gelişiminde esaslı bir rol oynamış olan, üretici bir öğe olarak çözümlemekteyiz.

Çokaşklılık etrafında dönen tartışmalar öncelikle büyük şehir merkezlerinde olmak üzere heteronormatiflik üzerinden

tipik bir postmodern münakaşa olarak karşımıza çıkıyor. *Normalin Öte Tarafı* başlıklı bölümde okuyucuyu, Avrupa'nın dışındaki bölgelerde karşılaşılan iki aşk ilişkisi örneğiyle tanıştırmak istiyoruz. Ziyaret evliliğini çözümlerken, burjuva evliliğin ötesinde bir partnerliğe dayalı ilişkinin daha farklı olabileceğini aklımızda tutuyoruz. Ek olarak, tarihsel bölümde yer aldığı gibi, göze çarpan konuysa kadınların sosyal haklardan yoksun bir konumda olduğu toplumlarda aşk ilişkilerinin birlikte yaşamanın merkezinde daha az yer almasıdır.

Aşkın tarihsel incelemesi ve diğer toplumlarda algılanışına dair gezintilerimiz sadece farklı aşk biçimlerinin gelip geçiciliğini gözümüzün önüne sermiyor, sadece öyle değil de böyle seviyor oluşumuzun nedenini açıklamıyor, aynı zamanda bizi bu ilişkilerin nasıl devam edebileceğine dair varsayımların sürükleyici mekânına da götürüyor. *Parlak Hayaller?* bölümü olumlu gözlemlerimizin sonunda, bunun karşısına (bize göre) olumsuz bir gelecek tasviri koyuyor.

Tüm bu yorumlamalarda, söz konusu aşk kavramına eleştirel olarak bakacağız. Zira aşk ilişkilerine dair, heteronormatif tekeşli ilişkileri devam ettirdiğini ve böylelikle onları doğallaştırdığını fark ettiğimiz bu söylemi eleştirirken, yerine yeni bir karşı norm üretmekten kaçınmalıyız. Başarılı olup olmadığımıza okuyucu kitap bitiminde karar verecektir.

3
Aşk: Bir Çılgınlık

Aşk tuhaf bir oyun
Birinden gelir diğerine gider
Alır bizden her şeyi
çok çok fazlasını verirken.
Tuhaf bir oyundur aşk

Connie Francis

Aşk, sanki yalpalayarak düşmek ve elinde güzel bir çiçekle tekrar ayağa kalkmaktır.

Thomas Schroedter

Bu kitapta amaçlanan, egemen aşk ilişkisi tasavvurlarını kıran ve bizi dolambaçlı yollara sürükleyen bir harekete, bir olguya veya sadece bir kurguya ilişkin fikir vermektir. Çokaşklılık, basitçe "tek bir aşktan fazlası" veya "pek çok aşk olarak tanımlanabilir." Kelimenin ilk kısmı kendi kendini açıklıyor. Ama aşk açıklamıyor mu? Kimse sahiden aşkın ne olduğunu

bilmiyor mu? Aşk normal bir şey değil, bu yüzden de açıklamaya gerek yok mu? Eğer aşkın tanımını çok kolay bir el ilanına benzetseydik, o zaman çokaşklılık basitçe karayolları trafik yönetmeliği olarak açıklanabilirdi. Roland Barthes da yazdığı *Bir Aşk Söyleminden Parçalar* isimli lügatçesinde "Aşk söylemi, bir sineğin bir odada uçuşu gibi önceden kestirilemeyen bir düzene göre çırpınan bir beti tozundan başka bir şey değildir"* diyerek pek güzel açıklamıştır. Özel bir şeyi, yani çokaşklılığı ve onun çeşitli biçimlerini keşfetmek istiyorsak, öncelikle "aşk söylemini" izlemeye, aydınlatmaya ve kendi duruşumuzu açığa kavuşturulan buradan doğru bu avı kovalamaya çalışmalıyız. Bilimin fildişi kulesi, avcının değil de, kamerasını ilk olarak hangi görüntüye doğrultacağını bilemeyen fotoğrafçıların oturduğu yüksek bir yere koyar aşk mevzusunu. İlerleyen sayfalarda, bir takım fikri öneriler vermek istiyoruz. Bunlar, elbette ki, yüksekliği bir kenara bırakmak ve "aşk" imgesini farklı bir ışığın aydınlattığı uzak yerlere çıkan patikayı izlemek için davettir.

Fotoğrafçılar, karışıklığa ilk katkıyı belki de çoktandır kullandıkları altçizgiler ve *Binnen-I* ile sağladılar. Çalışmalarımız sırasında da karşılaştığımız benzer kavramsallıkların tekrar tekrar gündeme gelmesi söz konusuydu ve hakikatlerin sözel ifadelerini kısaltarak söyleyecek olursak; dilin iktidarına dair üslubumuzun izahını, tıpkı bu olguyla alakalı yaşamış olduğumuz zorlukların izahı gibi dipnotlara indirgeyerek yapmak istemiyoruz. Bu yazma biçiminin tarafımızca seçilmiş olması, kendini dilde de ortaya koyan, toplumsal davranışların norm haline gelmesine dikkat çekmek konusunda işimize yarıyor olmasıdır. Altçizgiler ve *Binnen-I*'den faydalanışımız, her şeyden önce yakın aşk ilişkileri ve hatta bunun çokaşklılık sorusu etrafında dönen tartışma üzerinde yarattığı belirleyici etki olmak

1. Aynı zamanda Laura Méritt ve arkadaşlarının hazırladığı Almanca seçkinin de başlığıdır.

* Barthes, R. (2010), *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Metis, Yayınları, s. 180. (ç.n.)

üzere iki önemli harekete dikkat çekmeye çalışıyor. İlk olarak, İsviçre'nin haftalık gazetesi "WOZ"da karşılaştığımız *Binnen-I*, 80'li yıllarda Almanca konuşulan ülkelerde yükselen kadın hareketinin erkek egemen dil ve sözlü eril davranışa dair başlattığı tartışmanın sonucuydu. Kelimedeki alt çizgi (Fotograf_Innen)*, Steffen Kitty Hermann (2003) ile geri döndü ve köklerini transgender hareketinde buldu. Alt çizginin kullanımıyla birlikte, dilin dışında bırakılmış veya bırakılmakta olan her şey (tekrar) dile kaydolur. Alt çizgi, hem ikili cinsiyet düzeninden dışlananları, hem de onun bir parçası olmak dahi istemeyenleri görünür kılma imkânı sunar. İkili cinsiyet sistemindeki kategorileştirme, *Binnen-I* yoluyla bir dereceye kadar reddedilir ve alt çizgi sayesinde (ister sınıflandırılsın ister sınıflandırılmasın) özel bir yer açılır. Bu kitapta, ikili cinsiyet sistemindeki kadınlara ve erkeklere karşı olan atfımıza dikkat çekmek, beraberinde gelen ikili standardizasyona vurgu yapmak ve bunu görünür kılmak için bu kombinasyonu kullanmayı tercih ediyoruz.**

Bu kitabı eline alan herkesin inişli çıkışlı, tutku dolu bir aşkın içine hayatında en az bir kez düştüğünü farz ediyoruz ve bu kitabın herhangi bir tavsiyede bulunmaya çalışmadığını da açıkça ifade etmek istiyoruz. Ayrıca, birden fazla insana âşık olduğunuz bir durumla nasıl başa çıkacağınızın ipuçlarını da vermiyoruz. Ama belki de yalnız olmadığınızın farkına varmanız daha iyi hissetmenizi sağlayabilir? Belki, açıklaması zor olan ve bizim toplumumuzda (da) pek çok mazeret gerektiren bu şeye bir isim bulmak sizi rahatlatacaktır. Ne olursa olsun uzak durmak istediğimiz şey, çokaşklılık konusuna dair basılan çoğu metinde de bahsi geçtiği üzere hayat tarzları arasında

* Almanca'da -in eki kadın özneyi belirten son ektir. Örneğin bu ek *fotograf* (erkek fotoğrafçı) sözcüğüne eklendiğinde kadın fotoğrafçı anlamına gelir: *Fotografin*. Fotograf_Innen ifadesindeki -(n)en eki çoğulluğu belirtir. Bu cinsiyet sınırını geçişkenliğe dönüştürmek adına alt çizgi kullanılır. (ç.n.)

** Türkçe'de böyle bir cinsiyet son eki ve cinsiyet belirten artikel söz konusu olmadığından, bunu, özel bir durumda ayrıca belirtilmedikçe "-ler, -lar" gibi çoğul ekler yardımıyla belirteceğim. (ç.n.)

hiyerarşi kurmaktır. "Polyamory–The new love without limits" [Çokaşklılık–Sınırları olmayan yeni aşk] ve " Etik Sürtük"* başlıklarının öne sürdüğü düşünce çok aşklı hayat tarzlarının yeni ve daha iyi, daha sınırsız veya daha etik olduğudur. Diğer kitaplarsa ana başlıkta açıkça söyler bunu: "Wenn man mehr als einen liebt-Frauen und Männer erzählen von ihrer Art, Partnerschaft freier zu leben" [Kişi birden fazla severse–Kadınlar ve erkekler daha özgür bir yaşam uğruna seçimlerini, ilişkilerini anlatıyor]. Bu çalışmada sadece aşkı yaşama olasılıklarının çeşitliliğinden bahsedip, onlara değer biçmemek istiyoruz. Yani, herkesi çokaşklılık ihtimalini hatırında tutmaya, yeni keşifler yapmaya veya durumu (bir kez daha) gözden geçirmeye davet ediyoruz.

Peki, hangi aşktan bahsediyoruz biz? Gündelik algıda karmaşık değilmiş gibi görünen, o çok bilinen halk dili aşk sorunsalında arada sırada istisna oluşturur: "Aşkın yolu mideden geçer" der Alman deyimlerinden biri. İlk bakışta net bir ifadedir. Ancak bu ifadeyle âşık olma anında midedeki kelebek uçuşması hissi mi yoksa basitçe yemek pişirme sanatının baştan çıkarıcı kudreti mi kast edilmiştir? Aşkın ardından açlığın hissedilmemesi şeklinde başka bir yorum da mümkündür. Bu yorumun en azından bir süreliğine geçerli olduğu söylenebilir, zira İspanyolca'daki eski bir deyim şöyle der: Sin pan ni vino el amor se entfría?[2] Burada yalnızca daha az romantik bir atmosferden mi bahsediyor yoksa bilakis aşkın, insanlar arasındaki üsluplu biçimde ilerlemesi beklenen iletişim manasına geldiğinin belirtilmesi mi söz konusu? Gerçi şeylerin alınıp satıldığı bir toplumda hassas olun veya olmayın, üslup, romantizm ve mutfağa ait lezzetler sıradanlaştırılır; tasvirler duvara yapışan sinekler gibi ezilir: "İşte bunu seviyorum" der McDonald's.

---

* Easton, D. ve Hardy, J.W. (2014), *Etik Sürtük*, Çev. Kıvanç Güney, İstanbul: April Yayıncılık. (ç.n.)

2. Şarap ve ekmek olmadan üşür aşk.

Bir fast food zinciri için aşkın esas anlamı dünyevidir: Pro fano, "kutsal bölgeden evvel" bir yerdedir. Dolayısıyla bu söz, sadece ürünü sıradanlaştıran bir pazarlama usulü değil, aynı zamanda ekonomisi kültüründen daha kutsal görülen, öyle ki Ronald Mcdonald'ın çoğu Amerikalı çocuk tarafından başkandan daha iyi tanındığı bir toplumun yeme alışkanlıklarının narsistik bir beyanıdır. Buradan hareketle çokaşklılık, birden fazla fast food zincirini eş zamanlı sevebilir miyiz sorusu haline gelirdi. Böylesine bir yorum ihtimali, esasen, bir toplum olarak aşk kavramıyla ne denli yüzeysel bir biçimde haşır neşir olduğumuzu da görünür kılar. Totaliter değerlendirmelere eğilimli bir toplumda böylesine dünyevi bir aşktan uzak durmamız mümkün olabilir mi?

Bu pazarlama dünyasının alenen es geçtiği ve üzerine sayısız pop şarkısı da yazılan romantik bir birliktelik övgüsü, hiç de ikiyüzlülük değil. Aslında, her ikisi de bize sunuluyor. Hem "burger" hem de "pop şarkısı," her ikisinin de daha çok aşk üzerine söylenmiş basbayağı bir yalan olduğu hissiyle baş başa bırakır bizi.

Bu basit görünen tüketim dünyasının yüzeyselliğini ortaya koyan her şey, Gabriel Garcia Marquez'in *Kolera Günlerinde Aşk*[*] romanında ortaya koyduğu biçime uyar: "Hayattaki hiçbir şey aşktan daha zor değildir." Hatta zorluklar "aşkın" mutlak surette ne olduğunu söylemekle başlar. Aşk bir dine mi dönüşmüştür yoksa iletişimi mümkün hale mi getirir, yahut insanlığın asıl arzusu, tekrar birleşmesi için parçalanması mıdır? Aşk kavramının sayısız tanımı yapılmıştır. Bu tanımların çoğu da önde gelen kuramcıların aşk olgusunu kendi kuramsal yapılarıyla birleştirmelerine yarar.

Bizse bu kavrama, çokaşklılık olgusuna anlaşılır bir içerik kazandırmak amaçlı yaklaşıyoruz. Tanımların çokluğuyla birlikte şu soru makul görünür: Çokaşklılık kavramının bir bileşeni olarak burada bahsi geçen aşk hangi "aşktır"? Çokaşklılığın

[*] Marquez, G. G. (1997), *Kolera Günlerinde Aşk*, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul: Can Yayınları. (ç.n.)

esasen ne olduğunu söyleyen tam bir tanım şu ana dek hiçbir kaynakta açıklanmadı. Böylesine tam seçici bir belirlenim, kendi kendini de sekteye uğratan bir şey olurdu. Zira çokaşklı bir ilişkinin esasen ne olduğunu ve ne olmadığını belirleyen böyle bir tanım, çokaşklılık kavramının üreticiliğine de engel olurdu. Bilakis bu kavramın potansiyeli, sınırları kaldırmakla ve dikey hiyerarşiler olmadan farklı aşkları yan yana mümkün kılmakla varlığını sürdürür. Peki, aşk kavramını bilahare kullanarak ne demek istiyoruz? Meselenin ana hatlarını göstermek ve muhtelif eleştirel fikirleri açıklamalarımızın başında vermek, öncelikle kavramsallığı açık ve anlaşılır kılmak için yeterli olmalı. Bununla beraber, her şeyden önce, çokaşklılık içerisindeki aşkta gizlenen bu bizdeki aşkın, hangi nitelikte olduğu hızlıca tahmin edilebilir.

Tüm hiyerarşilerden bağımsız bir biçimde algılanabilecek, kapsamlı bir aşk kavramı yaklaşımı, Kanadalı sosyal psikolog John Alan Lee'nin 1976 tarihli *Aşkın Renkleri* kitabında geliştirilmiştir. Lee, Antik Yunan'da farklı aşk hallerine karşılık gelen on kavramsallaştırmayı, altı "sevme biçimine" indirgemiştir.

Eros [tutkulu/yoğun]: İdeal güzelliklerden büyülenen, Antik Yunan'a ait bir aşk kavramıdır. Bu sevme biçimi, kusursuz bir sevgili arayışındadır.

Ludus [oyunbaz]: Bu kelime, Latince "piyes" veya "oyun" anlamına gelir; Brutus ile kafiyelidir. İlk olarak, MÖ 1 yılında Romalı şair Ovid tarafından, ciddi değil de oyunbaz olan bir aşkı betimlemek için kullanılmıştı. Rastgele sayıda [oyuncu tarafından] oynanabilir.

Storge [kardeşçe/anaç]: Antik Yunan'da yaşayanlar bu kelimeyi, erkek ve kız kardeşler veya arkadaşlar gibi yakın ilişkilerde çocukluktan bu yana gelişen doğal sevgi ilişkisini betimlemek için kullanmışlardır. Şefkate dayalı, müşterek bir sevme biçimidir. *Storge*, İngilizce'de daha neşeli, daha gey anlamına gelen "more gay"[3] ifadesine karşılık gelir.

3. "Gay" kelimesi 1960'lı yıllara kadar "neşeli" veya "hayat dolu" anlamında kul-

Manie [iptila]: Yunan filozofları, bazı âşıkların tanrıların deliliğine yakalandıklarına ve bu yüzden de saçma sapan davrandıklarına inanıyorlardı. *Manie*, benim takıntılı, kıskanç, aşikar bir biçimde irrasyonel aşk için kullandığım bir kavram.

Agape [koşulsuzca]: Havari Paul, Korintlilere yumuşak başlı, özverili, sorumluk sahibi sevgiyi açıklamak istediğinde, yunanca "agape" sözcüğünü kullanmıştı. "What a day" (Ne gün ama!) ifadesine karşılık gelir. (Agape, arkasında bir düşünce olmadan ve bir koşul konmadan verilen sevgidir.)

Pragma [sağduyulu]: Pragma, "pragmatik" kelimesinin Yunanca kökenidir. Bu sözcüğü, fikir birliğini ve sağduyuyu vurgulayan sevme biçimini anlatmak için kullanıyorum. Önceleri bu sevme biçimi, çoğunlukla "anlaşmalı evlilik" olarak adlandırılıyordu. Bugünse internet tabanlı evlenme hizmetleri sayesinde gerçekleştiriliyor. (Lee 1976, s. 9'dan itibaren).

Bu tür bir sınıflandırmanın, diğer yöntemlerin aksine, aşkın nesnesini ortaya koymaksızın, sevme biçimini seven öznenin bakış açısından görmemizi sağlaması gibi bir avantajı vardır.[4] Diğer tanımlamalar doğrudan aşkın nesnesi ve/veya iletişim ile ilişkilidir. Bu tür yaklaşımlar kavramı daraltır ve gözlemlerimizi yargılayan fikirlere dönüştürmüş olan değerlendirmeler, hiyerarşiler veya hatta normlar oluşturur. Oysa bizim istediğimiz, değerlendirmelerin sadece bu şekilde etiketlendiğini ortaya koymak ve onların tesadüfi kısıtlamalar olmadığını belirtmektir. Bu gibi kısıtlamalara örnek vermek istersek, Ulrich Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim yazdıkları *Das ganz normale Chaos der Liebe* [Aşkın Normal Kaosu] isimli kitapta şöyle bir eleştiri yapmaktadır: "İnsan pek çok

lanıldı. Anlamın "eşcinsel" olarak değişimi, 60'ların sonunda gey ve lezbiyen hareketiyle birlikte gerçekleşti.

4. John Alan Lee, özetlemiş olduğu bu sevme biçimlerini başka bir şekilde kullanır. Tanımlamalarında *birini* veya *diğerini* hep göz önünde bulundurur. Biz bu biçimleri hiyerarşik bir şekilde bölümlemez, aksine bunlarla sadece aşk biçimlerinin çeşitliliğini anlatmak isterken, Lee bu biçimleri "birincil" ve "ikincil" kategorilerine ayırır. Düşünceleri ise normatif yaşam biçimi olarak tekeşliliği sorgulamaktan epey uzaktır.

şeyi sevebilir: Endülüs'ü, büyükannesini, Goethe'yi, beyaz tende siyah file çorabı, ekmek üzerinde erimiş kaşarı, büyük memeli bir kadının gözlerindeki davetkâr bakışları, fırından yeni çıkmış keki, bulutların hareketini ve bacakları, Erna'yı, Eva'yı, Paul'ü, Heinz Dietrich'i, aynı anda, arka arkaya, ölçüsüzce, sessizce, elleriyle, dişleriyle, sözcükleriyle, bakışlarıyla, özenle sevebilir. Öte yandan, (hangi biçimde olursa olsun) cinsel aşk da benzer bir şiddet ve kıyamla sınırlanmıştır; öyle ki çoğunlukla bu sözlerden, ellerden, öpücüklerden menkul göz kamaştırıcı, aldatıcı arzu biriminde bütün sevme ihtimallerimize son veririz" (Beck/Beck-Gernsheim 1990, s. 20). Lee'ye göre, bu altı sevme biçimini kullanmak, bitimsiz bir belirsizliğin içine düşmeksizin, bu kısıtlanmayı ortadan kaldırmamızı sağlar. Bu sevme biçimlerinden yola çıkarak, kime ve nasıl âşık olduğumuzu sosyal ve tarihsel bir bağlamla daha iyi ilişkilendirebiliriz ve böylece, belirli sevme biçimlerini norm olarak tanımlamayı, tamamen doğalmış gibi görmeyi veya kendimizi sonsuzluğun içinde kaybetmeyi bir tarafa bırakabiliriz. Bu yolla, sözgelimi, bazı kimseler için herhangi bir tendeki "file çorap" şüphesiz ki "bütün sevme ihtimallerinin" yerini tamamen dolduracaktır; tıpkı Lee'nin tanımlamalarının, örneğin, Hristiyan hayırseverlikleri arasındaki farklılaşmayı mümkün kılması gibi.

İletişime dayalı bir başka bakış açısından Francesco Alberoni, "Historisierung und Punkte ohne Wiederkehr" [Tarihselleştirme ve Dönüşü Olmayan Noktalar] isimli makalesinde şöyle belirtir: Dünya "yine, bize evet dediğinde diğer her şeyin anlamını ve değerini yitirdiği, çok mühim bir şey vermiş olan, tek kelimeyle arzulanabilir bir kimsenin etrafında döner. Tarafımızdan sevilen kimse sevgimize cevap verirse, o zaman tüm evren bize olağanüstü görünür; gülümsemeyle ve şefkatle cömertliğini gösterir. Sevilenle hemhal oluşumuzla, kâinatın özüne yaklaştığımız, onun tanrısal harmonisine dâhil olduğumuz izlenimine kapılırız. Bir anda yapayalnız hissetmemeye

başlarız; hatta, bir anlamda, herkesle hemhal ve müşterek bir özün parçası haline gelmiş gibiyizdir" (Alberoni 2000, s. 12). Burada aşk, tamamıyla romantik bir âşık olma durumuna indirgenmiştir. Örneğin *Minne* [Saray aşkı] gibi sadece adanmış bir aşk veya mantığa dayalı aşk bu betimlemenin büsbütün dışında kalır.

Bu altı sevme biçiminin birleşimi olarak genel itibariyle aşktan söz açılırsa; bunların, duygu öğeleri olarak insanlar arasındaki iletişimin temelini oluşturduğu görülür. İnsanlığın tarihi gelişiminin kültürel bir değişkeni olarak aşkın farklı biçimleri, iletişimin hareket noktasıdır. Ama aynı zamanda iletişimin nesnesidir de. Bu yüzdendir ki aşkta bu duygular kişiden kişiye kodların çözülmesi yoluyla yolculuk eder. Bunun anlamı, göndericiden alıcıya değişken anlamların taşındığı, pek şeffaf olmayan bir süreç söz konusu olduğudur. Bu türlü bir aşk, anne sevgisinde olduğu gibi, toplumsal beklentileri yerine getirebilir. Başka bir şekilde, oldukça önemli olan farklı olasılıklar arasındaki bir seçimde irrasyonel ve aynı zamanda etkili bir kıstas olabilir. Bu, elbette romantik ikili ilişkideki tutkunlukta da etkin olabilir. Sevme biçimlerine göre yapılan bu sınıflandırma, bize burada da yardımcı olacaktır. Asla bütün bu biçimlerin bir arada bulunduğu bir toplam olamayacağından, bilakis, farklı sevme biçimlerinin bir araya geldiği kendi eşsiz mozaik resmini oluşturacağından, her aşk emsalsiz olarak görülebilir.

Diğer duygular gibi (üzüntü, neşe, öfke) aşk da, toplumsal bağlama entegre olsa da, öznel bir deneyimdir. Deneyimlemek ve uygulamak arasındaki etkileşimde, aşk öznelerin eylemine zemin teşkil eder. Bu yüzden, iktidar politikasına bağlı çıkarların merkezinde durur. Bu merkezde, cinsellik, dostluk, dayanışma ve inancın toplumsal eşliğiyle aşk, bir tertibat oluşturur.[5]

5. Burada Foucault'nun tertibat [dispositiv] kavramını kullanıyoruz; tertibat, "söylemler, kurumlar, mimari formlar, düzenleyici kararlar, hukuk, yönetimsel önlemler, bilimsel hesaplar, felsefi, ahlaki ve hayırsever savların oluşturduğu heterojen bütünler; kısacası, söylendiği kadar söylenmeyenlerdir. Bunlar (iktidar)

Bu altı sevme biçiminin hepsinin soyut tanımlamalarından yola çıkarak, somut biçimlerin bütünü üzerine kurulu soyut düzlemden inişte ulaştığımız somut olgular çerçevesinde, farklı sevme biçimlerini söz konusu somut olgulardan ziyade, birer araç olarak ele alacağız. Bu yüzden, farklı biçimlerin birbiriyle ilişkili olma durumu söz konusu olabilir veya belirli biçimlerin daha da detaylı sınıflandırılması gerekebilir. Bu bağlantılar, muhtelif sevme biçimlerinde birbirinden farklı şekilde vurgulanmıştır ve önemlilik durumları farklı toplumlarda, özellikle tarihi bölümde göreceğimiz üzere, aşikâr biçimde değişiklik göstermektedir. Her bir sevme biçiminin birbirinden farklılık arz eden değerleri ve değişik toplumlarda buldukları karşılıkları, insanların yaşamlarında da farklı anlamlara sahiptir.

Anlam belirsizliğine yol açmamak adına, aşkın farklı toplumsal yapılardaki somut görünümlerine dair düşüncelerimizi ortaya koyarken, muğlak ifadeler yerine pek çok yerde net betimlemeler kullanmayı uygun bulduk. Sözgelimi, "tutkulu aşk" ve "sevdalanma" kavramlarını, insanların bir (veya birden fazla) kimseye, gündelik dilde söylendiği gibi, "abayı yaktıkları" durumlar için kullanıyoruz. Kendini adamanın, tutkunun ve müptelalığın bir karışımı olarak düşünebiliriz bunu. Şu durumda, çokaşklılığı tutkudan, hem ilişkinin cinselleştirilmesinden hem de uzun vadeli arkadaşlıktan ve partnerlik bağından ayırmalıyız. Bu ayrım, keyfi değil, bilakis tarihsel analiz için gereklidir. Tarihte (hâlâ var olan) cinsel temasın gerçekleşmediği sevme biçimleri mevcuttu. Benzer şekilde, ortaçağda evlilik ve âşık olma durumu bambaşka şeylerdi. Hatta nörobiyolojik araştırmalar da bu ayrımı reddetmemektedir. Nörobiyolojik analizlerinde Helen Fisher, bir grup insanı inceleyerek, insanların birbiriyle ilişkilenmesinin kendi içinde karmaşık olan üç zihinsel süreçle ilgili olduğunu tespit etmiştir (Fisher 2007).

---

aygıtını oluşturan öğelerdir. İktidar, bu öğelerin birbirleriyle ilişkilerinin meydana getirdiği sistemdir" (Foucault 1978, s. 119'dan itibaren).

Ne var ki, literatürün büyük bir bölümü, aşk temasına yakınlığıyla göze çarparken, kayıtsızca cinsellik ve aşk arasında görünürde kaçınılmaz olan bir bağ olduğunu öne sürer. Bu durum, diğer alanlarda da şaşılacak kadar benzer şekilde gerçekleşir. Öyle ki Ulrich Beer "Liebe, Eifersucht und Treue" [Aşk, Kıskançlık ve Sadakat] isimli muhafazakâr rehberinde, aşk ve seksin "birbirinden ayrılamayacağını" ifade etmiştir (Beer 1993, s. 10). Daniela Rastetter, görece daha yapılandırmacı bir seksolog olan Gunter Schmidt'ten bir alıntı yapar. Schmidt, "cinsellik, aşk içerisinde yaşandığında özellikle yoğun ve tatmin edicidir ve aşkın gerçekleşebilmesi için cinselliğe ihtiyaç vardır" der (Rastetter 1994, s. 19). Kendine "aşk uzmanı" diyen Helen Fisher da ayrılmaz bağ iddiasındadır: "Aslında, bu bir buçuk kilo ağırlığındaki gri kütle bir arzu yaratmaktadır; bu arzu öyle güçlüdür ki bütün dünya onu anar: Romantik aşk. Hayatımızı daha da karmaşık hale getirmek için, bu tutku da diğer iki temel eşleşen dürtüye ayrılmamacasına bağlanmıştır; bunlar seks dürtüsü ve sevgiliyle duygu dolu, derinlikli bir bağ kurma ihtiyacıdır" (Fisher 2005, s. 96).6

Helen Fisher, özel olarak, farklı sevme durumlarında beyinde meydana gelenleri açıklamıştır. Fisher, alıntılanan ifadede çelişen bulgulara rastlamış ve bu alıntının sonuna, seks isteği duyulduğunda, bağ kurma ihtiyacı hissedildiğinde ve aşk hissetme durumunda beyinde farklı süreçlerin geliştiğini söylemiştir (s. 97'den itibaren).

Aşkın ne olduğuna dair şimdiye kadarki bilimsel tanımlama arayışında "aşk" söylemi, bir çöpçatan öğesi olarak normatif bir algıyla şekillenmiştir. Buna bağlı olarak da, genel itibariyle,

6. Maren Klostermann, Fisher'in "romantic love" kavramını "romantik aşk" şeklinde tercüme etmiştir. Gözlemlerimizin sonucu olarak, burada bahsi geçen sevme biçimini tutkulu aşk olarak adlandırmaktayız. Fisher'in çalışmasındaki tarihsel olmayan yaklaşım, farklı aşk hallerinin antropolojik değişmezlerin karakterine sahip olması gibi problemli bir sonuca varmasına neden olmaktadır. Bu yüzden, size tariflediğimiz biçimdeki "romantik aşk" Fisher'in araştırmasının bir parçası değildir.

uzun vadeli bir arkadaşlık ve partnerlik bağına kavuşan bir ilişki kast edilmiştir. İlişkinin uzun vadeli oluşunun toplumsal gerçeklikten biraz fazlasına denk gelmesi yüksek boşanma oranlarıyla belgelenmiştir. Eyalet İstatistik Bürosu'nun bilgilerine göre, boşanma sıklığı son on yılda en az yüzde elli artmış durumdadır. Bunun anlamı şudur: Bir takvim yılı içinde yeni evlilikler, bitmiş olanların sayısını ikiye katlayacak (2009). Felix Ihlefeldt, istatistiklere bakarak, Federal Almanya Cumhuriyeti içerisinde 2008 yılında bir çiftin ortalama dokuz buçuk yıl evli kalmış olduğunu hesaplamıştır (Ihlefeldt 2008, s. 8).

Bahsettiğimiz altı sevme biçimi, daha önce de söylediğimiz gibi, keskin sınırlarla ayrılmış değildir. Öyle ki koşulsuz aşk, iptila ile "aşkın aşk" kavramıyla bir arada bulunabilir; hatta tutkulu aşk da burada kendine bir yer bulabilir. "Aşkın aşk" kavramıyla, birine karşı duyulan insanüstü veya tanrısal aşka karşılık gelen tüm ifadeleri işaret ediyoruz. Aşkın aşk, çokaşklılığa ilişkin olarak önemli bir yer teşkil eder, zira bu kavramın özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde çokaşklılık hareketinin ezoterik bir fraksiyonu dahilinde anlamı büyüktür. Hristiyanlıkta da, özellikle ortaçağda, tanrıya duyulan aşk, bir insana yöneltilmekteydi. Bu türden aşkın bir aşktan, Yuhanna'nın İncili'nde söz edilmektedir: "Aşık olmamış olan her kim ise, o Tanrı'yı tanımamıştır; çünkü Tanrı, aşktır" (4. bölüm, 8.16). Tantra okulları ve ezoterik öz farkındalık gruplarının çokaşklılıkla ilişkilenmelerinde, aşkın aşk önemli bir yer tutar.

Ulrich Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim'a göre, aşkın ruhani kısmı dine dönüşmüş durumdadır. Aşk, aynı zamanda ölçülmektedir. Matematik, nörobiyoloji ve diğer doğa bilimlerinde, bilim insanları araştırma ve deneylerde aşkla ilgili keşifler yapmaya çalışan modeller tasarlamaktadır. Aşkın bugün karşılaştığımız farklı biçimleri, genel olarak, Eros (erotizm) ve anneye indirgenmiştir. Bu yüzden, tarihi oluşturan ve uygarlığı kuran tüm insanlık yitirilerek, insani duygular formüllere ve yalıtılmış nörobiyolojik işlemlere dönüştürülmüştür. Araştır-

malarıyla katkıda bulunmuş olsalar dahi gözden tamamıyla kaybolmuşlardır. Bu araştırmaları yaygınlaştıran fikirler rehber niteliğinde gerçekler olarak kabul edilmiş ve dindar kimseler tarafından da benimsenmiştir.

Lakin bu türlü araştırmalar bir karmaşa olan aşkı, her şeyden önce tarihi dikkate almadıklarından ötürü çözümleyemezler. Her bireyin deneyimlerinin toplamı olan aşk, tarihsel dönem, sınıfsal pozisyon, sosyal çevre, cinsiyet, kültürel birikimle ve tüm bunların dışında, bireylerin kendi eylemleri uyarınca yeniden ve yeniden kurulur. Aşkın ne olduğunun tespit edilmesi, her daim bir indirgemeyi de beraberinde getirir; sadece birbirinden farklı yaklaşımları, aralarında bir doğru seçmeksizin yan yana sıralamak ise bir Platon dehası gerektirir.

Bununla birlikte, somut aşk formlarını bir sonraki bölümde açıklayacağız. Ayrıca, romantik aşkı tarihsel bölümde ve tekeşli aşkı da normatif aşk tasavvurlarını çokaşklılığı tanımlamaya yardımcı olarak kullandığımız bölümde anlatacağız.

Geriye bir soru daha kalıyor: İnsan neden sever? Bu mesele için yapılan bilimsel ve popüler olduğu kadar ünlü de olan açıklama, bilim insanlarının çoğunluğunun daha çok gelişim psikolojisinin çekim teorisine meyilli olmasına rağmen, cevabı veriyormuş gibi görünmemektedir. "Aşkın, çekim, ilgi ve cinsel davranışın bir araya gelişinden ortaya çıktığına, bu üç etmenin ilişkinin farklı gelişme evrelerinde devreye girdiğine inanılmaktadır. Bu yüzden çekim, çocukluğumuzda bizi besleyen ilk kimseye karşı hissettiğimiz her tür duygusal bağlılığın bir uzantısını temsil eder" (Cresswell 2005, s. 26). Nörobiyologların sebebi genlerde aramaları ve etolojistlerin "aşkı" da çeşitli hayvan türlerinde gözlemlemeleri, bize yardım edemeyebilir. Aşkta beşeri kültür değişkenine dair öne sürdüğümüz tezi, bulgularımızla ortaya koyup, öncelikle çokaşklılık olgusuyla ilgili olarak gözden geçireceğiz.

Bir kez daha söylememiz gerekir ki başka birine dair hissettiğimiz aşk, öznel bir deneyim olarak kalır; bu deneyim "ger-

çek aşkın karşısındaki yalancı aşk" gibi bir sınıflandırmaya tabi tutulamaz. Hal böyleyken bizim katkımız, daha çok aşk labirentinde kaybolmamak adına çokaşklılığın "aşkın normal kaosuna" çare olup olmadığı sorusuna cevap olarak hazırladığımız bir el kitapçığıdır (Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim 1990).

4
Çok Ne? Çokaşklılık Nedir?

Aşk, içinizdedir. Başkalarını beslemek, hayatlarına tat katmak, nasıl isterseniz öyle vermek için sizindir. Aşk, yeterlilik ve taleplerden azade olmalıdır. Başkalarının mutluluklarından zevk almayı öğrenmelisiniz. Kendinizi bir kere sevseniz, sevginizi başkalarına vermenin ne kadar normal olduğunu görürsünüz.

Wayne Dyer, Eykis'den Armağanlar

4.1 Tanımlama ve Standardizasyon

Latince *amor* kelime kökü aşk ve Yunanca *πολύς* [polys] çok, daha çok anlamına geldiğinden, *polyamory* kelimesi de çok

aşk veya birden fazla aşk olarak tercüme edilebilir (Klesse 2005, s. 124). Çokaşklılık ile pek çok yayında *polyamorie, polyamoury* ve *polyamourös* şeklinde karşılaşılmaktadır. Şayet kelime alıntısı yapmıyorsak, bu kelimeyi *polyamory* ve *polyamorös* biçiminde kullanıyoruz. Klesse und Noël, çokaşklılığı şöyle tanımlar:

> "Çokaşklılık, birden fazla partner ile aynı anda cinsel ilişkiye ve/veya aşk ilişkisine girmeyi mümkün kılan bir ilişki yaklaşımıdır. Bunun için gereken, ilişkiye dâhil olan herkesin ilişkinin tekeşli olmayan niteliğinden haberdar olması ve bunu kabul etmesidir. Açıklık, iletişim ve rıza, bu ilişkilenme felsefesinin temel değerleridir ve etik talepler bu değerler üzerine kurulur. Çokaşklılığın kökenleri, zorunlu evlilik ve zorunlu tekeşliliğin feminist eleştirisine ve 60'lı yıllardaki çeşitli alt kültürlerin tekeşli olmayan yaşam tarzı deneyimlerine dayanmaktadır. Bugün çokeşlilik, çoğunlukla *new age*, ezoterizm, tinsellik ve alternatif yaşam tarzlarıyla ilişkilendirilmektedir" (Klesse 2007, s. 315, Noël 2006).

Bu tanım, meselenin neredeyse bütün mühim noktalarına dair hâlihazırda kafamızda bir fikir oluşturmaktadır. Buna ek olarak, burada standartlaştırma konusuna değinmek gerekli olacaktır. Bir sonraki adımda kavram veya yaklaşım olarak çokaşklılığa farklı açılardan bakacağız: bilimsel, eleştirel, tinsel, partnerliğe dayalı, politik, popüler bilimsel ve bunun gibi pek çok açıdan. Lakin her durumda, araştırmacılığı ve titizliği elden bırakmadan yapacağız bunu. Nihayetinde elimizde, envai çeşit, değişken ve iç içe geçmiş farklı renklerden oluşan, çiçek dürbününe benzer bir resim oluşacak.

Biz, pek çok kimsenin aynı anda birden fazla kişiyi sevebileceğini veya birden fazla kişi tarafından sevilebileceğine inanıyoruz. Ayrıca, çokaşklılık üzerine yazılmış rehberler ve diğer metinlerde aşk kavramına yaklaşımın genellikle romantik aşk üzerinden, çoğunlukla da tutkunluk veya içsel aşk olarak anlaşıldığını görüyoruz. Bu duyguyu farklı şekilde gören çeşitli aşk

biçimleri dikkate alınmamaktadır. Bu sebeple, elinizdeki metinde sözü edilen aşk kavramı, diğer metinlerin çözümlemelerine nazaran basit görünmektedir. Ancak çokaşklılığa dair yaptığımız tüm gözlemler sonucunda aklımızda kalan soru şu oldu: Burada sözü edilen aşk, aşk mıdır? Bu metinde, sözgelimi, çokaşklı sevgi ile sözünü ettiğimiz şey, annenin aynı anda hem çocuğunu hem de sevgilisini sevmesi değildir. Bu tür bir ilişki ağında da, yetişkin ve çocuk arasında bağın söz konusu olmadığı ve tekeşli olmayan ilişkilerdekine benzer "ilişkisel sorunların" olabileceğini söylemek için psikanalizin Ödipus kompleksi kavramını kullanmak gerekmez. Çokaşklı ilişkiler, literatürde sürekli vurgulandığı üzere, bugün her tekeşli ilişkide de karşılaşılabileceğimiz bir âşık olma evresinde gelişir. Bu tür ilişkiler de, genel itibarıyla, aynı anda bir veya birden fazla kimseye cinsellik ve/veya partnerlik bağıyla bağlı olmayı kapsar (Munson/Stelboum 1999, s. 1).

Carol Queen, çokaşklılığı şöyle tanımlar: "(çokaşklılık) bir ilişkideki belirli bir cinsel davranıştan çok bir ilişkilenme stratejisiyle alakalıdır. Çokaşklılık, birden fazla cinsel ve/veya romantik ilişkiyi aynı anda yürüten bir veya birkaç partnerin ihtiyaçlarının diğer partner tarafından açıkça ve anlayışla karşılanmasıyla ortaya çıkar (Queen 1996, s. 111).

1950'lerden bu yana tekeşli ilişkiler dışındaki ilişkilenme biçimlerine isim vermek için zamanla farklı kavramlar türetildi. 1950'lerde (ABD'de) en başta, Almanca'da serbest çeviriyle "fremdgehen" denilen ya da "betrügen" şeklinde karşılanan, "aldatma" kavramından söz edildi.

"1950'lerde tekeşli ikili ilişkinin dışında gerçekleşen seks, "aldatmak" olarak görülmekteydi. Cinselliğe dair oluşmuş bu yüzlerce yıllık çifte standardın kökleri biyolojiye dayanmaktadır. Aldatan kadınlar "serbestti". Erkeklere gelince, birden fazla cinsel ilişkiye girdiklerinde, heteroseksüel cinsel ilişki sonucu cinsel yolla bulaşan hastalıklara (CYBH)[7] çok kolay yakalan-

7. CYBH [STD=Sexually Transmitted Diseases] cinsel yolla bulaşan hastalıkları ifade etmek için Almanca'da da kullanılan bir kısaltmadır. Son on yılda branş

mamalarından ve hamile kalma ihtimalleri olmadığından, vahşi tohumlarını her yere ektikleri söylenebilir" (Munson/ Stelboum 1999, s. 1'den itibaren).

1960'lı yıllarda "free love" ya da "özgür aşk" kavramı, öncelikli olarak (bir anlamda) çekinmesiz, evlilik dışı cinsel ilişkilenmeyi betimlemişti. Bu "özgür aşka" sebep olarak, çoğunlukla doğum kontrol haplarının ve cinsel yolla bulaşan hastalıklarla mücadele için yeni tıbbi yöntemlerin bulunması gösterilir. Bu buluşlar, esasen, cinselliğe dair ahlaki anlayışların sorgulanmasını da kapsayan toplumsal değişimin göstergeleridir.

1970'lerde, Nenas ve George O'Neills'in "Açık Evlilik" (1972 ve 1974) isimli kitabının yayınlanmasının ardından, "açık ilişki" tanımlaması popüler hale geldi. 80'lerde, aynı anda yürütülen yakın aşk ilişkilerini betimlemek için, esas olarak tekeşli olmayan kavramı kullanıldı (Munson/Stelboum 1999).

"Çokaşklılık" kavramının tanımlanması ilk olarak "Church of All" kurucuları Oberon Zell-Ravenheart ve Morning Glory Zell-Ravenheart tarafından, bilinçli olarak tekeşli olmama halinin "kulağa hoş gelmeyen" ifadesini iyileştirmek için kullanılmıştı (Anapol 1997, s. 5). Bu bakımdan, tinsel ve ezoterik grupların güçlü bir etkisi olduğu görülmektedir ve çokaşklılık üzerine yayın yapan pek çok yazar da bu etkiyi yansıtmaktadır. Popüler kitapların pek çoğu, tıpkı Klesse ve Noël'in önsözünde kullanılan tanımlamayla doğrulandığı gibi, bu yaklaşıma tinsel bir anlam vermiştir (Anapol 1997, Anderlini- D'Onofrio 2005). 2008 ve 2009 yıllarında Almanya'da çeşitli ezoterik gazeteler ve tantra gazeteleri, çokaşklılık temasıyla ilgilenmişlerdi (örneğin, Connection Tantra Special No. 11/09).

---

doktorları ve önleyici çalışmalarda bulunanlar CYBE [STI=Sexually Transmitted Infectionen=Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar] kısaltmasını kullanma eğilimindedir. Bu kullanım, özellikle, HIV virüsü ve AIDS hastalığı arasındaki farkın anlaşılması ve bu bilginin yaygınlaşmasına yardımcı olur.

İnternet, çokaşklılık ifadesini geçtiğimiz yüzyılın 90'lı yıllarında dünya çapında popüler hale getirdi ve çokaşklılık sözcüğünün kullanımını yaygınlaştırmaya başladı.

Christian Klesse 1997-2003 yıllarında Büyük Britanya'da tekeşli olmayan eşcinsel ve biseksüel ilişkiler üzerine ampirik bir araştırma yürüttü.[8] Bu çalışmada görüşme yaptığı kişilerden biri, "Marinne", "kimseyi gücendirmeyecek, pozitif bir kavram oluşturan," melez bir kelime üretme arayışındaydı. "*Polyphelia* gibi bir kelime tersine halk arasında nekrofili ve pedofiliyi anıştıracak, dolayısıyla olumsuz çağrışımlara sahip olacaktır" (Klesse 2005, s. 124).

Çokaşklılık hareketine mensup kimselerin çoğu, tekeşli olmama ifadesi tekeşlilik normunu güçlü bir şekilde vurguladığından, *polyamory* kelimesini kullanmayı tercih etmektedir. Çokaşklı ilişkiler, hâlihazırda yukarıda belirttiğimiz üzere, çoğunlukla müşterek bir yapıdadır; öyle ki iştirakçileri, alışılmış, sık karşılaşılan ve toplumsal olarak kabul görmüş romantik ikili ilişkileri (Rİİ)[9] yürütmek yerine, bilinçli seçtiği bir yaşam biçimini, özellikle bilinçli seçilmiş bir aşk biçimini yaşar (Anapol 1997). "Çokaşklılık, ayrıca, bir ilke, bir ilişki felsefesi veya bir cinsel etik tanımlar" (Klesse 2007, s. 319).

Pek çok yazar, tekeşli olmayan, sorumluluk sahibi ilişkilerin gelişmiş bir ilişkilenme anlayışına, pozitif seks alt kültürlerinin oluşmasına yol açtığı ve kolektif veya komünal yaşayış deneyime sahip oldukları fikrindedir (Weeks 1985, Easton/ Liszt 1997, Klesse 2007).

Bir sonraki adımda, tekeşli olmayan sorumluluk sahibi ilişkiler ifadesine daha yakından bakarak, çokaşklılığın ne olduğunu daha iyi aktarabileceğiz.

8. http //www.caw.org (son erişim: 30.4.2008).

9. Klesse, Christian (2003): Bisexual Women, Non-Monogamies, Power, Resistance and Normnalisation. Yayınlanmamış doktora tezi, Department of Sociology, University of Essex; Bazı kısımlarını şuradan okunabilir: Klesse (2005).

"Tekeşli olmama kısmı" burada da yine önceki gibi çok basit bir dille anlatılıyor; çokaşklılığın değer ve ilkeleriyle birlikte bu kısım da daha sonra detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Tekeşlilik ve Çokaşklılığı Tanımlamaya Yardımcı Tekeşli Olmama Biçimleri

Tekeşlilik, "bir erkek veya kadın partner ile birlikte yaşam yahut tekli evlilik" anlamlarına gelir (Langenscheidt 2008). Egemen kültürel anlayışa göre, evlilik tekeşlidir ve tanımı itibariyle bir kadın ile bir erkek arasındaki ikili ilişkiden meydana gelir. Dünya çapında en yaygın olan ilişki formu tekli evlilik biçimidir (Schenk 1987, s. 20). Tekli evliliğe yapılan vurgu gösteriyor ki tekeşlilik başlangıçtan beri evlilikle ve haliyle sadece bir tane partner ile[10] "ölüm (bizi) ayırana dek" diyen bir birlikte yaşamla ilgiliydi. Bugünkü kullanımıyla tekeşlilik (ikili) ilişkilerdeki evli eşlerden bahsetmiyor. Öte taraftan, Fisher'ın da belirttiği gibi, sadakat ya da cinsel sadakat farklı tekeşlilik tanımlarının temelini oluşturmuyor (Fisher 2007, s. 10). "Tekeşlilik ve sadakat eş anlamlı kelimeler değildir. Aldatma, esasen, tekeşlilikle aynı anda var olabilir [...]"(Fisher 2007, s. 10). Yine de, çokeşlilik tekeşliliğin karşıtıdır. "Fakat çokaşklılığın kabul gördüğü toplumlarda (aynı değerde olmayan) yan evliliklerin olabileceği de akılda tutulmalıdır" (Schenk 1987, s. 20).

Çokeşlilik, "Schülerduden Psychologie-Ein Lexikon zum Grundwissen der Psychologie" [Schülerduden Psikoloji–Temel Psikoloji Sözlüğü] kitabında şöyle tanımlanmaktadır: "Çokeşlilik: Bir (cinsel) partnerin, karşı cinsten birden fazla partner ile eş zamanlı ilişkilenmesini içeren ilişki biçimi-Karşıtı: Tekeşlilik"[11] (Brockhaus 2002). Ayrımcı yazı dilini say-

10. Romantik ikili ilişkilerden "Peki, nasıl oldu?" bölümünde daha detaylı bahsedeceğiz.

11. Bu durumda hıristiyan evliliğinin kutsal yemininin heteroseksüel evlilikteki kadın ve erkekler için geçerli olduğunu göstermek için alt çizgi koymaktan vazgeçtik. Bu evlilikte her iki cinsiyet de net ve görünür biçimde birbirinden ayrılmıştır ve geleneksel cinsiyet rolleriyle yaşamak gerekmektedir.

mazsak, bu tanım pekâlâ çokaşklılığın da tanımı olabilir. Genel kullanımda çokeşlilik sıklıkla aldatma ve hafifmeşreplik* ile anıldığından, pek az çokaşklı kimse kendini çokeşli olarak nitelendirmektedir.[12] Zaten çokeşlilik ile çokaşklılık aynı şey değildir.

Biz, çokeşlilik ve tekeşlilik kavramlarını, cinsiyetten bağımsız olarak; ya da şöyle diyelim, mümkün olduğunca evlilikle olan ilişkisini dışarıda bırakarak kullanıyoruz.

Evlilik meselesiyle, ancak, farklı "evlilik" biçimleri kategorisi altında bulunduğu, fakat kültürel, ahlaki ve/veya hukuki olarak yine de çokaşklılık yaklaşımının dışında kaldığı durumlarda ilgilenebiliyoruz. Burada esas uğraşımız yine ikili cinsiyet sistemi olduğundan, şu noktada işleri hakikaten zorlaştırabiliriz ve aşırı derecede sınıflandırma yapabiliriz. Bu konuda Fisher bize epeyce yardımcı oldu: "Şu an kadın ve erkeklerin kolay bir yöntemle, esasen sayma yoluyla, seçecekleri iki seçenekleri var" (Fisher 1993, s. 77).

Erkekler, ya çok kadınla ya da tek kadınla birlikteliği seçecekler:

Çok Kadınla Evlilik: Bir erkeğin birden fazla kadınla evlendiği durum, çok kadınlılık. Müsülüman ülkelerde hâlâ izin verilmekte, lakin sadece zengin erkekler bunu karşılayabilmektedir (Schenk 1987, s. 20). İslami toplumlarda, birden faz-

* Promisk (alm.)=promiscuous (ing.) gelişigüzel, karmakarışık, dağınık, edepsiz, önüne gelenle yatan, hafifmeşrep. Genel ahlaki bakış açısıyla, tekeşli olmayan her tür ilişkiyi yargılamak amacıyla, gayrıahlaki olduğunu belirtmek üzere kullanılmaktadır bu kelime. Türkçe'ye çevirmek epey zor, ben "hafifmeşrep" ifadesini kullanmayı tercih edeceğim ama pejoratif anlamıyla değil, aksine, bir nevi tersine hamleyle, bu kitabın yazarlarının da paylaştığı üzere çok partnerle birlikte olmayı ve/veya cinsel ilişkide bulunmayı olumlayan bir tavırla yapacağım bunu. (ç.n.)

12. Gündelik söylemde dilin normatif niteliğini ortaya koymak amacıyla (ne yazık ki) bu güncel tanımlamayı kullanmaya karar verdik. Gey/lezbiyen, biseksüel, hatta panseksüel arzu kelime tanımlarında göz önünde bulundurulmaz. Sözlüklerde bu tanımın yeniden üretilmesiyle heteroseksüel norm daha da güçlenmektedir. Mononormatiflikten bağımsız olarak bu tanım da eril söyleme göre yapılmıştır.

la evlilikle ilgili belirli bir bakışın yerleşmiş olduğu görünmektedir, öyle ki bu karşılaştırma sık sık gündeme gelmektedir. Afrika'da (örneğin Kamerun'da) çok kadınla evlilik, her şeyden önce, Hıristiyan toplumlarda bir geçim kaynağıdır da. Fakat görünen o ki, çok kadınla evlilik bu bölgede henüz bir kural haline gelmemiştir. Sonuç itibariyle, çok kadınla evlilik, bazı yerlerde tekeşlilikten daha yaygındır.

Tek kadınla evlilikte (tek kadınlılık) bir erkek bir seferde yalnızca bir kadına bağlıdır. Fakat kadın, bu esnada, tek bir erkekle ilişkilenmek zorunda değildir (Yunancada *monos*, "bir" ve *gyne*, "kadın" anlamına gelmektedir).

Kadınların da teorik olarak iki seçeneği vardır: Çok erkekle ve tek erkekle evlilik.

Çok erkekle evlilikte (çok erkeklilik), bir kadın birden fazla erkekle evlidir. Teorik olarak çok erkeklilikle nadiren karşılaşılmaktadır. Ama yine de anasoylu kültürlerde öteden beri görülmüştü. Afrika ve Orta Asya'da, çok erkekliliğin yaşandığı az sayıda etnisite mevcuttur; onlardan daha sonra bahsedeceğiz.

Tek erkekle evlilikte (tek erkeklilik) tahmin edileceği üzere bir erkekle yapılan evlilik kast edilmektedir. Tahmin edileceği üzere, kadının cinsel sadakati ve evlilik öncesi bakireliğini içermektedir. Kanıtlarını çoğunlukla hayvanlar âleminden edinen Helen Fisher, Kuzey Amerika'da kendi başına, tekeşli olduğu düşünülen, Rotschulstärling'in dişi olanının "tek erkekli olmasına rağmen partnerine cinsel sadakatinin" olmadığını belirtmek zorunda kalmıştı (s. 78). Böylelikle, hayvanlar âleminde de yanardöner ilişki örneklerinin bulunduğunu görerek, onları incelemekten vazgeçtik.

Tekeşli tekli evlilik durumundan sapma gösteren, iki diğer ilginç evlilik biçiminden daha bahsetmeye değer: Aynı anda iki evlilik birden anlamına gelen iki eşlilik [Bigamie] ve birden fazla erkek ve kadının birbiriyle evlendiği grup evlilikleri [Polygynandrie].

Yükselen boşanma oranları ve kısa süreli "bir yaşam boyu" sürmeyen, sonraları başka birliktelikler "serisiyle" devam eden birliktelikler, son on yılda tekeşlilik kavramının yerini "seri tekeşlilik" kavramına bıraktı. Seri tekeşlilik mevcut partnerlerin birbirileriyle tekeşli bir şekilde ilişkilenmelerini tariflemektedir.

Tekeşli olmayan bir biçimde yaşamak, yaklaşık 70'li yıllara değin genel olarak, hayatında en az bir kez evlenmiş olmak anlamına geliyordu. Şimdilerde tekeşli olmamak, ağırlıklı olarak, birden fazla kişiyle aynı anda cinsel içerikli ilişkilenme anlamına gelmektedir. Biz, tekeşli olmama kavramını Bauer ve Pieper'in "birden fazla kişiyle belirli bir zamanda cinselliğin yaşandığı, BDSM'nin[13] deneyimlendiği ve/veya birlikte olunduğu yaygın ilişkilenmelerdir. Cinsellik gibi BDSM uygulamalarının ve birlikteliklerin de nasıl tanımlandığı bu deneyimleri yaşayanlara bırakılmalıdır (Bauer/Pieper 2005, s. 62)" şeklindeki tanımı gibi kullanmaktayız. Tekeşli olmama durumunu bu şekilde tanımlamak için ilişki içindeki partnerlerin hukuki veya ruhani veya tinsel olarak evli olup olmadığı ya da ne şekilde bir cinsel etkileşimde bulundukları mühim değildir. Tekeşli olmayan dediğimizde kast ettiğimiz şey, iki kişi ile sınırlı olmayan her tür aşk ve/veya seks ilişkisidir.

Tekeşli olmayan ifadesi, bazı durumlarda, cinsel ilişki kurmayan, hiçbir şekilde partneri olmadan yaşayan insanları be-

13. BDSM, çeşitlilik arz eden bir grup insanın çoğunlukla cinsel düşkünlük, davranış ve yaşam biçimlerini anlatan genel bir terimdir. Bondage & Discipline, Dominance & Submission, Sadism & Masochism kavramlarının kısaltmasına karşılık gelir. BDSM, materyallere, şeylere veya belirli vücut bölgelerine karşı klişeleşmiş bir tapınma değildir; bunun tersine, tıpkı çokaşklılıkta olduğu gibi güvenli, makul ve rızaya dayalı [SSC-Safe, Sane and Consensual] olma prensibine bağlı iktidar kurma, hükmetme, boyun eğme ve bağlama ya da itaat oyunlarından alınan hazzı tarifler. Gündelik dilde BDSM sıklıkla SM, sado-mazo veya sadomazoşizm olarak ifade edilir; akla sık sık deri kıyafetler ve fetiş klişeleri gelmektedir. Sadomazoşizm kavramı ilk olarak Richard von Krafft-Ebing'in "Psychopathia sexualis [Cinsel Psikopatoloji]" kitabında patolojik addedilmiştir. Krafft-Ebing bu yeni kavramı sadizm (filozof Marquis de Sade'dan gelir) ve mazoşizm (yazar Leopold von Sacher-Masoch'dan gelir) kavramlarını biraraya getirerek oluşturmuştur (Passig/Strübel).

timlemek için de kullanılmaktadır. Çokaşklılık, öyle postmodern bir kavram ki onun ne olduğunu veya sadece ne olmadığının açıklaması dahi bir sınırlamalar ve daraltmalar yığınına dönüşmüştür. Bu yüzden biz, sadece çokaşklı ilişkilerin yer alabileceği, büyükçe bir çerçeveyi isimlendirebiliyoruz. Bunun yanında, son on yılda, çokaşklılığın dışında tekeşli olmayan, sorumluluk sahibi aşk ilişkilerini tanımlama amacıyla başka kavramlar da kullanılmıştır. Bunlar arasında, çoğul sadakat, açık evlilik, açık ilişki, grup evliliği, mahremiyet birliği, üçlü, dışarı kapalı olmayan ilişki veya samimi arkadaşlık gibi kavramlar mevcuttur.

Çokaşklılık, tüm bu anlamlara gelebilmektedir ve tüm bu ilişkileri ve ilişki kümelerini bünyesinde barındırır (Anapol 1997, s. 6, Munson ve Stelboum 1999, Giriş). Gerçekte tekeşli yaşanıp her an özel olma talebinde bulunmayan ilişkilerin dışındakiler çokaşklı olarak nitelendirilir. Çokaşklılık, ilişki biçimleri ve cinsel faaliyetler anlamında potansiyel olarak sonsuz geniş bir spektruma sahiptir; bu yüzden, farklı cinsel kimliklerden insanlara hitap eder.

"Herkes, çokaşklılık kavramını, tüm tekeşli olmayan ilişki biçimleri spektrumuna uyarlamaya hazır değildir. Pek çok kişi için çokaşklılık, olumsuz bir tanım olan 'tekeşli olmayan' kavramına pozitif bir alternatif bulmaktan daha çok şey ifade eder. Çoğu kimse çokaşklılıkta, tekeşli olmamanın meşrulaştırılmış şeklini görmektedir" (Klesse 2005, s. 125). Lano ve Parry, tekeşli olmayan sorumluluk sahibi tüm ilişki biçimleri için çokaşklılığı şemsiye kavram olarak kullanır. "Tekeşli olmayan sorumluluk sahibi ilişkilerin, şayet tüm partnerler ilişkinin tekeşli olmayan niteliğinin farkında olursa ve mutabakat sağlanırsa söz konusu olduğunu" öne sürer Lano ve Parry (Lano/Parry 1995, alıntılayan: Klesse 2005, s. 125). Anapol'ün tanımına göre çokaşklı ilişkiler, esasen aşk ve sevgi ilişkileri olduklarından, her zaman ortaklıkları söz konusudur:

"Tüm bu ilişki biçimlerini ifade eden bir ifade, seks ve aşk ayrımı olmadan, hem cinsellik hem aşk veya her ikisiyle birden doludur. Başka bir deyişle: Uçucu, rasgele, spor olsun diye seks yapmaktan bahsetmiyoruz" (Anapol 1997, s. 6).

Çokaşklılık teması üzerine yapılan yayınlarda aşkın merkezi bir rolü vardır. Bu yüzden Hristiyan gruplar da bu yaklaşımı sahiplenmekte ve çokaşklılıkta diğerkamlığın buyruklarını yerine getirebilecekleri bir olasılık görmektedir.[14] Pek çok çokaşklı âşık, Klesse'ye göre, çokaşklılık ifadesinde cinselliğin belirgin bir şekilde vurgulanmamasından memnundur (Klesse 2005, s. 125'ten itibaren). "[Esasen] çokaşklılıktaki aşk vurgusu, çoğunlukla, cinselliğin kimliğin veya ilişkilenmenin önemli bir parçası olma vurgusunu azaltmayı da içermektedir." Anapol, şunu da söylemektedir: "[Çokaşklılık] sadece seks arzusuyla seks yapmak değildir, kalbin ve ruhun bir ifade biçimidir" (Anapol 1997, s. 11)

Böylelikle çokaşklılık taraftarları, cinselliğin aşk yoluyla meşrulaştığı ve yalnızca zevk için yapılan, romantik aşktan uzak olan seksin toplumsal olarak daha değersiz görüldüğü bir toplumsal normu işaret etmektedir.

Bazı yayınlarda çokaşklılığın, faillerinin salt cinsel davranışta bulunmaktan kaçındığı, tekeşli olmamaktan tamamen farklı bir şey olduğu izlenimi yaratılmaktadır. Kendiliğinden veya tesadüfi seks ve eş değiştirme tekeşli olmamanın aktivist biçimlerinde mevcuttur ama çokaşklılıkta yoktur (Klesse 2005, s. 126). Eş değiştirme konusuna dair Anapol şöyle yazar: "Yüzeysel bir şekilde baktığımızda çokaşklılık ve eş değiştirme (swinging) aynıymış gibi görünür. Kabul edilmelidir ki kesişen noktalar mevcuttur. [...] Eş değiştirme, en az duygusal karmaşayla en fazla cinsel deneyimi yaşamayı sağlar. Esasen, pek çok eş değişikliği yapan çift, eş değişikliği yaptığı partnerine âşık olmamayı ilke haline getirir. Bu açıdan, eş değiştirmeyi melez

14. Çokaşklılık teması üzerine incelediğimiz literatürde şimdiye dek yalnızca Romeo'da (2005, s. 87) (kendi kendini) tanımladığı çokeşli terimini bulduk.

bir biçim olarak görüyorum; yani bu durum aşk boyutunda tekeşli iken, tekeşli olmayan belirli cinsel deneyimlere izin verir" (Anapol 1997, s. 12).

Bu ayrım, çokaşklılık hareketi içerisinde güçlü bir eğilimdir; öyle ki aşksız seks çokaşklı olarak değerlendirilmez. Buradaki romantik aşk ideali de aynı söylemi alkışlar; samimiyet ve cinselliğin birlikteliği norm kabul edilir. Bu "gerçek" çokaşklılık ile "tekeşli olmama" arasındaki ayrımın arkasındaki bir diğer neden, gelişigüzel seks yapıyor olma suçlamalarını bertaraf etme fikri de olabilir. Çokaşklı kimselerin, tekeşli olmadıklarını beyan eder etmez otomatikman gelişigüzel seks yaptıkları düşünülecektir (Anapol 1997, Easton/Liszt 1997, Munson/ Stelboum 1999). Hafifmeşreplik, (cinsel) ilişkilerini görece kısa vadeli yaşayan insanların davranışlarını tariflemek için kullanılır. Hafifmeşrep kimseler, cinsel partnerlerini sık değiştirmelerinden ötürü eleştirilirler; buradaki "sık" ve "kısa vadeli" ifadelerinin kesin bir tanımı yoktur.

Yine burada "uzun vadeli, tekeşli, romantik ikili ilişki" önemli hale gelir. Hafifmeşreplik kavramı, çoğunlukla, değersizleştirilir veya yargılanır; cinsel yolla bulaşan hastalıklarla (STIs[15]) ve patolojik kişilik bozukluğuyla ilişkilendirilerek kullanılır.* Geçen yüzyılın sonundan itibaren gelişigüzel yapılan seks için artık devlet tarafından onay gerekmiyor; lakin hâlâ değersizleştirilme ve onaylanmama biçiminde toplumsal olarak cezalandırılmaktadır. "Hafifmeşreplik pek çok partnerimizin olduğu anlamına gelir. Tek başına bu kelimenin diğerlerinden daha mutsuz sürtükler yaratmış olması olasıdır." (Easton/Liszt 1997, s. 25).

15. Cinsel yolla bulaşan hastalıklar.

* Ör: Liberated Christians [Serbest Hristiyanlar] http://www.libchrist.com/ (son ziyaret: 30.04.2008)

4.2 Ateşe Tutkunluk?[16]

Çokaşklılık konusuna dair tartışmalarda gelişen sohbetleri izlediğimizde, mesele dönüp dolaşıp karmaşık bir mevzu olan kıskançlıklığa gelmektedir. Haliyle, kıskançlığın çokaşklılık üzerine yazılan rehber kitaplar ve seçkilerde büyük rol oynaması şaşırtıcı değildir (Anapol 1997, Easton/Liszt 1997, Munson/Stelboum 1999, Méritt vd. 2005). Aynı şekilde, Dossie Easton da *Etik Sürtük* kitabının 2009'daki yeni basımında öncelikli olarak kıskaçlık konusuna daha geniş yer vermesine sebep olarak bunu göstermektedir. Kıskançlık, tartışmalarda ikide bir ortaya çıkan başlıca mevzulardandır. Çokaşklı bir yaşam tarzının seçilmemesinin en yaygın sebebidir. İlişkinin kıskançlık duygusuyla damgalanabileceği korkusu çokaşklı bir ilişkide çoğunlukla önplandadır. Diğer yazarlar ve aktivistler de kendi kitaplarında tekeşli olmayışlarından bahsettiklerinde, en çok kıskançlık duygusuyla ilgili konuşulduğunu belirtmektedir. Yine bu kimseler, kıskançlığın tekeşli olmayan bir ilişki içerisinde problem haline geldiği varsayımıyla karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca, kıskançlığın aşkın bir ifadesi olduğu da varsayım gibi görünmektedir. Pek çok tekeşli kimse, ilişkilerindeki sahiplenmeciliğin birliktelik duygusunun körükleyicisi ve kıskançlığı aşka bağlı, hakkında hiçbir şey yapılamaz veya yapılmaması gereken olağan bir duygu olarak yaşar. Kıskançlığın ya da sahiplenmeciliğin yokluğu "gerçek aşktan" şüphe etmeye bile sebep olabilir. Ayrıca, kıskançlık, sahici, iyi giden (sağlıklı) bir ilişkinin göstergesi kabul edilir.

Çokaşklı aktivist ve yazarların hepsi, buna karşın, kıskançlığın toplumsal bir programlanma, öğrenilmiş bir tepki, "tekeşli normatifliğe programlılık" üzerine kurulu olduğunu

16. Başlıktaki "Eifer_sucht?" *Eifer* ve *Sucht* kelimelerinden oluşuyor. *Eifer* kelimesinin hararet, gayret, coşkunluk, ateşlilik gibi anlamları vardır, *Sucht* kelimesinin de düşkünlük, iptila, tutkunluk gibi anlamları vardır. *Eifersucht* ise kıskançlık anlamına gelmektedir. Burada kelimenin bileşenlerinin çok anlamlılığına vurgu yapmak adına alt çizgi kullanıldığını düşünüyorum.

düşünmektedir. Dolayısıyla, öğrenilmiş davranış biçimlerinin bırakılabileceği sonucuna varılabilir.

Anapol, kıskançlık kelimesini mecazen kullanıp, bu duyguyu imgeler yardımıyla anlatmaya çalışır ve kıskançlığı bir kapıcıya benzetir. "Çokaşklılığı psikolojik ve ruhani erişkinliğe giden bir yol olarak kabul edersek, o zaman kıskançlık yoldaki kapıcıdır; bu kapıcının geçmesini istemediği hiç kimse oradan geçmeyecek ve bu etkin güç ile karşı karşıya gelmek zorunda kalacaktır" (Anapol 1997, s. 49). Anapol, ara sıra, kıskançlığı öğretmen imgesine de benzetmektedir. Kıskançlık, bu anlamda, kendisinden bir şeyler öğrenebileceğimiz, bilgili bir kimsedir. "Kıskançlık sırtınızı sıvazladığında, her zaman ilk yapacağınız, onu kabul etmek ve bu olgunlaşma fırsatını bize verdiği için teşekkür etmek olmalıdır" (Anapol 1997, s. 57).

Çokaşklılık hareketinde kıskançlık, ilişkilenilen kimseden çok, kıskanan kişinin kendisiyle ilgilidir ve çoğunlukla olumlu bir şey olarak görülmektedir. Anapol, farklı kıskançlık biçimleri arasında bir ayrım yapmaktadır. Lakin herkesin hemfikir olduğu bir şey vardır: "Kıskançlığın ilettiği mesaj, kendinizi sevmeyi hatırlatmasıdır" (Anapol 1997, s. 59). Anapol, kıskançlıkla kurduğu pozitif ilişkiye sadece kıskanan kişinin bakış açısından, tek taraflı bir şekilde yaklaşmayıp, kıskanılan kişiye ilişkin de ipuçları verir.

Easton ve Liszt, kıskançlık duygusunu yorumlayıcı bir şekilde ele alır. İnsanların kendi duygularını anladıklarında o duyguyu etkileyebileceklerini düşünmektedirler. Kıskançlığa sebep olan etmenleri ortaya koyarlar. Onlara göre kıskançlık, tek başına bir duygu değil, tek tek ele alındığında anlaşılması kolaylaşacak olan birçok duygu durumunun toplamıdır.

Çokaşklı aktivistler kıskançlığı doğuştan bir şey gibi kabul etmeyip, bilakis üzerinde çalışılacak ve insanı büyüten bir şey olarak gördüklerinden, kıskançlık, ilişki içerisindeki herkesin birbirinden bir şeyler öğrenebileceği önemli bir unsurdur. Öyle ki kıskançlık, vazgeçmek ve hem kendiniz hem de başka-

ları için sorumlu hissetmek, (belki de) ancak bu şekilde ortaya çıktığı için güçlü bir duyguya dönüşebilir.

Çokaşklılık Söyleminde Duygular – Frubbly ve Wibbly

Am Ritchie ve Meg Barker (2006), araştırmalarında çokaşklılık hareketinin dil yapısıyla ilgilenmektedir."Çokaşklık bağlamı içerisinde cinsiyet tarihinin nasıl yazılacağına dair yeni deneyimleri mümkün kılan, alternatif ifadeleri araştırıyoruz" (s. 585). Dilin önemi, kelimeler kaybolduğunda, ortada "şu an ne hissettiğinizi" ifade edecek hiçbir sözcük kalmadığında anlaşılır. Rızaya dayalılık ve açık iletişim, çokaşklı bir yaşam biçiminin temel önkoşulları olarak sayılabilecek değerlerdir. "Rızaya dayalı anlamların üretimi, çeşitli kültürel, sosyal ve politik öğenin anlamlı bir biçimde bir araya getirilmesiyle mümkün olur" der Klesse (2007b, s. 192). Klesse, "belirli bir kültürel veya söylemsel oluşumun ifade edilebilir olup olmaması, her zaman muayyen koşulların, yani tarihsel, toplumsal ilişkilerin ve iktidar ilişkilerinin bir göstergesidir" derken de söylemlerle görünür hale gelen toplumdaki iktidar ilişkilerine gönderme yapmaktadır. Foucault'yu takiben (1983, s. 32'den itibaren) söylem, uğruna ve karşısında mücadele ettiğimiz iktidardır. Çok yönlülüğü içinde söylem, hem muhafaza eden hem de değiştiren bir güce sahiptir. Çokaşklılık gibi normatif olmayan hareketler, dilsel dışlanmadan bilhassa etkilenmektedir. Weeks de (1986), cinselliğin dilinden ve normatif dışlanmadan oldukça fazla söz etmiştir. Çokaşklı "sözsüz aşktan" yaratıcı kelime türetimleri ortaya çıkmıştır.

Hâlihazırda bahsettiğimiz üzere, bu dilsizlikten, bir taraftan, tekeşli olmamanın bir tanımlaması olarak çokaşklılık kelimesi ortaya çıkmıştır; bu kelime söyleme hâkim oluncaya dek, bir olumsuzlama ve gönderme yoluyla (eleştirilen) normu belirler. Çokaşklılık tanımı yeni bir kimlik kategorisi ortaya koyar. Çokaşklılığı olumlayan aktivistlerin çoğunluğu, ne

yaptıklarına değil de ne olduklarına dair açıklama yapmak için bu kavramdan yararlanır.

Burada, örnek olarak türetilmiş iki diğer kelimeye daha değinmek istiyoruz. Bu iki kelime, yerleşik halleriyle yalnızca İngilizce konuşulan bölgelerde tanınmakta ve bazı kimseler tarafından Almanca konuşulan bölgelerde de aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu örnekler duyguları tarifler. Bu kelimelerin oluşturulmasının arkasında, gündelik dilde çoğunlukla olumsuz çağrışımlar yapan duyguları söze dönüştürme ve bu yeni kavramlar aracılığıyla yüklendiği herhangi bir değerden azade etme amacı vardır. Sözkonusu duyguların en popüleri kıskançlıktır. "Çokaşklılık camiasında incelediğimiz kişilerden bazıları duygularıyla başka bir deneyimi mümkün kılmak adına, kıskançlık söylemini yeniden yazmıştı" (Ritchie/Barker 2006, s. 594). Tekeşliliğe yönelimli bir toplumda kıskançlık, yukarıda da anlatıldığı gibi, olumsuz veya olumlu bir şekilde sıklıkla sahiplenilerek ifade edilmektedir. Çokaşklılık hareketi içerisinde bu çağrışımlar yersizdir ve esas anlatılmak istenen duyguları göstermez. Kıskançlığın çokaşklı camiasıyla bağlaşık anlamlarını görünür kılmak için bu iki kavram üretilmiştir. Etimolojik kökenlerinin esasen nereden geldiğini bulmak için yalnızca tahmin yürütmek mümkün olabilir.

Frubbly/Frubbelig: *Frubbelig* (Alman çokaşklılık hareketinin benimsediği biçimiyle, belki de biraz *froh* ve *hibbelig*[*] kelimelerinin karışımına benzer) kıskançlığın tersini ifade eder. Kıskançlığın tersi *Kompersion*[**] olarak da bilinir. Fakat bu kelime, çokaşklı camiada pek tanınmamaktadır (Ritchie/Barker 2006, s. 595). *Frubbelig*, bir kimsenin partnerinin başka biriyle aşk yaşamasına sevinmesini tarifler.

Frubbelig, başkalarının sevincine sevinmektir. "Sevdiklerinizin de sevmesine sevinme duygusudur; daha doğrusu, sev-

[*] froh: neşeli, sevinçli; hibbelig: gergin, asabi. (ç.n.)

[**] Kompersion: sevincin paylaşılması ve/veya partnerini paylaşmaktan zevk almak anlamlarına gelir. (ç.n.)

diklerinizin sevgilerini bir diğer kişiye aktardıklarının bilgisine erişmektir" (Ritchie/Barker 2006, s. 595).

Wibbly/wibble: *Wibbly*, partnerlerden biri (yeni) bir ilişkiye başladığında hissedilen kırılganlığı betimler. "*Wibble*, partnerlerden biri yeni bir partner bulduğunda, bu durumla ilgili bir başka partnerinden destek gördüğünde hissedilen duyguya karşılık gelir."[17]

Bir şeyleri tasvir etmek için kullanılan bu dil dahilinde, yeni bir kategori de inşa edilir. Dilsel inşa yoluyla kavram da daraltılmaktadır. Dışlama ve değerlendirme de buna bağlı olarak kendiliğinden ortaya çıkar (Ritchie/Barker 2006).

Yeni sözcüklere duyulan sevinç, "freies lieben" internet blogunun ziyaretçi defterine yazılmış olan aşağıdaki yorumda görünmektedir. Fakat bu yorum, aynı zamanda, dilsizlik ve "kendini sürekli açıklamak zorunda olma" beklentisinin neşeyi sönükleştirebileceğini de göstermektedir.

Yorumlar:

bubbles [24.11.2005, 2:52]

"Yihuu!"

Yine yeni sözcükler. Nihayetinde kavramlarla/yapılarla tartışmanın, tekrar tekrar açıklama/tanımlama yapmaktan bazen daha kolay olması bir taraftan iyi bir şey. Diğer taraftansa "konuya çok yabancı olan insanlar bizi herhangi bir şekilde anlayacaklar mı anlamayacaklar mı ;-)".

4.3 Çokaşklılığın Değer ve Prensipleri

Çokaşklılık, literatürde de tekeşli olmayan *sorumluluk sahibi* ilişkiler veya tekeşli olmayan *etik* ilişkiler şeklinde betimlenmektedir.[18] Çokaşklı yaşayan kimselerin gelişigüzel seksten uzak durup durmamasından bağımsız olarak, çokaşklılığın

17. 24.11.2005 tarihli yazı "Kompersion macht dich frubbelig!" http://freieslieben de/?m=200511 (Kasım 2005 Arşivi) (Son erişim: 09.01.2010).

18. Anapol (1997), Meritt vd. (2005), Klesse (2007), Easton/Liszt (1997), Munson/Stelboum (1999).

değer ve prensipleri konusunda çoğunlukla bir fikir birliği söz konusudur. Klesse'ye göre, "çokaşklılığın bilhassa etik olma niteliği, çokaşklı ilişki deneyimlerindeki aşkın, yakınlığın, bağlılığın, rızanın ve dürüstlüğün temel anlamları gözetilerek oluşturulmuştur" (2005, s. 126).

Anapol (1997), sorumluluk sahibi bir ilişki eğer, her şey bir yana, sorumluluk sahibi bir ilişkiyse, ister tekeşli ister çokeşli yaşansın, fark etmeyeceğini belirtmektedir. Tek bir partner ile yaşanan birliktelikte bir çift önemli tedirginlik durumları söz konusu olduğunda, farkından olmadan bunları es geçerse veya dikkat göstermezse bile, mesele daha kolaylıkla atlatılabilir. Çokaşklı veya tekeşli olmayan sorumluluk bilinci olan bir ilişkide, ilişkiyi bilinçli bir şekilde oluşturmak, iyileştirmek ve müzakere etmek, büyük önem taşımaktadır. Anapol bunu, çokaşklı ilişkilerin bir yandan çok karmaşık olmasına, diğer yandan da pek çok çokaşklı kimsenin (alışılmış) kuralların bu yeni bağlama uyarlanması hususunda deneyim ve hayal gücünden yoksun olmasına bağlar (Anapol 1997, s. 13). Çokaşklılık, toplumsal koşullanmışlıklara büyük bir meydan okuyuşu temsil ederken, kuşkusuz, büyük tedirginlikleri de beraberinde getirir. Birazdan değineceğimiz değer, yararlandığımız rehber kitap ve seçkilerde bir ilişkinin *sorumluluk sahibi* olma niteliğiyle ilişkilendirilmektedir. Yaptığımız çokaşklılık tanımlamasında etkili olan bilimsel incelemeler de bunu doğrulamaktadır (bkz. Klesse 2007, Haritaworn vd. 2006).

Rıza

Sorumluluk bilinci olan, etik veya prensip sahibi bir ilişki biçimi için gerekli olan en önemli koşullardan biri, ilişkiye dâhil olan herkesin her tür durum ve şart konusunda hemfikir olması ve buna rıza göstermesidir. Anapol burada tekeşliliği rıza alma çerçevesinde çokaşklı ilişkilenmelerle karşılaştırır ve şöyle söyler:

"Tekeşlilikte bu görece daha kolaydır: Her iki partner de diğerlerinden vazgeçer. Çokaşklılıkta birden fazla partner ile ne zaman, nasıl ve ne derece ilişkilenileceğine karar verilmelidir. Eski bakış açısına göre bunu çözmek kolaydır. Kurallar koyulur ve uyulmazsa kavga edilir. Yeni bakış açısında bu daha da kolaydır: Birbirini daha iyi anlamana yardım edecek her şeye izin verirsin. [...] Çokaşklılığın demokrasiyle pek çok ortak noktası olduğunu fark edeceksin, zira en iyi şekilde bilgili ve müdahil vatandaşlarla işler" (1997, s. 14).

Dürüstlük

Güvenilirlik ve itimat, sorumluluk bilinciyle yaşayan insanların iki önemli özelliğidir. Bilhassa cinsel sadakat teminatının olmadığı düşünülen ilişkilerde dürüstlük temel gereksinimdir. Çokaşklı bir ilişkide de korku ve kıskançlık ortaya çıkabilir. Kendine ve ilişkide olunan kişilere karşı mutlak dürüst olmak her çeşit duygu üzerine açıkça konuşabilme imkânı sunar. Bütün yazar ve araştırmacıların hemfikir olduğu üzere, dürüstlük, rıza alınması ile birlikte çokaşklılığın veya tekeşli olmayan sorumluk sahibi bir ilişkinin en mühim hareket noktasıdır. Bunun için, açık ve dürüst iletişim kuralları uygulanır. Laura Méritt, bununla alakalı olarak, "ihtiyaç dilinden" söz eder ve diğerleri gibi, Marshall B. Rosenberg'in "şiddetsiz iletişim" prensiplerini işaret eder. *Polyamory Society*'nin çokaşklılık mantrası buna paralel bir şeyden söz eder: "Konuşun, konuşun, konuşun ve sonra biraz daha konuşun" (Polyamorysociety 2009).

Yalan söyleyen veya bilinçli bir şekilde diğer partnerlerinden bilgi saklayan kimse, bu yolla karşısındaki kişinin sorumluluğu üstlenme ve karar verme seçeneğini elinden almış olur. Rızanın kişinin iradesi dâhilinde alınması ise böyle bir durumda mümkün olmaz.

Karşılıklı Sorumlu İletişim

Çokaşklı ilişkilerde, ilişkiye dâhil olan herkesin iyi ve güvende hissetmesi özel öneme sahiptir. Karşılıklı sorumlu iletişimin sağlandığı bir ortamda, karşılıklı olarak açık ve dürüstçe duygulardan, sorunlardan, kaygılardan ve gereksinimlerden bahsedilebilir. Dolayısıyla, öncelikli olarak meselelerin müzakere edilebileceği bir alan söz konusudur. Birincil, ikincil veya üçüncül ilişkilenmeyle ilgili olması farketmeksizin, çokaşklı seven kimseler (esasen seven herkes gibi) birbirlerine çok saygılı davranmalı ve aralarındaki şefkatli iletişimi muhafaza etmelidir. Bu ilgili davranma durumu artık birden fazla ilişkilenmesi olmayan kimseler için de geçerlidir. Saygı ve sorumluluk, ayrılıkla sonlanan şeyler değildir. Karşılıklı kurulan sorumlu bir iletişim, çokaşklı bir ilişkide ilişkiye dâhil olan herkesin birbirinin sağlığından da sorumlu olmasını imler. Bu yüzden, hem cinsel yolla bulaşan hastalıklardan hem de istenmeyen hamilelikten korunmak müşterek bir yükümlülüktür.

Bütünlük

Bütünlük ya da kişilik bütünlüğü çok karmaşık bir kavramdır. Biz şu tanımı makul buluyoruz:

"Kişilik bütünlüğü, kişisel eylemler ve hümanist etik ile uyumlu değer sistemleri arasında devamlı bir şekilde muhafaza edilen tutarlılık halidir. Sıralanan şu özellikler toplumsal olarak kişilik bütünlüğünü göstermektedir: İçtenlik, hümanizm, eşitlik ideali, güvenilirlik, medeni cesaret. Bütünleşmiş bir kimse, inançlarını, kıstaslarını ve değer yargılarını davranışlarına yansıttığı bir farkındalıkla yaşar. Kişilik bütünlüğü, kendine sadık olmaktır. Bütünlüğün tersi karaktersizlik, yani, davranışları içsel değer ve prensiplerin değil, dışsal tehditler ve ayartmaların yönlendirmesi anlamına gelir".

Çokaşklı yaşayan kimseler bütünlük talep ettikleri ölçüde sözünü tutabilmeli ve yükümlülüğünü alabilmelidir. Bütünlük, yüksek derecede öz farkındalık ve kendini kabul gerektir-

mektedir. Bütünlüklü bir kişilik kendi sınırları ve ihtiyaçlarını anlayabilir ve ifade edebilir. Çokaşklı ilişkilerde bütünlük, buna ek olarak, biriyle yapılmış olan sözleşmeyi ve ilişkiye dâhil olan herkesin onayı alınmaksızın bir tane bile yeni partnerle ilişkilenmemeyi kapsar.

Bireysel Sınırlara Saygı Gösterme

Bireysel sınırlara saygı göstermek, her şeyden önce ilişkiye dâhil olan herkese özne olarak saygı duyulması gerektiği anlamına gelir. İkili bir ilişkide "kendini" bulmakta ve "kendi" olarak kalmakta sıkıntı çeken kimselerin, grup içindeki kişiliklerinin ve bireysel isteklerinin kaybolması daha da korkutucu olacaktır. Çokaşklı bir grup, farklı fikirlerin ve yaklaşımların varlığını kabul etmeye hazır olmalıdır; aksi takdirde, tekil bireyliklerin, tercihlerin, gereksinimlerin ve yaklaşımların yok olduğu ve tektipleştirildiği bir çeşit "cemaat" veya çok otoriter bir aile haline gelme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar.

4.4 Çokaşklılık Biçimleri ve İlişki Şekillenimleri

Çokaşklılık çeşitli biçimlerde ve şekillenimlerde yaşanabilmektedir. Buna bağlı olarak, literatürde üç temel ilişkilenme biçimi tanımlanmıştır. (Anapol 1997, s. 7-11, Méritt vd. 2005, s. 59-69, 123-130).

Temel Biçimler

İngilizcede birincil ilişki, ikincil ilişki ve üçüncül ilişki arasında bir ayrım yapılır. Biz de, terimsel hiyerarşinin farkında olmamıza rağmen, ilişkileri birincil, ikincil ve üçüncül şeklinde tercüme ederek sınırlamaktayız. Bu ayrımla, tıpkı Lee'nin sevme biçimlerini sınıflandırırken "birinciller" ve "ikinciller" şeklinde ifade ettiği gibi, ilişkiye dâhil olan kişilerin sayısı belirtilmekte ve ilişkinin değerine dair hiçbir şey söylenmemek-

tedir (Lee, 1976). İlişkinin niteliksel değerlendirilmesi böylelikle ilişkiyi yaşayanlara bırakılmaktadır.

Birincil İlişki(ler):

Birincil partnerler bağlayıcı, uzun süreli, evlilik(vari) ve yakın bir ilişki yaşar. Bu partnerler genellikle birlikte yaşar, ebeveynliği ve evin giderlerini paylaşır ve kararları beraberce alırlar.

"Birden fazla birincil ilişkinin varlığında ise üç veya daha fazla kişi yakın ve bağlayıcı bir birliktelikle ilişkilenirler; tercihen, her partner ortaklaşa karar vermek üzere sözleşir. Bu, söz konusu ilişkilenmelerin simetrik olduğu anlamına gelmez; daha çok, ilişkiye dâhil olan herkesin kendi gereksinimlerini "eşit bir şekilde" beraberce müzakere ettikleri ve ilişkilerden birinin diğerlerine kıyasla ayrıcalığı olmadığını belirtir. Lakin farklı ilişkiler, ilişkilenme sıklığı, süresi ve yapılan ortak aktiviteler bakımından çok farklı şekilde örgütlenebilir" (Pieper/Bauer 2005, s. 63).

İkincil İlişki(ler)

Birincil ilişkiye benzer şekilde, ikincil partnerler de yakın, bağlayıcı ve uzun süreli bir aşk ilişkisi yaşayabilir. Buna rağmen, çoğunlukla, ayrı evlerde yaşar, ekonomik olarak birbirinden bağımsızdır ve birbirleriyle seçici yakınlıktan çok arkadaşlık bağıyla bağlıdır. İkincil partnerlerin, yine de, partnerler ailesinde teyzeyi veya amcayı andıran bir rolü vardır.

Üçüncül İlişki(ler)

Üçüncül olarak isimlendirilen ilişkilerde insanlar sadece ara sıra, görece kısa bir süre zarfında ve çoğunlukla belirlenmiş bir mekânda birlikte zaman geçirir. İlişkileri çok yakın ve samimi olabilir fakat hiçbiri birbirinin gündelik hayatında önemli bir rol oynamaz.

Çokaşklı ilişkilerde insanlar, ilişkilerini,istenilen sayıda partnerle ve birincil, ikincil ve üçüncüllerden oluşan herhangi bir kombinasyonla örgütleyebilirler. İlişkiler ağındaki farklı olasılıkların, farklı dinamiklerin ve farklı kimliklerin bu denli çok olması kendiliğinden başka bir sosyal ağı yani tekeşli kültürden devişirilen, bildiğimiz aileyi ortaya çıkarır. Burada tekeşli olmayan sorumluluk sahibi ilişki biçimlerinden sadece birkaç tanesinden örnek olarak bahsetmek istiyoruz:

Kombinasyonlar/İlişki Şekillenimleri

Aşağıda örneklenen birincil, ikincil, üçüncül ilişki kombinasyonları yalnızca birer seçimdir. Çokaşklı ilişkilerin oluşturabilecekleri pek çok başka olasılık söz konusudur. Bahsi geçen örnekler en bilindik kombinasyonları betimlemektedir.

Açık Evlilik ve Açık İlişki

Her iki ilişki biçimi de dışarıya kapalı olmayan çift ilişkisidir. Bu tür bir ilişki veya evlilikte, her iki partner de ilişkileri ya da evlilikleri dışında birbirilerinden bağımsız cinsel partnerlere sahip olabilecekleri konusunda hemfikirdir. Partnerlerin müzakere ede(bile)cekleri pek çok başka değişken ve kural vardır. Çoğunlukla şu sözleşme söz konusudur: Evlilik/ilişki dışı cinsel ilişkiye evet ama aşka hayır (O'Neill 1974).

Aşk ya da Mahremiyet Birliği

Bir aşk birliğinde aynı anda pek çok partner bulunur. İlişkiye dâhil olanlardan her biri birbirleriyle peşi sıra farklı şekillenimlerde ilişkilenebilir. Bu demektir ki, grubun her üyesi birbiriyle bir aşk ilişkisine girebilir. Ya da sadece bazıları aşk ilişkisine girer ve diğerleri arkadaş kalır yahut, sözgelimi, grup içinde iki ya da üç (cinsel) partner edinilebilir. Bu birlik yalnızlardan, çiftlerden veya her ikisinden ya da diğer ilişki şekille-

nimlerinden oluşabilir. Bu tür bir ağ içinde her kombinasyon düşünülebilir.

Grup Evlilikleri

Bunlar, evliliğe benzer bir bağlılık içerisinde üç veya daha fazla yetişkinden oluşan, candan, uzun süreli birincil ilişkilerdir. Grup evliliği, başka cinsel partnerlere kapalı ya da açık olabilmektedir.

Çoğul Sadakat/Hane

Bu yaşam biçiminde üç ya da daha fazla birincil partner, kapalı, aile benzeri bir ilişki biçimini beraberce sürdürür. İlişkiye dahil olan herkesin onayıyla daha fazla partner de eklenebilir. Böylelikle, tam bir cemaat ve kısmen otonom yoldaşlıklar ortaya çıkar.[19] Çoğul sadakat, güvenli seks stratejisi olarak yaşandığından, bir nevi kapalı bir cemaat anlamına gelebilir (Easton/Liszt 1997, s. 42).

Üçlü

Üçlüde, üç kişi ilişkilenmektedir. Bu ilişki, birincil, ikincil veya üçüncül de olabilir. Üçlü, kapalı veya açık bir ilişkilenmedir. Heteroseksüel, eşcinsel, biseksüel veya panseksüel[20] olarak örgütlenebilir.

19. Örneğin, Berlin yakınlarındaki ZEGG: Zentrum für experimentelle Gesellschaftsgestaltung [Deneysel Toplumsal Tasarım Merkezi], web sitesi: http://www.zegg.de/index.php?id=1,4,0,0,1,0 (son erişim: 16.10.2009).

20. Panseksüellik, arzularını cinsiyete göre sınırlandırmayan kimselerin cinsel kimliğini ifade eder. "Bi" önekiyle ikili cinsiyet sistemi normunu pekiştiren biseksüel kavramından farklı olarak, queer kuram çerçevesinde ortaya çıkan "panseksüel" iki cinsiyetten oluşan sınırlamayı aşmaya çalışır; kavram, yunanca pan (tüm, kapsayan, her şey) önekinden türetilmiştir. Örnek verecek olursak; panseksüel olarak bilinen bir kimse erkeklerin ve kadınların yanında trans veya interseks kimselere karşı da cinsel arzu duyar.
İngilizce'de, *pansensual* [panduygusal] alternatif kavramı da kullanılmaktadır. Bu kavram, kişilerin yalnızca cinsel yönelimlerine değil, daha genel olarak duygularına gönderme yapar.

Diğer İlişkiler ve Kombinasyonlar

İnternet sayfalarının bazılarında ve çokaşklılık üzerine oluşturulan tartışma forumlarında yaşanmakta olan ilişkinin yapısını açıklamaya yarayan başka yaratıcı seçenekler bulunmaktadır. Bir yapı, örneğin, yazıyla veya geometrik bir şekille ifade edilir. Bir V harfi ya da bir (tek kenarı boş) *üçgen*, birbiriyle kendi aralarında (mahrem, cinsel) ilişki yaşamayan iki özel partneri olan bir kimseyi temsil eder. Birbirleriyle mahrem ve/veya cinsel ilişki yürüten her üç kişi Y harfi veya üçgenle betimlenir. Birbiriyle ilişki içerisindeki dört kişi söz konusu olduğunda, bir kareden, daha doğrusu bir *dörtkenarlı figür*den bahsederiz. Dört kişiden fazlasıysa çember oluşturur.

Bir kişinin, hâlihazırda bir başka kişiyle ilişkilenmekte olan kişiyle ilişki yaşayan birisiyle ilişkisi olduğunda, bu dörtlü şekillenim N ile gösterilir. Başka biri bu "açık uca" eklenirse, W harfi ortaya çıkar. Bunlar sadece çokaşklı kimselerin ilişki biçimini açıklamak için harflerden ve sembollerden yararlanmasına örnek teşkil eder; zira zamanımızın Almancası'nda bunun için henüz ortaya yeni bir sözcük çıkarılamamıştır.

Ve Çocuklar

Çokaşklı ailelerin istikrarsız oldukları sebebiyle çocukları koruyamayacağı varsayımı, pek çok ilişki biçiminin karşılaşabileceği önyargılardan biridir. Çokaşklı yaşam biçimlerinde, sanılanın aksine, çocuklar nezdinde herhangi bir dezavantaj gözlemlenmemiştir. Toplumumuzda çocukların durumu, ebeveynlerin yaşam biçimlerinden çok yaşanılan çevreye bağlıdır. "Çokaşklı altkültür, bağlılık ve mensubiyet anlamında sadakati, dürüstlüğü, saygıyı, eşit iletişimi ve müzakereyi, bunun yanı sıra fedakarlığı da değer olarak görmektedir" (differentloving.de 2009).

4.5 Semboller ve İşaretler

Politik hareketlerin çoğunda olduğu gibi, sözgelimi eşcinsel hareketinden tanıdığımız şekilde, çokaşklı camia da, sembol ve işaretler oluşturmuştur. Gwendolin Altenhöfer, "Symbole & Rituale-Bausteine für eine poly-fidele Schlampenkultur" [Semboller ve Ritüeller–Kendi İçerisinde Sadık Sürtük Kültürünün Temel Taşları] kitabında şöyle yazmaktadır: "Rahat lezbiyen ortak evimin dışında, ÇoğunluğuHeteroDünyada renkli gökkuşağı bayrağını görmenin bazen dünyamı aydınlatması gibi, rozetler de ara ara parlayarak biz lezbiyenlere tatlılıkla el sallar; bu yüzden istiyorum ki çokaşklı lezbiyenler de kuyrukta beklerken uzaktan fark edilsin veya kadın festivalinde; az önce yanındaki o çok hoş kadını öperken görülen, orada arkada duran ilginç kadın flört edilebilecek partner listesinden çıkarılmak zorunda kalmasın" (Altenhöfer 2005, s. 92). Hemen ardından, sembol konsuna dair kendi Kendin Yap [Do-It-Yourself] fikrinden bahseder. Gwendolin Altenhöfer aynı zamanda internet üzerinde araştırmış ve pek çok yaratıcı sembol de keşfetmiştir. Onun hazırlamış olduğu listeyi, birkaç örnek daha ekleyerek genişletmek istiyoruz. Daha başka sembollerin bir seçkisini Alex West kendi internet sitesinde yayınlamıştır (West 2009).

Sembollerin tek bir biçimle sınırlanmamış olması, hareketin çok renkliliğiyle de uyum göstermektedir.

Polyamid
Polyamid

Lezbiyenlerin çokaşklı camiasını simgeleyen, Gwendolin Altenhöfer'in elinden çıkma moleküler bir öbek halindeki kadın simgeleri (burada bir miktar değişime uğramıştır). Kırmızı uyarı üçgeni, bir kadın bu camiadan birine yanaştığında neye kalkıştığını ona anlatmak için olsa gerek.

Kırmızı kalp aşkı ifade eder; mavi yatık sekiz ise sonsuzluğun sembolüdür. İkisi beraberce aşk ilişkilerinin yaşanabileceği sonsuz olasılıkları ifade eder. Bu sembolü Brian Crabtree tasarlamıştır.

Papağanlar ABD'de poliamit* için kullanılan yaygın sembollerden biridir. Ev hayvanı olarak papağanlar ayrıca "polly"** takma adıyla da bilinir ve papağanlardaki renk çokluğu çokaşklı yaşamın renkliliğini simgeler. Gwendolin Altenhöfer'in aktardığına göre, "Hope" isimli çokaşklı bir kadın, davranışları çokaşklılık maskotu olmaya daha uygun olan papağan balıklarını papağanların yerine kullanmayı önermiştir. Ne yazık ki Hope'un internet alanı olan www.hopesplace.net adresine artık erişilememektedir. Papağan balıkları, koşullara ve partnerlerinin isteğine göre cinsiyetlerini değiştirir, grup içinde gezinir; partner sayıları tek bir balıktan tüm bir balık grubuna kadar değişiklik gösterir; hatta renklerini ve alışkanlıklarını pek çok farklı şekle dönüştürebilmektedirler (polyamorysociety 2009).

* Gwendolin Altenhöfer, Almanca "poliamide" kelimesinin yapay bir kumaş çeşidi için kullanıldığını ve bir kumaş ismi olmasından dolayı kendi ilişkinizi diktiğiniz fikrini anımsattığını söylemektedir. Bkz. http://www.polyamory.org/SF/links.html (ç.n.)

** "Polly" takma ismi, çok anlamına gelen "poly" kelimesini çağrıştırdığı için çokaşklılığı anıştırdığı düşünülüyor. (ç.n.)

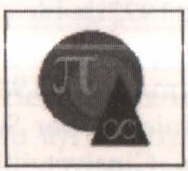

PAARC

PAARC
Polyamory Awareness and Acceptance Ribbon Campaign

Diğer simgeyse, Jim Evans'ın bir tasarımı. Altın rengi Pi, salt cinsel ilişkilenmelerden ayrı olarak, dostça ve romantik bağlılığa atfedilen değeri göstermek amacıyla *poly* kelimesinin ilk harfine karşılık gelir. Mavi çizgi, açıklık ve dürüstlüğü; kırmızı aşk ve tutkuyu; siyah egemen normlar yüzünden ilişkisini gizlemek zorunda kalan herkesle dayanışma içinde olmayı temsil eder.

Sıradaki işaret, "sonsuz kombinasyondaki sonsuz aşkı" [Infinite Love In Infinite Combinations (ILIC)] simgelemektedir. ILIC, Uzay Yolu dizisindeki "IDIC felsefe sinden" türetilmiştir; buradaki "D", "diversity" (çeşitlilik) kelimesinin kısaltmasıdır. Yine burada, Evans'ın tasarımındaki gibi altın rengi, mavi, kırmızı ve siyah renkleri bulunmaktadır.

ILIC

Ardından gelen simge, çokaşklı aileleri temsil eden bir örnektir. Renkli yüzük, çokluğun ifadesi olarak anlaşılmaktadır. Bu sembolü *polyfamilies* web sitesinden aldık.

Son simgede, yüzük renkli kalplerin birleşiminden oluşmaktadır. Bu sembol, Güney Kaliforniya Çokaşklı Buluşma Grubu tarafından kullanılmaktadır.

Tüm bunların yanında, çokaşklılık aksesurarlarının ve kıyafetlerinin satıldığı çeşitli dükkânlar da mevcuttur. Bu ürünler, yukarıda bahsedilen çeşitli simgeleri ve kimlik belirten yazıları sergilemektedir. Sözgelimi, tişörtlerden birinde şu yazı vardır: "*Polyamory* yanlıştır! Ya *multiamory* dersin ya da *polyphilia*, neden Yunanca ve Latince kökleri karıştırasın? Yanlış!"

4.6 Queer ve Normatifliğin Çok Yönlü Sorgulanması

Yeni bir dünya görüşü doğmaktaysa şayet -ki bence öyle- cinsellik henüz bu görüşe dâhil edilmedi. Zamanımızın cinsel eylemleri artık eski kuramlarla açıklanamaz ve henüz cinselliği bu yeni alanla ilişkilendirerek yorumlamıyoruz.

June Singer, Aşkın Enerjileri

Eşitsizlik Eksenleri

Bazı toplumsal baskı mekanizmalarına dair fikirler, 1945 yılından yetmişli yıllara değin, önce Moskova daha sonra Pekin'den yönetilen komünist partilerin egemenliğiyle gizlendi. Sermaye ve emek arasındaki temel çelişki, cinsiyet ilişkileri veya ırkçı baskı gibi yan çelişkileri görmezden gelmiştir. Temel çelişki ortadan kalktığında diğer çelişkiler de kendiliğinden yavaşça ya da hızla çözülecekti. Bu bakış açısının zayıf bir eleştirisini yapan 1968 yılında yazdığı "Widerspruch und Überdeterminierung" [Çelişki ve Üstbelirlenim] isimli yazıyla Louis Althusser'di (Althusser 1974, s. 52-99). ABD'de 1977'de bir afroamerikan lezbiyen oluşumu olan Combahee River Kolektifi "üçlü baskı" kavramını üretti ve bu kavram Almanya'da 1988 yılında Anja Meulenbelt tarafından "Scheidelinien. Über Sexismus, Rassismus und Klassismus" [Sınırlar. Cinsiyetçilik, Irkçılık, Sınıfçılık Üzerine] ile tartışmaya dâhil edildi. Fakat hızlıca fark edildi ki üç baskı mekanizması ile sınırlamak yeterli gelmeyecekti. Burada üzerinde duracağımız *queer* kuram ve toplumsal cinsiyet araştırmaları, çeşitli ayrımcılık biçimlerinin eksenlerin, eşitsizlik eksenlerinin, kesişimi olduğunu öne sürdü.[21] Birbirini kesen ve birbiriyle içi içe geçen pek çok

21. Kesişimsellik kuramı belirli bir grup üyeliğinin grup üyeliğine dayanarak ayrımcılık uygulamasından ortaya çıkar. Kuramsal alanda bu durum, ayrım çizgileri [Differenzlinien] veya eşitsizlik eksenleri [Achsen der Ungleichheit] olarak da tanımlanmaktadır. Bu kategoriler, sadece toplumsal yeri belirlemekle kalmaz, kimlik de üretir. Kesişimsellik kuramının amacı; araştırma alanında birden fazla ayrım çizgisinin incelenmesi, karşılıklı etkileşen ayrım çizgileri (daha detaylı) araştırılması ihtiyacı ve sosyal grupların farklarının ayrım çizgileriyle vurgulanmış ve buna bağlı olarak homojen olmadıklarının tespiti (Leiprecht/Lutz 2006, s. 220'den itibaren).

eksen mevcuttur. *Queer* kuram, toplumsal cinsiyet çalışmaları veya heteronormatiflik üzerine literatürde bu eksenlerin sadece birkaçı bilinmekte ve bunların çok azı araştırılmaktadır. Bu da gösteriyor ki "herkes bir bakıma bu kategorilerin keşişim noktasında durmakta ve bağlılıklar ya da tercihler burada ortaya çıkmaktadır" (Leiprecht/Lutz 2006, s. 220). Nihayetinde bu bağlılık ve tercihler kimlik kurucu niteliklere sahiptir. Ayrım çizgileri ve bir kişide bir araya gelen çeşitli kesişim noktaları kavramları, temel ikiliklerin toplumsal inşa olduklarını görünür kılmaya yardımcı olabilir. Bu bakış açısı, ayrımcılıkların doğal ve biyolojik olarak verili olduğunu savunmak ve meşrulaştırmak isteyen, doğallaştırıcılığa atıf yapan örneklerin tersini ifade etmektedir. "Bu doğallaştırılmış model, sosyal alanda dezavantajlı olmanın sebebini grupların ve bireylerin doğal (biyolojik) olduğu varsayılan özelliklerinde arar; hegemonik ve hiyerarşik bir yapı içerisinde gerçekleşen toplumsal dışlanma süreçlerini *unutturmaya* çalışır. Toplumsal inşa kuramsal bileşeni ile toplumsal alandaki gerçek süreçlerin gizlenmesi amacına karşı konulabilir" (Leiprecht/Lutz 2006, s. 221).

Helma Lutz ve Norbert Wenning, ilk olarak 13 tane iki kutuplu ayrım çizgisini bir araya topladı (Lutz/Wenning 2001). Rudolf Leiprecht ve Helma Lutz'un çalışmalarına iki kategori daha ekleyerek genişletti (Leiprecht/Lutz 2006). Bu ayrım çizgileri, hükmeden ya da hükmedilen temel ikilikleri arasındaki ekseni temsil eder. Bu kategoriler birbirini tamamlar gözükse de hiyerarşik rol oynar. Sol (hükmeden) taraf norm olarak, sağ (hükmedilen) taraf ise bu normdan sapma olarak kabul edilmiştir. Her çizgi burada birbirinden ayrı temsil edilse de gerçekte kesişimsellik uyarınca birbiriyle iç içe geçmiş görünürler ve birbirilerine kısmen bağımlılardır veya birbirilerini pekiştirirler.

Aşk ilişkilerinin de şekillenme biçiminin temel hiyerarşik bir ikiliğe dayandığını zaten belirtmiştik. Çokaşklı yaşamak, alışılmış ilişki yapısı ile özdeşleşmek ve bu yapıyla ilişkili bir kimlik oluşturmak anlamına gelebilir. Bu yüzden, kesişimsellik analizi uyarınca başka kategoriler eklemek anlamlı görün-

mektedir. Peki, tekeşlilik ve tekeşli olmama ikiliğini tarifleyen kategori nasıl isimlendirilebilir?

Kategori	Temel İkilik	
	Hükmeden	Hükmedilen
Cinsiyet	Erkek	Kadın
Cinsellik	Heteroseksüel	Eşcinsel – [bi-/panseksüel][22]
Ten Rengi[23]	Beyaz	Siyah
Etnisite	Hâkim grup = etnik olmayan	Etnik azınlık(lar) Etnik
Ulus/Devlet	Vatandaş	Vatandaş olmayan
Sınıf/Sosyal Statü	"üst" Ana akım	"alt" Ana akım olmayan
Din	Seküler	İnançlı
Dil	Üstün	Aşağı
Kültür	"uygarlaşmış"	"uygarlaşmamış"
"sağlıklılık"/ "Sakatlık"	"sakatlığı" olmayan /"sağlıklı" (özel ihtiyaçları olmayan)	"sakat" / "hasta" (özel ihtiyaçları olan)
Kuşak	Yetişkin / Yaşlı / Genç	Çocuk / Genç / Yaşlı
Yerleşiklik/ soy	Yerleşik (ecdada ait)	Göçebe (yerli olmayan)
Mülkiyet	Zengin/hali vakti yerinde	Fakir
Kuzey-Güney/ Batı-Doğu	Batı	Ve diğerleri
Toplumsal Gelişmişlik Durumu	Modern (ilerici) (gelişmiş)	geleneksel (gerici) (gelişmemiş)

***İkili Hiyerarşik Ayrım Çizgileri Listesi* (Leiprecht/Lutz 2006, 5. 220)**

22. Schroedter/Vette tarafından eklendi.

23. Biz bu noktada Leiprecht ve Lutz'un kullandığı ırk kavramından farklı düşünüyoruz. Irk farklılığı ideolojik tezi, toplumsal düşüncemizde derince yer etmiş ve sayısız insan hakkı ihlalinin meşrulaştırılmasına sebep olan biyoloji ve kültürün birleşimidir (Sow 2008, s. 71, devamı var). Beyazlık [Whiteness] ve beyaz olmayan [People of Color] kavramları, Almanya'da çok kısa bir süredir yer edinen ve ezilen yerine ezeni tartışmanın odağı haline getiren eleştirel beyazlık çalışmalarından ödünç alınmıştır.

Örnekler:

"İlişkilenme Biçimleri" ekseninden söz edildiğinde, bununla öncelikle kast edilen "evliliktir", yani en azından birliktelikliktir. Bu bağlamda *promisk* yaşam tarzları dışarıda bırakılmaktadır. Örneğin, başka kültürlerde veya bölgelerde norm teşkil eden ve egemen olan çokkadınlılık, normdan sapan kutupta yer alır.

"Yaşam tarzları" kategorisini önemli buluyoruz. Bu başlığın altına bekâr veya tek ebeveynli aileler de girer. Eşitsizlik ekseni olarak normun tekilliğini anlatmak adına iki kategori üzerinde uzlaştık; bu vesileyle bir tartışma da başlatmak istiyoruz:

İlişki Biçimi	Tekeşlilik	Çokaşklılık
Yaşam Şekli	Çift Çocuk(lar) ile birlikte ebeveynler	Bekar/İlişkiler Çocuk(lar) ile Bekar/ Hemcins Ebeveynler

Bir sonraki adımda, içinde yaşadığımız sistemdeki eşitsizliklerin ne denli karmaşık ve dolaylı yollardan türediği konusuna eğilmek istiyoruz. Bu süreçte ayrım çizgileri, karmaşık iktidar sistemini, heteronormatif sistemi görselleştirmek ve aydınlatmak için bir fırsattır.

Heteronormatiflik, queer kuramın temel kavramlarından biridir ve Judith Butler'ın *heteroseksüel matriks*[24] ifadesine dayanmaktadır. Buna ek olarak, heteronormatifliğin eleştirisi

24. Heteroseksüel matriks, biyolojik-anatomik cinsiyetli beden (sex), toplumsal cinsiyet rolleri (gender) ve erotik arzu (desire) boyutlarından oluşan sosyal ve kültürel bir düzenlemeyi, söylemsel bir tertibatı (Michel Foucault) betimler. Bu üç kategorinin her biri birbiriyle karşılıklı ilişki halindedir. Kâh arzu cinsiyetten türer, kâh ilkin cinsiyet arzuda kök salar. Kâh bedenden belirli bir sosyal rol doğar, kâh belirli bir rol belirli bir arzu vs. oluşturur. Böylelikle, heteroseksüel matriks cinsiyeti üzerinde uzlaşılmış toplumsal cinsiyet rolleriyle ifade edilen, kesin, apaçık sınırlarla iki ayırt edilebilir cinsiyetli bedene böler. Arzu, her durumda "karşı" cinse yönelir (Butler 1991, Bublitz 2002).

Michel Foucault'nun söylem ve iktidar kuramlarına da başvurmaktadır.[25]

Heteronormatiflik kavramı heteroseksüelliği temel bir iktidar ilişkisi olarak tanımlar. Dolayısıyla heteronormatiflik, yalnızca bütün önemli toplumsal ve kültürel alanları değil, özneleri de kaplamaktadır. İnsanların bedenlerini birbirinden kesin hatlarla ayrılmış iki cinsiyete böler; aynı anda arzularını da karşı cinse yönlendirir (heteroseksüel matriks). "Kavram yaygın olarak cinsiyet ve cinselliğin karşılıklı ilişkisine işaret eder ve hâkim cinsiyet söyleminin pek çok bakımdan heteroseksüelleştirildiğini vurgular"(Hartmann vd. 2007, s. 9).

Cinsiyet söylemi, heteroseksüel arzunun doğal ve normal olduğu fikrine dayanmaktadır. Buna bağlı olarak, heteroseksüelliğin toplumca zorlanmış normallik olduğu ve sözel olan veya olmayan davranışlar yoluyla ifade edildiği düşünceleri ve "sağlıklı" beden ve münasip sosyal davranışların yanı sıra normalleşmiş kimlik isnatları üzerine normatif varsayımları ortaya çıkar.

"[...] Heteroseksüel cinselliğin ve arzu kuruluşunun sözümona normalliğine, eşcinselliğin ve biseksüelliğin ve hatta transgender, transseksüel veya interseksüel bedenselliklerin inşası tüm sapkınlığıyla eşlik eder" (Hartmann vd. 2007, s. 9). Bu demektir ki, her norm, norm olarak tanımlanabilmek için bir sapkına ihtiyaç duyar.

Heteroseksüellik kavramı, bireye ait cinsel yaşamı düzenleyen normu tariflemesinin ötesinde "heteroseksüelleştirilmiş cinsiyet ilişkilerinin toplumsal süreçler ve kurumlar için olan anlamını işaret eder" (Hartmann vd. 2007, s. 9).

Foucault'nun söylem kavramıyla ilişkili olarak heteronormatiflik kavramının kendisi de eleştirel olarak ele alınmalıdır,

25. Foucault'ya göre söylem, hakikat üreten bir potansiyele ve iktidarı çözümleyici bir niteliğe sahiptir. Bunun yanında, iktidarın belirli toplumsal gruplara atfedilmesinin ve iktidarın söylemdeki oyununu yapısal bir analizle tespit etmenin mümkün olmadığına dikkat çeker (Foucault 1983, Hartmann vd. 2007).

zira bu kavram da yine söylemde yeniden üretilen bir norma vurgu yapar.

Eleştirel heteronormatiflik çalışmaları hâlâ yeni bir disiplindir. *Queer* kuramda olduğu gibi, güncel araştırmalar çoğunlukla cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve arzu üzerinedir. *Irk* öğesi de yavaş yavaş görüş sahasına gelmektedir, çünkü "ırkçılık ve sınıf ilişkileri de heteronormatif şekillenmekte; kültürel imgeler ve somut deneyimler heteronormatif ikili cinsiyet sisteminden kendilerince etkilenmektedir" (Wagenknecht 2007, s. 17).

Tekeşlilik normu, keza toplumsal tabakalaşma, yaşlılık, mülkiyet ve bedensel sağlık gibi konular nadiren eleştirel heteronormatiflik çalışmalarında işlenmektedir.

Queer Kuram

"İnsanları memnun etmek zordur, onları şaşırtmaya bakın."
Johann Woifgang von Goethe

Queer nedir? Gündelik yaşamda bu kavramı kullanan herkesin cevaplamak zorunda hissettiği bir soru.

Verilen cevap çoğu zaman basit bir cevap olmaktan çıkar. "Queer Theory-Eine Einführung" [Queer Kuram-Bir Giriş] kitabının önsözünde Annamarie Jagose (2001) oldukça makul bir cevaba ulaşmıştır:

"Fakat hep kavramın ne anlama geldiği sorusu geliyor arkadan; ya cevapsız bırakacağım ya da en azından yarım saatlik bir monologla cevaplayacağım: İngilizce bir hakaretti [...] lezbiyenler, geyler ve diğerleri [...] doğal olduğu varsayılan ikili cinsiyet sistemine karşı [...] çok politik [...] tamamen apolitik [...] heteroseksüelliğe saldıran [...] aslında bir şölen [...] kimlikleri çözen [...] rengârenk, neşeli eylemler [...] gibi gibi" (Jagose 2001, s. 7).

Bu cevap kaçamak ve içi boş bulunabilir, lakin *queer*i betimleyen her öğeyi içerir.

*Queer*in tanımı konusunda bir uzlaşıya varılamamıştır. Esasen tam da bu belirsizlik ona cazibe kazandırıyor. Kavramın temel özelliği tanımlanamayacak olmasıdır. Tartışmalı bir kavramdır. Tanımlamak onu kapatmak anlamına gelebilir ki o "tutsak" yaşayamaz (Jagose 2001, s. 14). Sınıflandırılması, sınıflandırıldığı kategoriyi yıkmasına ve yine yürüyüp gitmesine yardım eder.

"Öyle görünüyor ki, *queer* meydan okuyuş çoğu cesur akademik söylemlerdeki yerleşik düşünme biçimlerinde bir patlamaya yol açtı" (Jagose 2001, s. 15). Çokaşklılık hareketinin kökenleri ilk olarak gey, lezbiyen, biseksüel ve *queer* ilerici akımlarında bulunduğundan, *queer* kuram çokaşklılık konusundaki düşüncelerimizi etkilemiştir.

Queer, aşağıda yapmaya çalıştığımız gibi, yalnızca genel hatlarıyla taslak halinde anlatılabilir. Bu taslağın içeriğini doldurmak herkesin kendine kalmış.

Queer, başlangıçta İngilizce argoda negatif çağrışımlara sahipti ve geyfobik küfür olarak kulanıldı (tıpkı nonoş veya top gibi). Kelime anlamıysa şöyle sıralanabilir: tuhaf, başka, garip, acayip, kuşkulu, komik, sapkın. Bugün bile ABD'de ve diğer İngilizce konuşulan ülkelerde aşağılayıcı şekilde kullanılmaktadır. Böyle olsa bile, 1980'ler ve 1990'larda ABD'deki aktivistler *queer* kelimesini politik hale getirebilmiş ve oldukça pozitif çağrışımlarla yeniden ele geçirmişlerdi. Bu aktivistlerin çoğu Act Up İnisiyatifi'ndendi[26] ve sıklıkla HIV önleme çalışmalarında veya HIV-Pozitif ve AIDS hastası kimselerin bakımında aktif olarak çalıştılar. Bu örgüte gey aktivistlerin yanı sıra, diğer herkesten önce, lezbiyenler ve feminist kadınlar dâhildi.

26. "Act Up" hareketi New York çıkışlıdır. O zamana dek "Gay Mens Health Crisis" adı altında bölgesel örgütlenmiş olan Aids hareketi aktivistleri, bu grubun apolitik olduğunu düşündükleri tavrından memnun değillerdi. HIV virüsüyle mücadelede araştırma için daha fazla araç gereç ve daha etkili ilaç sağlamak amacıyla güç birliği yapmışlardı. "Act Up" ismi "AIDS Coalition To Unleash Power [Gücün Açığa Çıkması için AIDS Koalisyonu]"nun kısaltmasıdır; İngilizce'de de "başkaldırmak" gibi bir anlamı vardır (http://de.wikipedia. org/wiki/Act_Up).

Queer, ortaya çıkışından bu yana kafa karışıklığına ve eleştiriye maruz kalmıştır. Bugün *queer*, çoğunlukla "marjinal cinsel grupların politik ittifakı ve halihazırda yerleşmiş lezbiyen ve gey çalışmalarından doğan yeni bir kuramsal yaklaşımı betimlemek için" kapsayıcı terim olarak kullanılıyor. (Jagose 2001, s. 13). Almanca konuşulan bölgelerde *queer* kuram Amerika'daki eşdeğerlerine göre daha karanlıkta kalmıştır. Queer kuram üzerine Almanca metinler son yıllarda daha sık ortaya çıkmaktadır. Eleştirilere rağmen *queer* kavramı beşeri bilimlerde de yer edinebilmiştir (Yekani/Michaelis 2005).

Bunun yanında *queer*, farklı olan ve heteronormatif, hâkim düzene dâhil olmayan veya olmak istemeyen herkesin kaynaştığı bir yeri de işaret eder. Bu yüzden, sözgelimi, BDSM icra edenler veya seks işçileri de burada yer alır. Çokaşklılık teması *queer* bağlamında kendine pek az yer buldu; sözü geçtiğindeyse bu çoğunlukla bir ekleme halinde oldu; hatta tekeşli olmayan ilişki biçimleri de aynı şekilde bu bağlamda pek dikkati çekmedi. "Daha önce pek çok yerde değinildiği üzere, queer ifadesi sadece gey/lezbiyen kısaltması olarak anlaşılmamalıdır, bu kavram, bilakis, öncelikli olarak diğer marjinalleştirilmiş cinsel eylemlere ve sözgelimi, transgender, transseksüel ve interseksüel27 gibi normdan sapan cinsiyet inşalarına vurgu yapar. [...] Daha da önemlisi, çeşitli bağlamlarda normalleştirme

27. Transgender, görünüşüyle ikili cinsiyet sistemi içinde sınıflandırılmak istemeyen veya sınıflandırılamayan herkes için kullanılan bir şemsiye tabirdir. Transgender bir yandan toplumsal cinsiyetle de ilgilidir, zira cinsiyet sınırları performatif bir şekilde aşılır. Öte yandan bu kavram, geniş anlamda, bütün interseksleksleri, transseksüelleri ve hatta ikili cinsiyet sisteminin dışında kalan diğer cinsiyetleri de içermektedir. Transseksüel, "yanlış bedende doğmuş" hisseden kimselerdir. Transseksüellik, tıbbi bir kavramdır; psikolojik ve tıbbi değerlendirmenin ardından ameliyat ve hormon alımı gerçekleşir. İnterseks(süellik), biyolojik olarak kadın ve erkek cinsiyet özellikleriyle doğmuş olan veya "başkaları tarafından kendisine net bir cinsiyet atfedilememiş" kimseleri tasvir eder. Bugün bu kavram (hâlâ) tarafsızdır. Bazı durumlarda interseks kimseler hermafrodit veya melez cinsiyet olarak da tanımlanır. Tıpta bir anomali olarak görülür ve (hâlâ) ameliyat yoluyla ve/veya hormon türü ilaçlar verilerek, çoğunlukla bebeklikte, tedavi edilmektedir.

söylemi tekrarlanmaktadır, bu yüzden şimdilerde heteronormatiflik ve heteroseksüellik *queer* çalışmalarının önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır" (Yekani/Michaelis 2005, s. 9). *Queer*, cinselliği konu edinen gey/lezbiyen çalışmalarının ve feminist merkezi cinsiyet fikrinin tekrar gözden geçirilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Queer kuramın amacı, başta heteroseksüellik ve ikili cinsiyet sistemi olmak üzere toplumsal normların incelenmesi ve istikrarsızlaştırılmasıdır. "Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet"[28] gibi kavramları doğal durumundan çıkarır ve erkek/kadın ikiliğini *aşar*. Dilbilimci Judith Butler, heteroseksüel matriks kavramıyla *queer* ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının temelini atmıştır. Heteroseksüel matriks, cinsiyet, cinsellik, sınıf ve etnisite üzerindeki çok katmanlı iktidar ilişkilerinde sınırların aşımı açısından hareket noktası olarak görülür ve zorunlu heteroseksüellik, cinsiyet hiyerarşisi ve cinsiyetlerin ikiliğini mesele haline getirir. *Queer* kuram ve heteronormatiflik araştırmalarının bir başka öğesi de Butler'ın performatiflik kuramıdır.[29] Bu kuram yardımıyla Butler, *queer* ihlal düşüncesini üretmiştir.

Queer, politik bir kavram olarak (*queer* politika) yerleşmiştir. Politik, homofobi karşıtı hareketten ortaya çıkmıştır. Özel olarak Almanya'da *queer* ifadesi, kelimenin nasıl intiba yarata-

28. Burada cinsiyeti tanımlamak için *sex* ve *gender* arasında bir ayrıma gidiyoruz. İngilizce *sex* terimi biyolojik/fiziki cinsiyeti kast eder. *Gender* ise toplumsal cinsiyet denilen şeyi betimler, aynı zamanda sosyal veya kültürel cinsiyetlilik kategorisine işaret eder. Judith Butler'ın *queer* feminist kuramında, örneğin, cinsiyete bedensel bir karşılık varsaymak heteronormatif söylemin sonucudur (Butler 1991). Toplumsal cinsiyet kategorilerinin sayısı, öncelikle transgender kuramlarının etkisiyle, bugüne dek çok fazlalaştı ve feminist kuramın belli başlı kavram çifti sex/gender'ı aşmıştır. Bu durum, her şeyden önce, cinsiyet rollerinin veya cinsiyet kimliklerinin kültüre veya bireye has özel şekillenimleri için zemin teşkil eder.

29. Butler, performans ve performatiflik ayrımı üzerinde önemle durur. Performanstan kastı icra edilen eylem veya andır; performatiflik ile normatif eylemlerin tekrarı yoluyla cinsiyetliliğin doğallaştırılmasını ve gerçekleştirilmesini ifade eder (Bublitz 2002).

cağının kestirilememesi sebebiyle hızlıca gey/lezbiyen ifadesinin birebir çevirisine dönüşmüştür. Gey/lezbiyenin modern versiyonunun kullanılması *queere* politik potansiyelini kaybettirmektedir ve ilerici *queer* hareketin ilk hedefi olan kimlik kategorisi ortalarda dolaşmaktadır. *Queer* politika, normalleştirmenin iktidarına karşı politik dayanışma birliği kurmaya çalışır.

Bu bölümün başında alıntılanan cevapta okunabildiği üzere, *Queer*'in heteroseksüelliğe saldırdığı iddiasına katılmıyoruz. Elimizde, heteroseksüelliğe saldırıyı kanıtlayacak hiçbir kaynak yok. *Queer* kendini daha üstün görmez. Cinsel bir kimliğe saldırmak bu kimliği değersizleştirmekle eşanlamlıdır. *Queer* tüm bu kimlik kategorilerini eleştirmektedir. *Queer* kuram, bu kategorilerin ardında gizlenen iktidar yapılarını sorgular ve normalleştirme süreçlerini görünür kılar. Yani, *queer* heteroseksüelliğe saldırmaz, bilakis, heteroseksüellik normunu sorgular.

*Queer*in normatifliği eleştirme potansiyelini tanımlamalarımızdaki tekeşlilik normuna uyarladık. *Queer* eleştiri, münhasıran değil ama esasen, heteroseksüelliğin norm inşası olmasıyla ingilenmektedir. 21. yüzyılın başında, özellikle Angloamerikan dünyada *queer*, yeni bir yerleşim ve belirlenim aşamasına davetmiş gibi görünmekteydi. "Şimdilerde *queer* kuram, süregelen bilgilenim süreçlerinin aktif safhasında çeşitli etkilerle hareketlenmektedir" (Yekani/Michaelis 2005, s. 9).

Heteronormatifliğe dair bir söylemde heteronormatiflik kavramı çoğunlukla heteroseksüellikle bir tutulur. Bunun nedeni *queer* sözcüğünün bir parti kavramı olarak anlaşılmasıdır. Brian Currid de bu rengârenk, ışıklı kimlik imgesinin farkına varmış ve eleştirmiştir: "*Queer* girişim görünürleştikçe, yarattığı şok, etkisi içinde kayboldu, çünkü kitle iletişim araçlarını, parodi tekniklerini queerleştiren anormal olma spektrumunun bütünü, 'modern', renkli, 'toleranslı' yeni bir

dünyanın üretimine katkıda bulunmaya kendi başına girişmişti ve böylelikle kendisi üstünlük kurma aracı haline geldi" (Currid 2001, s. 373). *Queer* konusunda sıkça yapılan eleştiri, bu kavramın eleştirel, yapıbozumcu gücünü çoktandır kaybettiğidir. Biz, yine de, bu kavramı muhazafa ediyoruz; çünkü biz potansiyelini tükettiğini hiç de düşünmüyoruz. "Zira *queer* adıyla pazarlanan şeyin (kelimenin en gerçek anlamıyla)" der Elahe Haschemi Yekani ve Beatrice Michaelis, "eleştirel potansiyeli, *queer* politika ve bilimdeki devrimci araştırmalarda göründüğü biçimiyle pek çok durumda örtüşmez" (Yekani/Michaelis 2005, s. 8). *Queer*, nihayetinde, kuşkusuz parti kültürünün başlığıymış gibi kullanılabilmektedir, fakat bize göre *queer*in, bir kuram olarak, her kategori ve kimliği sorgulayan ve egemen normları yapıbozuma uğratan, önemli bir fonksiyonu vardır.

Queer, hiçbir kimlik konumunu ima etmez (aktivistler onu kimlik tanımı olarak kullansa bile). Temelinde kimlik karşıtı bir dürtü yatar. Üstelik *queer* eylem biçimleri, politik girişimleri mümkün kılan stratejik ittifaklar üzerine kurulur. Esasen, *queer* bir kimlik değil, bir stratejidir. Ona dair bir söz, politikanın *queer* olabilileceğini ama insanların *queer* olamayacağını söyler (Yekani/Michaelis 2005, s. 9). Benzer şekilde *queer* kimlik eleştirisinin altında Judith Butler'ın heteroseksüel matriks kuramı bulunmaktadır. Bu kuramda *queer*, "doğal" cinselliğin mümkün olamayacağına vurgu yapar; hatta "kadın" ve "erkek" gibi keskinmiş gibi görünen kategorilere meydan okur. *Queer*, homojen ve sabit kimlik temsillerini eleştirir ve bunları bir dizi başka varoluş ihtimaliyle yan yana koyar. Kimliklerin (cinsiyet, cinsel etnik vb.) yanı sıra politik ve kuramsal konumları geçici çözümler olarak görür.

Queer hareket çoğunlukla rengârenk ve neşeli görünür ve örneğin, cinsiyet parodisini[30] araç olarak kullanarak dikkat çekmeye ve kafa karıştırmaya niyetlenir. *Queer*, kamusal (kit-

30. Örneğin Drag Kingler und Drag Queenler.

lesel) dikkati kör noktalara ve iktidar yapılarına yöneltmeye çalışır; cinsiyet ve cinsel arzu arasında sabit olduğu düşünülen davranışlardaki çatlakları gösteren örnekleri betimler.[31]

Queer kurama dair şimdiye dek anlatılan bu taslak halinde bilgiler, *queer* kavramını tüm yönleriyle ortaya koyup incelemeye yetmez. Disko topu gibidir bu kuram, ona gelen her "ışık kaynağını" yalnızca aksettirir, yansıtır. Claudia Engelmann da çokaşklı yaşamla ilgili "Mehr als eine Liebe" [Tek Aşktan Fazlası] isimli yazısındaki karşılaştırma için bu imgeyi kullanır (Engelmann 2005, s. 119/122):

"Ben bir disko topuyum, yansıtan bir yüzey; benim her tarafım ışıkla parlar, ne görmek istersen görürsün. [...]. Bir disko topuyum ben; her yanım, içimin her bir küçük parçasının sureti, beraberce bir küre oluşturur; çekmeceye sığmak için fazla muazzam bir gövde. Sen ne kadar ışıldarsan bana doğru, o kadar çok görebilirsin."

Quer durch die Geisteswissenschaften [Beşeri Bilmlerin Bir Ucundan Bir Ucuna] kitabında Yekani ve Michaelis'in yapmaya çalıştığı "beşeri bilimlerde daha *queer* çalışmaların sayısını artırma girişimidir. Öyle görünüyor ki *queer*, farklılıkları, keza farklı çevrelerden gelen herkesin birbirinden öğrenebilmesini sağlamak adına disiplinsel farklılıkları hazmedebilen, işbirlikleri için uygun bir alandır: *Queer* kuram olmayı reddeden, daha çok yönlü bakış açısı zenginliğiyle zoraki sınırlandırmaları konu edinen ve rahatsız eden bir *queer* kuram" (Yekani/ Michaelis 2005, s. 15).

Sunduğumuz bu özeti *Queering der Beziehungsformen* [İlişki Biçimlerini Queerleştirmek] kitabının yazarı Anna Carina Böcker'in bir tavsiyesiyle bitiriyoruz (2005, s. 175). Böcker'e göre "cinsellik, cinsiyet ve diğer kimlik kategorileri arasındaki değişmez sınırlara dair yapılan eleştiriye benzer şekilde, ilişki biçimleri arasındaki, özellikle seks içeren ve 'platonik' arka-

31. Sözgelimi, Cross-Dressing (karşı cins olduğu düşünülen kişinin giydiği kıyafetleri giyen), interseksüellik ve cinsiyetin belirsizliği.

daşça ikili ilişkiler arasındaki keskin sınır ve hiyerarşiler de sorgulanabilirdir. Birini diğerinden ayırmadan ve seksi araçsallaştırmadan çeşitli öğerleri bünyesinde barındıran, belirli bir ilişki biçimini önemli addetmeyen, sabit olmayan ilişki biçimleri de vardır. Hatta sadakat ve ilişkideki münhasırlığın aynı anlama gelmesi zorunlu değildir: sadakatin, ya da tercihen bağlılığın, dışarıyı reddetmekle değil de, ilişki içinde oluşan bir şey olduğunu düşünüyorum. Bu duruş egoist bulunur çoğunlukla, fakat gel gör ki, özel olmayı talep eden ve bağlılığını buna göre sınayan bir duruş da pekâlâ egoistçe olabilir. Biriyle 'istediğiniz kadar çok' bağlılık ve seks düşünün fark etmez, eğer sizin için bu ilişkinin özel bir anlamı yoksa bu açıdan, her ikisi de 'çok az' gelecektir."

Queerleştirmek, dolayısıyla, ilişki kaidelerini bozuma uğratma olanaklarının etkin bir tasviridir; *hem...hem de* ilişkilerine yer açmaktır. *Ya ya da* toplumunun seçme zorunluluğuna karşı bir çağrıdır. *Queer*, çeşitlilik arz eder, queer "çoşkuludur"* Çoşkuyla davranmak demek, bize göre, dolaptan çıkmak** ve farklı yollarla yaşamı yaşamaktır.

Farklı Yaşam Biçimleri

"Farklı Yaşam Biçimleri" yeni bir kavram olarak Jutta Hartmann tarafından pedagojiye kazandırıldı.[32] Bu kavram, yaşam biçimlerinin çoğullaştırılma ve normlaştırılması (ya da normalleştirilmesi)[33] arasındaki gerilimin farkına varmaya; hâkim sınırları ve normallik algılarının yarattığı bu gerilimin yoğunluğunu ortaya koymaya yardım eder. Hartmann'a göre kavramlar, eleştirel bilimin dünyayı anlama ve değiştirme görevine katkıda bulunan, esnetilebilir düşünce araçlarına eşlik

* "queerlig" (=neşeli, coşkulu) sözcüğünün uyarlanmış halidir. (ç.n.)

** Dolaptan çıkmak, yani açılmak, açık yaşamak (ç.n.)

32. Hartmann (2002, 2004, 2007), Hartmann ve arkadaşları (1998).

33. Normlaştırma kavramı, sıkı kurallar koyan normlara müdahaleyle ilgiliyken, normalleştirme kavramı, normallik olarak sabitlenmiş bir ortalamaya alışmayla ilgilidir (Hartmann 2002, s. 25).

eder. Hartmann'ın kavramsallaştırması, özellikle, Butler'ın performatiflik ve Foucault'nun söylem felsefesiyle yaşama sanatı felsefesinin[34] *queer* kuramsal yaklaşımlarına dayanmaktadır.

"Farklı yaşam biçimleri" ile Hartmann, pedagojide eleştirel ve yapıbozumcu bir perspektifi savunmaktadır. Bu perspektiften bakarak, gündelik verili ve üzerine düşünülmemiş sosyokültürel varsayımları ve taşıdıkları iktidar ve egemenlik ilişkilerini kavramak ister.

Bununla alakalı olarak, evvela cinsiyet/cinsellik/yaşam tarzı kategorileri üzerinde çalıştığını belirtir. Farklı yaşam biçimleri kavramı, bakış açısı olarak, yine diğer kategorilere ve onların arasındaki bağlantılara da yoğunlaşmaktadır. Tekeşlilik veya tekeşli olmamak ve yine çokaşklılığa dair herhangi bir kategori belirlenmediğinden, bunlar ilk olarak söylem düzeyinde kurulmalıdır. Çokaşklılık da zaten farklı bir yaşam biçimi ve Hartmann'ın sözünü ettiği üçlü kategorinin etkileşiminin sonucu gibi görünmektedir.

Farklı yaşam biçimleri kavramında, eleştirel bir motivasyonun yanı sıra hiyerarşiyi yerle bir eden bir tavır da mevcuttur; bu tavrı sosyal ve toplumsal perspektif değişimi takip eder. Pedagojik bir kavramı olarak farklı yaşam biçimleri, *her şeye tamam* demekten çok kendi içinde ve başkalarına karşı etik bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlar; bu da insanlık onuru ve insan haklarının göz önünde bulundurulduğu, duyarlı bir ilişki kurmayı sağlar.

Bu kavramın ötesinde bir başka pedagojik tartışma da çocukların, gençlerin ve (genç) yetişkinlerin kendi benliklerine dair sorgulamayı kendilerinin yapmasını önermektedir. "Benlik algısı [...] kişinin kendi yaşamını kurgulamak adına öngördüğü seçenekler için bir başlangıç noktasıdır; öyleyse, (genç) insanların iyi bir yaşam yaşama tasarılarını teşvik etmeye odak-

34. Foucault'nun mutluluk ve özgürlüğe yönelmiş bir hayat olarak iyi yaşamı kast ettiği yaşam sanatı felsefesinden esinlenmiştir.

lı bir pedagojik yaklaşım dikkatini, cinsiyeti ve cinselliği algılamak ve yaşamak konusunda sayısız olasılığın mümkün olduğunu danışanlarına göstermeye yöneltir" (Hartmann 2004, s. 66). Bunun yanında, toplumun zorladığı varoluşa ve izin verdiği eylemlere karşı eleştirel bir tutum da geliştirilmelidir. Hartmann, bu yaklaşımın normatif bilgilerden ve egemen söylemlerden uzak tutamayacağını, lakin özgürlük ve çeşitliliğe alan yaratabileceğini özellikle belirtir. (Hartmann 2004, s. 67).

(Cinsel) pedagoji ve sosyal hizmetlerin esas olarak mutluluk ve özgürlüğe yönelik bir yaşamın oluşumuna katkıda bulunmasından söz ediliyorsa, pedagoji ve sosyal hizmetler çeşitliliği temel bir taahhüt olarak görmeye ve buna bağlı yaklaşımlar geliştirmeye davet edilir. Farklı yaşam biçimlerini tanıyan bir pedagojik yaklaşım, iyi bir yaşam hedefine yönelmenin yanı sıra başka kökenlerden, dünya görüşlerinden ve yaşam biçimlerinden gelen insanlara karşı şiddeti önleyici saygılı bir tavrın oluşmasını da teşvik etmelidir (Hartmann 2004, s. 67).

Hartmann'ın farklı yaşam biçimleri kavramı aşağıdaki prensiplerle hareket ederek pedagojinin çeşitli branşlarında yer bulmaktadır:

- Pedagojik bir yaklaşım geliştirmek
  Kavramın iki ayağı vardır: Birincisi, pedagojik çalışmanın açık hedefi olarak farklı yaşam biçimleri ve ikincisi, gündelik davranışların değişimini hedefleyen kapsamlı bir pedagojik yaklaşım olarak farklı yaşam biçimleri. Farklı yaşam biçimleri yaklaşımı, günlük pedagojik rutinde, sözgelimi, hayat tarzlarının çeşitlilik içersinde kendi doğal davranış yelpazesini oluşturmasında, pedagogların farklı çevrelerdeki farklı hayat tarzlarından bahsetmelerinde ve duruma göre konuşmanın içeriğini değerlendirmesinde ifadesini bulur (Hartmans 2004, s. 68).
  Toplumsal normların ve normalliklerin sorgulanması
  Örneğin, sosyokültürel olarak doğal karşılanan şeylerin ciddi olarak tartışılması ve derinlemesine sorgulanması:

Niçin normlar güven verirken aynı zamanda kısıtlar? Normdan sapmalar niçin rahatsız eder ve zenginleştirir? (Hartmann 2004, s. 68'den itibaren).

Farklılığı farklılığın bakış açısıyla düşünmek

Düşünmek ve eylemek için hareket noktası farklılık olunca, mesele norm ve sapmadan, genel ve özelden oluşan bir başka tamamlayıcı konuya doğru genişler (Hartmann 2004, s. 69).

Doğal kabulleri sarsmak

"Yapıbozumcu perspektiflerin temel niteliği, hâkim kabulleri sarsmak, farklı perspektifleri içermek ve dışarıda bırakılanları sorgulamaktır" (Hartmann 2004, s. 70). Sözgelimi, bir anketteki cinsel yönelim sorusuna verilecek cevap seçeneklerinde, heteroseksüel/eşcinsel/biseksüel gibi doğal kabul edilen kategoriler yerine "şimdilerde heteroseksüel" veya "çoğunlukla eşcinsel" seçenekleri koymak rahatsız eder.

Yerleşmiş iktidar ve egemenlik ilişkilerini anımsatmak ve yıkmaya çalışmak

Yerleşik iktidar ve egemenlik ilişkilerini anımsatmak için tek başına farklılık ismi yeterli gelmez.

Çeşitli yaşam biçimi modellerini (örneğin çoğul sadakat, bekârlık) konu ederken, egemen iktidar ilişkileri de eleştirel bir bakışla masaya yatırılabilir; mesela, yaşam biçimlerinin çoğullaşmasına rağmen seçme hakkından bahsedilmeyişinin nedenleri çözümlenebilir. Çeşitlilik içerisinde eşit ve özgür birliktelik için gereksinim duyulan kuralların ve davranış şekillerinin geliştirilebileceği ortak düşüncesi üzerine yapılan tartışma verimli bir şekilde nihayete erebilir (Hartmann 2004, s. 71'den itibaren).

Zoraki kimliklerin sorgulanması

Zoraki kimlikler, biyografi çalışması yardımıyla görünür hale getirilebilir. Bunun için, kişinin kendi biyografisi veya tanıdık kimselerin biyografileri farklı yaşam biçimleriyle

birlikte özellikle özgeçmişteki tutarsızlıklara veya kopukluklara dayanarak ele alınabilir. "Doğal" görünen zorlamalar, böylelikle açığa çıkarılabilir ve alternatifler ortaya konulabilir (Hartmann 2004, s. 72).

Cinsiyet farklılıkları ve farklı cinselliklerin yanı sıra cinsiyet ve cinselliğe dair hâkim sınırlamaların muğlaklaşması konusunda farkındalık yaratmak

Kesinlik baskısı, normu tersine çeviren örneklerle yıkılabilir. Böylece, muğlak yaşam biçimlerine dair merak da uyandırılabilir. Alışılagelen değersizleştiren tutumlar, harekete geçirici örnekleri sorgulayabilir; bu tutum bir yandan farklılığı engellemeye, diğer yandan farklılıkların egemen normların karşısında yaşamasına katkıda bulunur (Hartmann 2004, s. 73).

Cinsiyet ve cinselliğin gündelik hayatta inşa ediliş biçimlerini pedagojik argüman haline getirmek

Bir meydan okuma, her şeyden önce, bir kimsenin egemenlik ilişkileri üzerine yeniden düşünmesi, kendi idealini tanıması ve iktidar ve egemenlik ilişkileri tartışmasında (artık) tehlikeli sularda yüzmesini içerir.

Mesela bununla alakalı olarak bir tiyatro pedagojisi birimi cinsiyetleri "oynamaya" davet edebilir. Buradaki amaç, her cinsiyeti çok inandırıcı bir şekilde temsil etmek, öyle ki izleyenler "giyim kuşama" takılmasın (Passing). Oyuncular rollerini, örneğin, kamusal ulaşım araçlarında ucuz bir restoranda ya da alışveriş merkezinde oynayabilirler. Performansın bitiminde bunun bir icra olduğu anlatılır. Cinsiyetin inşa ediliş biçimleri gibi mononormatiflik de "oynanabilir." Burada da oyunu oynayanlar yine kamusal alanda farklı şekillenimlerde "çokaşklı ilişkiler" icra edebilirler. Bu performanslarına ardından deneyimler paylaşılır. Hangi davranışlar dikkati çekti? Hangi tepkiler gözlemlendi? (Hartmann 2004, s. 74).

Teori ve Pratik: Sorgulamadan Eyleme

Çokaşklılık hareketi kendini kurarken, örtük olarak tekeşliliği olumlayan ve kurumsallaşmış bir sadakat üzerine kurulu egemen kültürden açıkça ayrılmaktadır (Mint 2004). Pieper ve Bauer'e göre (2005) "çoklu ilişkiler"de başkaldırı olarak algılanmaktadır, zira egemen ilişki modellerinden kaçışı temsil eder. Çoklu ilişkilerde *komünlerin* (Hardt/Negri 2002, s. 314), ortak yaşamın yeni şekilleri kurulmaktadır. Çoklu ilişkiler, bu yolla, mononormatifliğe, heteronormatifliğe, cinsiyetçiliğe ve diğer iktidar yapılarına ve hâkim mantığa karşı çıkmaktadır" (Hardt/Negri 2002, s. 68/69).

"Bu farklı tanımlarda söz konusu olan şey, nihayetinde, hakiki çokaşklılığın neyi gerektirdiği ve haliyle hangi tekeşli olmayan ilişki biçimlerinin tekeşli olmayan sorumluluk sahibi ilişkiler şeklinde adlandırılabileceği sorusudur" (Klesse 2005, s. 127).

Çokaşklı hareket içerisindeki en büyük ayrışma, çokaşklı insanların aleni olarak kendinden emin ve seks pozitif ya da seksi olumlayan bir edayla davranıp davranmamaları ve buna bağlı muhtemel (gayrı resmilik) hafifmeşreplik suçlamalarını göze alıp almamaları veya aşkı ilişki biçimlerinin bir meşrulaştırma öğesi gibi ön planda tutarak, diğerlerini (çokaşklı kimseleri de) dışarıda bırakan bir normu teşvik edip etmemeleriyle ilgilidir. Bu yüzden, tekeşli yaşamayan kimseleri argüman olarak kullanan, radikal cinsel eleştiri olarak bilinen yaklaşım da bilinçli bir şekilde kendini çokaşklı olarak tanımlamaz.

Klesse (2005) gerçekleştirdiği görüşmelerden, grup evliliklerini ve küçük grup evliliğini (çoğul sadakat) savunan pek çok kimsenin izindeki eleştirel bir çokaşklılık aktivistinin göze batmama ihtiyacı duyduğunu öğrendi. Görüştüğü bir başka kişi ise, sıklıkla hafifmeşrep olarak etiketlenen cinsel yaşam biçimlerinden kendilerini ayrı tutan çokaşklılık aktivistlerine duyduğu yakınlıktan ötürü, çokaşklılıkla tanımlanmayı reddeder. Mülakata katılan bir başka kimse, "kavram kökünde aşka ayrı-

calık tanıyan çokaşklılık gibi bir kelimenin, kendiliğinden gelişen, tutkularla hareket eden cinsellik biçimlerini içermesinin elverişli olamayacağını" öne sürmektedir. "Ona göre, çokaşklılığı övmek, hafifmeşrep olmakla suçlanan herkesle dayanışmaktan imtina etmekle eş anlamlıdır" (Klesse 2005, s. 128).

Fakat bizim çokaşklılık konusundaki söyleme dair eleştirimiz, Klesse gibi, başka bir yöndedir. Tektip ve seks negatif tanımlamalar çokaşklı aktivistlere karşı ayrımcılığa yol açmakla kalmamaktadır. Buna ek olarak, güncel söylemde iktidarı elden bırakmama adına düşündürücü bulduğumuz bir eğilim (Harritworn 2005 ve Frankenberg 1993), sosyal bilimsel araştırmalarda ve göze batmama ihtiyacı duyan çokaşklılık hareketinde kör noktalar görmekteyiz. Bunu Melita Noël (2006, s. 606) şöyle özetler: "1990'da çokaşklılık kavramı türetildiğinden ve tarihi pek de eski olmayan ilgili literatürde daha da yayıldığından beri homojen bir çokaşklılık betimlemesi yapıldı.[35] Ravenscroft'tan yapılan önceki alıntıda görüldüğü üzere, literatür çokaşklılığın umumiyetle belirli bir okur grubunun kuramlaştırdığı ve uygulamaya koyduğunu göstermektedir. Esasen literatür, çokaşklılığın herkes için verimli ve devrimci bir ilişki tercihi olabileceği fikrini desteklemektedir. Bunu yaparken bir taraftan da Birleşik Devletler Amerikası'ndaki kültüre ait belirli bir karakter tipine de vurgu yapar. Bu karakter, 'Avrupalı' köklerden gelir, orta sınıftandır, kolej eğitimi almıştır ve Ravenscroft özel olarak belirtmese de, herhalde fiziken sağlıklı bir bireydir. Zaten bu fiziksel sağlıklılık veya sakatlık meselesi çokaşklılık üzerine yazılmış herhangi bir kitapta herhangi bir biçimde geçmemiştir; çeşitlilik ve cinsellik gibi mevzulara oranla nadiren tartışılmıştır. Eksik bırakılan bu noktalar,

35. Noël'in atıfta bulunduğu kaynaklar: Heinlein, Kris A./Heinlein, Rozz M. (2004): The Sex and Love Handbook: Polyamory! Bisexuality! Swingers! Spirituality! (and even) Monogamy! A Practical Optimistic Relationship Guide [Seks ve Aşk El Kitabı: Çokaşklılık! Biseksüellik! Eş Değiştirenler! Spiritüellik! (ve hatta) Tekeşlilik! Pratik Bir İyimser ilişki Rehberi], Do Things Record and Publishing, E-kitap ve Ravenscroft (2004).

bugünkü çokaşklılığın ırksal, sınıfsal ve bedensel ayrıcalıklarını açıklamaktadır."

Konuşurken belirli bir ifadeden yana olacağımız ya da o ifadeye karşı duracağımıza karar veriyoruz. Seçtiğimiz ifade, hem gerçekliğin inşasına hem de normların yeniden üretimine katkıda bulunur. Bu şekilde yerleşmiş kategorilerde her vesilede dışlamalar ve ayrımcılıklar açığa çıkar. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak harekete geçirilsin fark etmez, dil ile uğraşmak gerçekliğe şekil verir. Bu durum, göğüs germek zorunda kaldığımız bir sorumluluk durumunu ortaya çıkarır. Belirli olayların ve toplumsal gelişmelerin sorumluluğunu kilise veya devlet gibi kurumlara yükleme, iktidarı üstlenmeme yöntemidir. Bir taraftan, toplumsal bireyselleştirme eğilimleri insanları sorunlarına tamamiyle yalnız başlarına çözüm aramaya sevk edebilirken, bu sorunlara dair sorumluluk ekseriyetle bahsi geçen kurumlara atfedilir. *Queer* yaşam biçimi, alt kültürün aksine, hayatı kendi kolektifliği içinde yaşamaya çalışan bir yaklaşımdır.

Ayrımcılıkların yok edilmesi sadece "maruz kalan" açısından değerli olamaz. Ve tek başlarına da kazanamazlar. Ne kadar fazla insan güç eşitsizliklerine duyarlı bir tavır geliştirirse ve toplumdaki çeşitliliği teşvik etmeye ve beslemeye gayret ederse, o denli tatmin edici ve ileriye yönelik birlikteliklere erişme şansı yakalanabilir. Jutta Hartmann, farklı yaşam biçimleri yaklaşımıyla pek çok olası somut eylem biçiminin temellerini atmıştır. Hartmann, öncelikli olarak, pedagoji alanında uzmanlaşmış personele, eğitimcilere ve ebeveynlere bu yöntemleri gündelik yaşamlarında uygulamaları ve tecrübeyle sabitlenmiş olanları değiştirebilmeleri konusunda çağrıda bulunmaktadır. Herkes için erişilebilir, özgürlük ve mutluluğa yönelmiş iyi bir yaşamı hedefleyen bir yaklaşım oluşturmak, tek tek herkesin elindedir.

5
Peki Nasıl Oldu?
Tarihsel Gelişim ve Mononormatiflik

Bundan sonra da Eros'un erdeminden söz etmek gerekiyor. En önemlisi de Eros'un bir tanruya ya da bir insana haksızlık etmemesi veya bir tanrı ya da bir insan tarafından haksızlığa uğratılmamasıdır. Eğer onun başına bir şey gelirse zorla gelmez.

Zor Aşk'ı eline geçiremez çünkü.[*]

Platon'un Symposion'unda Agathon'un konuşması

Tarihte bu kadar eskiye gitmek neden? Aşk ilişkilerinin nasıl sınırlandırıldığının incelemesini modern ve postmo-

[*] Platon (2007), *Symposion*, Çev. Eyüp Çoraklı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 103. (ç.n.)

dern zamanlarda yapmak yeterli gelmiyor mu? Bu kadar kısıtlanmış bir gözlem, bugün psikososyal dünyada primordiyal olarak algılanan, gündelik dilde "başlangıçtan beri var olduğu" söylenen örneğin neden var olduğunu açıklayamayabilir. Çünkü kadın-erkek ilişkisi şeklinde yaygınlaşmış olan aşk ilişkileri normalliğinin tarihi nerden baksanız Platon'un Symposion'undaki Eros tartışmasına dek gider.[36] Yani, bu tarihsel yolculuğumuzun amacı atalarımızın ne denli yaban olduğunu göstermek değildir. Eski çağlardaki aşk ilişkilerini gizli gizli izlemek de değil. Amacımız, daha çok tekeşli (heteronormatif) ikili ilişkilerin nasıl inşa olageldiğini açığa çıkarmak. Gelecekte alenen egemen bir norm haline gelecek olan bir şey, önceki dönemlerin oyuklarında ve pek incelenmemiş davranış kalıplarında saklanmıştır.

Biz, tarihsel mirasın bugüne etki edip etmediğini, öyleyse bile bunun nasıl olduğunu açıklayacak yeterlilikte değiliz. Lakin duyguların gelişim tarihinin ve bunun bugünkü fiziksel ve psikolojik insan bünyesi üzerindeki etkilerinin incelemesinin şimdiye dek bir kez bile işe yarar araştırma araçlarına dönüşmediğini söyleyebiliriz. Üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin, aynı zamanda dilsel kodlama ve kod açımının, yakın ve yoğun ilişkilenmelerin tarihsel gelişimine etkisinin araştırılması tutarsız bir şekilde yapılmıştır (Elias 1939, Bornemann 1970, Flandrin 1978, Duerr 2002).

İlerleyen kısımda, aşk ilişkilerinin kurucu öğelerini tasvir etmeye çalışacağız; bunlar, bize göre, tekeşli, uzun vadeli ikili ilişkilerin yerleşmesini sağlayan koşullardır. Bu yerleştirmeden anladığımız, bedenin ve duyguların kontrol edilişinin ta-

36. Platon'un Şölen'inde [Symposion] aşk ilişkilerinin çeşitlilik yelpazesi çok daha geniştir; sözgelimi, oğlancılık tartışmaya konu olur. Aristofanes'in Şölen'deki konuşmasında cinsiyetlerin albenisinin kaynağından bahsedilir: her iki cinsiyetten de olan bir yaratığın zorla ikiye bölünmesiyle ortaya çıkmıştır cinsiyet. Benzer bir öyküyü hem germanik mitolojide kendiliğinden üreyen Urriesen Ymir'de hem de en eski hint kalıntılarında çift cinsiyetli Urwesen Purusha'da buluyoruz.

rihidir. Araştırmak amacıyla yola çıkılan noktalardan birinin evlilik olması, yalnızca duyguların tarihsel olarak incelenmemiş olmasının göstergesi değildir. Evlilik, üzerine kadın ve erkek arasındaki iş bölümünün inşa edildiği, modernliğin ikili cinsiyet sisteminin standartlaşmasına kaynaklık eden temel zemindir; bugün evlilikte keşfettiğimiz, iş bölümü ve sevginin sıcaklığını bir araya getirme çabası olduğudur. Özel bir sözleşme, böylelikle, duygu yüklü bir ilişkiyle kaynaştırılmaktadır. Bu kaynaşmada cinselliğin rolü, ilişkiyi sosyoekonomik, duygusal ve bedensel olarak karşılıklı bağımlılığına dönüştürmektir. Bu sonucu ortaya çıkaran tarihsel süreçler ne kadar az incelenirse, iş bölümü, romantik aşk ve cinsellik üçlüsü o derece insanın kendi doğasıymış gibi görünür. İlişki, sözleşmenin duygusallaştırıldığı ve bedene dair düzenlemelerin sözleşmenin öğesi haline getirildiği bir iktidar aracına dönüşür. Hristiyanlıkta bu ilişkinin içi din ile doldurulmuştu ve modernlikte seküler evlilik iktidarın temel söylemsel araçlarından biri haline gelmişti.

İkinci temel çıkış noktası da, başta âşık olmaktan bahseden ve ima edenler olmak üzere, şiirsel ifadelerdir. Evlilik üzerine yazılı vesikalar ortaya çıktığından beri hukuki metinlerin karşısına şiirsel aşk hikâyeleri çıkmaktadır. Bu metinler, bir taraftan insanlığın düzeni ve ekonomik ilişkiler üzerine bilgi verirken, diğer taraftan, aşk üzerine çeşitli görüşlerin tarihine de göz atabilmemizi sağlar. Egemen aşk söylemine kölece boyun eğmeye ütopyayla karşı durabilen bir perspektif, aşk meselesini iktidarın ve egemenliğin diktasından söküp alabilecektir. Kişinin kendi aşkını dahi yönettiği "kendilik kültürünün" (Foucault) gelişim süreci de "Aşk Sanatı"ndan (Ovid) "Matematik aşk yaşamımızı nasıl arkasından vurura" (Clio Cresswell) doğru giden yoldur. Bu süreç, kontrol sayesinde giderek artan ustalığı gösterir. Bu kontrol, konuya dair artan bilgiye dayanarak gelişecektir (Cresswell'in de komik ve nükteli arasında bir yerde sözünü ettiği gibi). Benzer şekilde, bu kon-

rolü de sorunsallaştıracak eylemler üretmek de elzemdir. Bunlar arasında aşk sanatını geri kazanmak da vardır. Zira aşkı, diğer bir deyişle Eros'u rasyonelleştirme çabalarına rağmen Gerhard Binder ile şu konuda aynı fikirde olabiliriz: "Eros esasen kaçar; bir yersizliğe doğru, ele geçirilemez ve anlaşılamaz bir atopyaya doğru sırra kadem basar. Bu atopya, infilak noktasıdır; her düzenin gemisini anarşik bir an istila eder. Eros mitinin de kalbi burasıdır. Eros'un ne olduğunu uzun uzadıya anlatırsak, elimizde ondan pek eser kalmaz. Normalleştirilmiş bir Eros, haberli bir misafir veya ısmarlanmış bir hediyeye benzer. Bu haliyle bizi şaşırtmayacak, bize ilham vermeyecek ve bizi korkutmayacaktır" (Binder 1993, s. 23).

Biyolojik yaklaşımlar gündelik düşüncelere bazen öyle bir gömülür ki, kavramlar kültürel anlamlarını yitirir ve doğal durumlarmış gibi görünür. 2008 yılında Paderborn Üniversitesi öğrencilerine, "normal" denildiğinde ne anlıyorsunuz diye sorduk. Katılımcıların akıllarına ilk gelen şeyi söylediği araştırmada, örneklemin üçte ikisi doğaya referans veren bir açıklama yapmıştı. Normallik, doğadan gelen bir değişmezlik olarak anlaşılmaktadır. Bu durum, uzun vadeli, tekeşli yaşam biçiminin de bugünkü düşüncede ilk zamanlardan beri var olan bir şey olarak görüldüğünü ortaya koyar. Romantik aşk bu ilişkinin temel öğelerinden, doğallaşmış bir normallik olarak insani niteliklerden sayılır; buna göre, kaçamak yapmak da her şeyden önce eril doğadan sayılmaktadır. Gerçek aşk ise, ilkin Avrupa'da Hristiyan ortaçağın sonlarında tekeşli evliliğin temelinden sayıldı. Gerçek aşka dayalı evliliğin toplumsal bir norm olarak kurgulanması, ilk olarak kentli modernlikte vuku bulur.

Tekeşli yaşamı şart koşan, erkeğin kadın üzerindeki serbest tasarrufu olarak evlilik hukukunun çok uzun tarihine geri dönüp bakılabilir: Âşık olmanın tarihi de, buna benzer şekilde, sayısız aşk şiiri ve hikâyesine tanıklık etmiştir. Lakin bu literatür, hiçbir yaşam biçimi (evlilik), cinsellik ve duygu üçlemesi-

ne bulaşmaz. Hukuki ilişkiler ve aşk şiirlerinin kökeni cinselliğe dair ifadelerin dizeler arasında yer bulduğu erken dönemin yüksek kültürlerlerinin öncesine kadar gider. Antik Roma'da "aşk rehberleri" ve en dikkat çekeni, Hristiyan ortaçağındaki ahlaki yönergeler yoluyla yasal hükümler ve aşk edebiyatı çoktan gelişmiştir. Tüm bu yazılı kanıtların, hakikatte yaşanan farklı aşk eylemlerinin karmaşıklığını kapsamlı bir şekilde izlemeye yetmeyeceği kuşkusuz. Yine de, bu kanıtlar sayesinde, aşk yaşamının ve normlarda gedikler açan yıkıcı eylemlerin evrimine dair fikir edinebiliriz. Buradaki yıkıcılıktan kasıt, yalnızca tahrip edici veya aşındırıcı eylemler değil, bundan çok, yeni bakış açılarını harekete geçirmektir.

5.1 Her Şey Babil'de Başladı

MÖ 1800'lü yıllarda Mezopotamya'da oluşturulmuş Hammurabi mevzuatında, nesilden nesile aktarılmış en eski kanunlarda, evlilik ve aile konusu birkaç paragrafta düzenlenmişti. Babil'de tapınak merkezli ekonominin tasviyesi ve özel mülkiyetin yagınlaşması aile reisinin konumunu güçlendirmişti. Bu süreçte evliliğin hukuki düzenlemesinin Irmtraud Seybold'a göre üç fonksiyonu vardır: 1) Aile üyeleri arasındaki geleneksel iş bölümü sayesinde geçimi ve maddi kaynakları güvence altına alarak ekonomik istikrarı sağlamak. 2) Ailenin üreme odaklı biyolojik hedefini gerçekleştirmek, erkeğin soyunu devam ettirebilmek için mümkün olan en çok çocuğu yapmak ve iş gücü "zenginliğini," buna bağlı olarak da, ailenin iktidarını ve saygınlığını artırmak. 3) Yeni çocuklar dünyaya getirerek, ata kültünü muhafaza etme dinsel yükümlülüğünü yerine getirmek (Seybold 1990, s. 33).

Üretim yerinin değiştirilerek doğrudan ailede toplanmasıyla, bu mülkün ve üremenin düzenlenmesi için bir adli yönetime ihtiyaç duyuldu. Bu tip bir aile, bugün bildiğimiz çekirdek aileden başka bir şeydi. Aile reisi ve esas eşinin yanında ikincil eşler, köleler ve tüm çocukları kapsamaktaydı. Köleler ve ço-

cukların yanında kadınlar da evin erkeğine tabiydi. Bu yüzden Hammurabi onlar için de kanunlar hazırladı. Bu kanunlara göre, kadınların satın alma, satma veya takas gibi bağımsız yasal işlemleri gerçekleştirmesine izin verilmekteydi ve hatta sözgelimi, kredi alabilmektelerdi.

Evlilik, evlilik sözleşmesiyle kesinleştirilirdi. Bu sözleşmede özellikle mülk meseleleriyle ilgili düzenlemeler yapıldı. Bu sözleşmeye göre, kadının aldatması sert bir şekilde cezalandırılırdı. Kadın ve aşığı boğulurdu. Aldatılmış koca eğer isterse kadının hayatını bağışlayabilirdi. Fakat 143. maddede belirtildiği üzere, kadının davranışları disiplin altına alınırdı: "Saygısızca davranırsa, gözü dışarıda olursa, evine zarar verirse ve kocasını ihmal ederse, kocası onu sulara atmalıdır" (Hammurabi Kanunnamesi buradan alınmıştır: Seybold 1990, s. 37)

Evliliğin, erkeğin eşinden olan "kendi" çocuklarının biyolojik babası olduğunu onayan bir bağ olarak işlevi, bu hukuk derlemesinin haricinde kanun maddelerini de göz önüne getirir: Sözgelimi, evlilik içi tecavüz cezalandırılmazdı. Öte yandan, başka bir adamın nişanlısına (kadının) babasının evinde tecavüz eden bir adamı ölüm cezası beklerdi.

Koca, eşini boşayabilmekteydi; boşanma sonrası ne olacağı evlilik sözleşmesinde düzenlenmişti. Kural gereğince, başlık parası ve çeyiz geri ödenmek zorundaydı. Kadının çocuğu varsa, kocası ona bahçe ve tarla vermek zorundaydı. Kocasından ayrılan kadın, ölüm veya kölelikle cezalandırılırdı. Erkek ahlaksız bir hayat sürüyorsa, kadın evini terk edebilmekteydi. Ayrılığa hükmeden mahkemeydi. Kadının haklılığına hükmedilirse, o zaman kadın çeyizini alıp babasının evine geri dönebilirdi. Kadının kocasını bu yöne sevk ettiği düşünülüp ahlaksızlıkla suçlanırsa, yine kadına boğularak öldürülme cezası verilirdi.

Evlilik, Mezopotamya yüksek kültüründe, evvela, ekonomik özelliğe sahiptir. Fakat aşk şiiri bile Mezopotamya'da başladı. Jean Bottéro, 3000 yıllık aşk şiirini "Her şey Babil'de

başladı" adlı yazısında alıntılamıştır: Şiir, kabaca şu dizelerle başlar:

"Senden uzaktayım, uyku! Sevdiğimi istiyorum kollarımda"
"Benimle konuştuğunda, kalbimi öyle bir sevinçle doldurdun ki, bu yüzden ölebilirdim!"
"Ah ne kadar güzel, sana gizliden gizliye göz kırpmak!"
"Senin büyülü varlığın beni âşıka düşürdü!"

(Bottero 1995, s. 32'den itibaren).

Aşkta çoğu zaman tanrıların parmağı vardı; evliliğe ise herhangi bir sözleşme gibi bakılırdı. Tanrıların evliliğe dair "sorgularının" en başında kadının sadakati yer alırdı ve görünüşe bakılırsa, soyunu sürdürme din ile kurulan tek bağdı; bu tür sorgulamalar diğer önemli işlerde de geçerliydi (Seybold 1990, s. 36). Benzer bir durum Eski Ahit'e inanan Yahudilerde de vardır: Talmud'a göre evlilik sözleşme şeklinde gerçekleştirilirdi; bunun dinsel formalitelerle bir ilgisi yoktu (Saar, Stefan 2002, s. 1'den itibaren). Altıncı (Yahudi ve Ortodokslar için yedinci) emir olan "Zina etmeyeceksin," erkeklerin de tekeşli bir yaşam sürdürme zorunluluğuna işaret eder. Buna karşın, evliliğin çözülmesine ilişkin herhangi bir emir yoktur.

Martin Luther'in "ilahi" dediği, MÖ 10. yüzyılda Kral Süleyman'ın konu edinen, İncil'de yer alan bir aşk şiiridir. Bu ilahide, Sulamith ve aşığı birbirine kompliman yapmaktadır; bugünkü pop şarkıları bu ilahinin yanına bile yaklaşamaz. İlahide açıkça söz konusu olan evliliktir: Üçüncü bölümde şöyle anlatılır: "Buraya gelin Zion'un genç kadınları ve Kral Süleyman'a bakın, annesinin başının üzerine koyduğu tacını takarken nikâh günü, yüreğinin bayram ettiği gün" (İncil).

Burada sözü edilen pek de sevilenle olan evlilik değildir; daha çok tanrıların evliliği, kutsal bir düğündür. Bu, tarihi anaerkil toplumların törenlerine dayanan bir ritüeldir; bu ritüelde tanrıların cinsel birleşimi kutlanırdı.

5.2 Antikitede Aşk

Antik Yunan'da aşk ve evlilik yaşamına ilişkin tarih çok renkliydi. Bu tarih, iki ayrı kutup olan Sparta ve Atina'nın hikâyeleriyle birlikte anlaşılabilir. Nitekim Sparta'nın tarihi devlet kontrolündeki yaşam biçimlerini tasvir eder. Aynı zamanda Sparta, oğlancılığın da kalbiydi. "Sparta, MÖ 8. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar Antik Yunan'ın önde gelen şehriydi. Ekonomik tabanı üç sınıftan oluşmaktaydı. Birinci Messinia savaşında esir alınan dorik Messinialılar köleleştirilerek, Sparta aristokrasisinden toprak sahiplerine bağlanmıştı ve hasadın yarısı onlara bırakılmak zorundaydı. Siyasi haklardan yoksun özgür erkeklerden oluşan Periokiler, toplumun ticaretle ve zanaaatle ilgilenen kesimiydi. Sparta aristokrasisini oluşturanlar, toprak sahibi askerler olarak yönetimdeydi. Bu yönetim biçiminde yeni olan, kent üzerinde totaliter bir baskı uygulanmasıydı" (Schroedter 2007, s. 38).

Sparta'da, MÖ 5. yüzyıla değin, erkek ve kadınlar arası ilişkiler öncelikli olarak ziyaret evliliği şeklinde gerçekleşti. Bu ilişkilerin temel hedefi üremeydi. Babaları Spartalı olan çocuklar, vatandaş olarak kabul ediliyordu. Antik Sparta tarihinde, çokeşli ilişkiler istisnai değildi ve çokeşli ilişkilere neredeyse cinsiyetten bağımsız olarak, partnerlerin bilgisi ve onayı dâhilinde giriliyordu. Erkekler ve kadınlar, ikili ilişkinin ilk yılında beraber yaşamıyorlardı. İlk on, on iki yıl, erkekler bir grup içerisinde yaşar ve eşlerini çoğunlukla geceleri ve bazen de gizlice ziyaret ederlerdi. Atina'daki durumdan farklı olarak Sparta kadınları, erkeklerinden bağımsız mülk edinirler ve vasiyet bırakırlardı. Sparta'da cinsiyet ayrımcılığı, başka bir toplumda nadir görülecek denli katıydı. Keskin patriyarkal ve hiyerarşik topluma rağmen, diğer antik devletlerdeki tekeşliliğe dayalı ilişkilere kıyasla kadınların daha fazla hakkı vardı. Kadını, erkeğin çocuğuna bakmakla yükümlü kılan tekeşli bir ilişki Sparta'da olmadığından, aldatma da bir ihlal sayılmıyordu. Winfried Schmitz, Sparta'da hiç tekeşli evlilik olmadığını

kanıtlayan altı tarihi gösterge sıralar. Schmitz, en başta, Romen tarih yazıcı Plutarkhos'a (yaklaşık MS 45-125 yılları arası yaşamıştır) referans verir: "Birincisi: ilk olarak Geradas'ın hikâyesi aktarılmalıdır. Sparta'da Geradas (epeyce yaşlı Spartalılardan biri) ve bir yabancı arasında şu diyalog geçer. Yabancının Sparta'da zina konusuyla nasıl başa çıkıldığını sorması üzerine Geradas cevaplar: Bizde zina yoktur. Yabancı üsteleyince, Geradas şu cevabı verir: O zaman, aldatan ceza olarak bir öküz satın almalıdır; öküzün boynu öyle uzun olmalıdır ki, Taygetus dağı üzerinden aşıp Eutrotas nehrinin sularından içebilsin. Yabancı hayretle sorar: O kadar büyük öküz nasıl olsun? bunun üzerine Geradas gülerek sorar: Peki Sparta'da zina nasıl olsun? Plutarkhos, zinanın yokluğunu Sparta evlilik hayatının çok ılımlı olmasıyla açıklar. Bu okuma üzerine daha fazla yorum yapmak gereksizdir. Yani, izahı çok basittir. Sparta'da yasalarla düzenlenmiş bir evlilik olmadığından, zina da hiçbir şekilde söz konusu değildi. Yasal bir evliliğin Sparta'da var olmadığı da zaten bu anekdotla tamamiyle anlaşılmaktadır" (Schmitz 2002, s. 574).

"Gerçek" arkadaşlıkların yaşandığı erkek cemiyetleri, antik Sparta'da, aksine, askeri gücün temeliydi. Sparta tarihinde MÖ son yüzyıla dek oğlancılığın sürdüğü çoğunlukla gizlendi. 12-18 yaş arası "oğlanlar" ile duygusal ilişkiler, hem Sparta'nın en parlak döneminde hem daha sonra Atina'da, erkeklerin kadınlara olan aşkıyla rekabet halindeydi. Carola Reinsberg, daha da ileri giderek şu iddiasını ortaya koyar: "Tek gerçek aşk, oğlanlara duyulan aşktı. Cinsel temas ikincil sıradayken, şehvetli arzu ve erotik yakınlaşma, bazı durumlarda çok yüce ifadelerle sınırlı kalırken zihni ve ruhsal bir bağlılık gerekli ve kaçınılmaz olduğundan, tek cinsel ilişki buydu" (Reinsberg 1993, s. 128). Lezbiyen aşk üzerine kaynaklar sınırlıdır; yine de filozof ve şair Sappho'nun (yaklaşık MÖ 630-570) Lesbos (Midilli) adasında ders vermesi ve burada akademisini kurması, adanın adını koyan kişi olması, lezbiyen ilişkilerin revaçta olduğunun

kanıtı niteliğindedir. Sappho'nun öğrencilerinden birine yazdığı aşağıdaki şiir, en eski lezbiyen aşk şiiri olarak görülebilir:

"rastlamadım hiç,
senden gururlu bir kadına
ölseydim keşke
gözyaşımla tek başıma beni bıraktı gitti de,
bir bunu söyledi arkasından
kahrolalım artık biz,
ne felakettir bizi bulan,
inan ki, Sapfo, hiç istemem senden uzaklaşmayı

ben de yanıt verdim ona
üzülme git de
hatırla bazen beni;
çünkü bilirsin seni burada nasıl da ağırladığımızı;
ve unutmuşsan da şayet
ben sana hatırlatayım,
ne kadar da severdik birbirimizi
ve ne de güzel geçmişti beraber günlerimiz;

menekşe ve de sarı güllerden
bana ne kadar taç örmüştün de yaslanmıştın yanıma,
ve yıkardım o güzel başını
Vrenthi'den gelen fesleğen ve de misklerle;
söndürürdün de gizli arzularını kızların
uzanınca yumuşacık döşeğe"[*]
(alıntılayan: Mosse 1995, s. 49).

Sparta'nın tarihine karşılık, Solon'un reformlarından MÖ 146'da Helenistik Yunan'ın Romalılar tarafından alınmasına değin antik ve klasik Atina'nın gelişimi, Avrupa evlilik tarihinde özel hayatın ortaya çıkışını temsil eder.

Antik Atina'da da evliliğin sadece ekonomik bir topluluk olma anlamı vardı. Eski Yunan'da Homeros evlilik hukukuna

[*] *Sapfo'nun Bütün Şiirleri*, Çev. Kriton Dinçmen, İstanbul: Arion Basım Yayın, s. 77 ve 79. (ç.n.)

ait hükümlerden söz etmiyordu bile. Bugünün standartlarıyla karşılaştırıldığında, Homeros'un dünyasındaki cinsel davranışların belki de günümüzdekinden daha liberal göründüklerini söylemek mümkündür. Evlilikler, resmi bir nikâh kıyılması yoluyla değil; aksine, kadının erkeğin hanesine (Oikos) veya erkeğin kadının hanesine (bu daha nadir olurdu) taşınmasıyla gerçekleşirdi.[37] Bunun altında, evlenmeye dair özel bir terimin bulunmaması yatar. Evlilik daha çok "arkadaşlık ve cinsel ilişki" şeklinde sınırlandırılmıştı (Reinsberg 1993, s. 17). Bu daha sonra MÖ 593 yılında Solon'un yeni düzenlemeleriyle değişecekti. Bu tarihten itibaren Atina'da evlilik kent tarafından denetlenen bir şey oldu. Antik dönemde her yıl vatandaşlar tarafından şeçilen sulh yargıcı, Atina'nın "baş komiseri" aile hukukuna ait sorunları ve miras meselelerini düzene koyuyordu. "Tekil ve çekirdek ailenin güçlenmesine sebep olan yeniliklerden ve belirleyici faktörlerden biri, Solon'un yasalarıyla vasiyetnamenin devreye girmesiydi. Vasiyetname, mirasçısı yani oğlu olmayan bir aile babası öldüğüde, ölümünün ardından bir varis belirlemesini sağladı; bu varis, evin idaresini üstlenir, evin reisi ve arazilerin yasal sahibi olarak aile işini sürdürürdü" (s. 28). Solon'un reformları öncesi Atina'da mülkler doğrudan diğer akrabalara kalıyordu. Talmud ve Solon'un reformları arasında ortak olan ve "kültürümüzün doğum yeri" için de geçerli olan şey, en başta aile reisi olmak üzere, kadınları ve çocukları, yanı sıra köleleri ve diğer hizmetlileri kapsayan ailenin ekonomik birim olma işlevidir. Bu haliyle, birlikte yaşamın temeli olan romantik aşktan epey uzaktır. Leandros'un aşkın izinden giderek Dardanellia'yı (bugünkü Çanakkale Boğazı) yüzerek geçmeye çalıştığı ve boğulduğu, bunun üzerine Hero'nun acıdan kendini kayalardan aşağıya bıraktığı Hero ve

37. *Oikos*, genel olarak ev veya hane şeklinde tercüme edilmektedir. Thür, *Oikos* sözcüğünü "ev [Haus] şeklinde tercüme etmenin pek de yeterli gelmeyeceğini, daha iyisinin çiftlik [Hof] olduğunu, bir dereceye kadar da aile [familia] sözcüğünü kullanmanın uygun olacağını belirtir (Thür 1992, s. 124).

Leandros efsanesi, aşkın acımasızlığına dair bir uyarı olarak anlaşılabilir.

Erkeğe kendi çocuklarının ne kadar önemli olduğu, Eurupides'in MÖ 432 yılında yeniden biçimlendirdiği Medea'nın hikâyesi, bir adam için oğullarının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir: Medea bu versiyonda kocasından öc almak için her iki oğlunu da öldürmüştü.

Kadın için tekeşli evlilik, erkeği mirasının "çocuklarının" olduğunu garanti eden bir inşaydı. Bu yüzden, kadınların aldatması ciddi bir suç olarak görülmekteydi. Erkekler, ister özgür[87] kadınlarla ister özgür ya da özgür olmayan diğer erkeklerle olsun, evliliği dışında cinsel ilişkiye girme hakkına sahipti. Fakat evli bir kadınla yatmalarına müsaade yoktu. Bir adam evli bir kadını ayartırsa, aldatılan kocanın, karısını ayartan erkeği öldürebilme hakkı vardı; başka bir adam evli kadına tecavüz ederse, koca yalnızca ceza mahiyetinde para talep ederdi. Her iki durumda da kadının namusu elden gitmiş sayılırdı. Kocası ondan ayrılmaya mecbur edilirdi ve kadın yeni bir evlilik yapma hakkını kaybederdi. Evliliğin yanında metresliğin de var olmasında eş seçiminden çok, cinsel cazibe ve duygusal yakınlık çok mühim bir rol oynardı. Fausto Goria, Aristoteles'in evliliğe dair görüşünü şöyle özetler: "Evli insanlar arası arkadaşlık partnerlerin eşit statüsüne değil, daha çok erkeğin üstünlüğüne dayalıdır. Evli erkek cemaatinin doğası gereği aristokrat olduğu söylenir; (oligarşiye dönüşmeyi önlemek amacıyla) evli kadına onu ilgilendiren alanlarda kendi bağımsız faaliyetini sürdürme hakkı verilse de, tıpkı bir kent belediyesi gibi, kadını yöneten kocadır. Bu ifadeyi, erkeğin ve kadının erdemlerinin aynı olmaması (Sokrates'in bu konudaki görüşünün aksine) ve buna bağlı olarak bazı eylemlerin sadece farklı alanlarda gelişmekle kalmayıp, farklı anlamları da olabileceği takip eder. Erkek, doğası gereği, kadından daha fazla yol

87. Atina'da özgür kadınla kastedilen, fahişelerdi. Özgür olmayanlarsa evli kadınlar, hizmetçiler ve kölelerdi.

gösterici olma niteliğine sahiptir; zira kadınlarda rasyonellik daha zayıf bir özelliktir; erkekler köleler gibi davranmaz veya çocuklar gibi olgunlaşmamış değildirler" (Goria 1992, s. 104). Michel Foucault, "Evliliğin Hazları"nda* antik Yunan'da hem Eros'un evlilik içinde oynadığı kaçınılmaz role hem de eş ve sevgili konumlarının farklılığına dikkati çeker.

Birey, ilk kez Antik Helen'de tarih tabletlerinde ortaya çıktı ve birey ile diğer insanların bir birliktelikte hemhal olması isteniyordu. Platon'un Symposion'unda çeşitli aşk biçimleriyle alakalı olarak bu istekten hâlihazırda bahsedilmektedir: Platon'a göre Eros "arzuların toplamını" temsil eder (Rougemont 2007, s. 61). Cinsel özgürlük söz konusu değildir, bahsi geçen tükenmeyen bir arzudur. Bu aşk, "tanrısal bir çılgınlık" ruhun, divaneliğin ve en yüce hikmetin fışkırmasıdır. Seven, sevilenin varlığında "cennet gibidir" zira aşk, esrime basamaklarını kat ederek bir kökene ulaşır; burası bedensellikten ve cismanilikten uzak, ayıran ve farklılaştıran her şeyden uzak, kötülüğün öte tarafında, yalnızca aşkın içinde bir olmak ve beraber olunduğu yerdir (s. 61).

Symposion'da, Platon'un Eros imgesi etrafında dönen ve Avrupa tarihinde tekrar tekrar karşılaştığımız Eros görüşleri dile getirilir. Şair Aristophanes, aşkın insanın tanrılar tarafından ayrılmış öbür yarılarına özlemi olduğunu ifade eder. Yalnızca sekse güdümlü kötü aşk ve ötekini her şeyiyle seven iyi aşk arasında ayrım yapan aristokrat Pausanias'tır. Phaidros, her şeyden önce bir tanrı olan Eros'un, insandaki en iyiyi ortaya çıkaran bir pozisyonu olduğunu iddia eder. Bu yüzden, Phaidros sevenin fedakârlığına vurgu yapar. Buna göre Eros, yaşamın sevilenin yaşamına feda edilmek için olduğu fikrini uyandıran tek tanrıdır. Phaidros, bu fedakârlığın, özellikle savaşta önemli bir rol oynadığının altını çizer. Bu ifadede, bugün bile etkin rolü olan aşk söyleminin disipline eden niteliğine

* Foucault, M. (2003) "Evliliğin Hazları," *Cinselliğin Tarihi* içinde, Çev. Hülya Ugur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 441-450. (ç.n.)

rastlıyoruz; fedakârlık, en nihayetinde, iktidarın disipline etme gücünü artttıran bir şeydir (Platon 2000). Trajedi yazarı Agathon'a göre, Eros tanrıların en gencidir ve güzelliği iyi olan her şeyin kökenidir.

Symposion'un kapanış konuşmasında filozof Sokrates, Kadın filozof Diatoma'nın ona Eros'a dair ne öğrettiğini anlatır. Anlattığına göre, Eros, cehalet ile bilgelik arasındaki patikada yürüyen bir izcidir. Ustalık (Poros) ve yoksunluk (Penia) çocuğudur; ölümlü ve tanrı arasında, aynı şekilde, görüntü ve idea arasında, fikir ve bilgi arasında tavassut etmek ister. Eros'tan doğan aşk, kendi öğretisini güzelde yaratır ve orada doğurur. Bu doğumla aşk ölümsüzlüğü getirir beraberinde. Bu anlayışta aşk aşkın bir şeydir. Bu sevme biçimini tanrıya yönelik sevgiye dönüştüren daha somut bir halini Hristiyanlıkta buluyoruz.

Roma antikitesi, aslında, Atina'daki öncüllerinden daha pragmatik şekillenmişti. Bu yüzden, antik çağın dönüm noktasında en ünlü aşk rehberinin romalı şair Ovid (MÖ 34-MS 17) tarafından yazılmış olması şaşırtıcı değildir. Bu yüzyıl dönümünde insanları harekete geçiren *Ars Amatoria* [aşk sanatı] ve *Remedia Amoris* [aşka derman olan ilaçlar] idi. Yazdığı bu rehber pekâlâ Ovid'in sürgüne gönderilmesine yol açabilirdi. Fakat kitap nükteli yalın dilinden çok, muhtemelen, kaçamak yapmak için işe yarar tavsiyeler barındırdığından, Kral Augustus (MÖ 63-MS 14), bir kereye mahsus, cezasını iptal etti. Antik Roma'da evlilik ataerkil ve baba soylu olmakla birlikte, Atina'da tamamen meşru evliliğin yanında metreslik de uzun süreli bir cinsel ilişkilenme olarak varlığını sürdürmekteydi. Tarihin başlangıcına dek evlilik yemini, genellikle kocanın manusu altına girme şeklinde uygulanmaktaydı; bu hükme göre kadın, kendi kaderini kendi tayin edemiyordu ve bu hüküm kadının ölümünden sonra erkeğin ailesine devrediliyordu. Roma'da meşru evliliklerin çeşitli başka biçimleri gelişmiş olsa da, metreslerin durumu hep aynı kaldı. Kral Augustus'un yasaklamasına rağmen zina, Roma İmparatorluğu'nun 100 yıl-

lık tarihinde yine evlilik ve aşk yaşamının bir parçası olmaya devam etti. Zina yapan kadınlar, Atina'daki gibi, sadakatsiz addedilirken, erkekler yasaların onayıyla tekeşli olmayan çeşitli ilişki olanaklarından faydalanabildi. Metreslik hukuki olarak düzenlenmekteydi ve fahişeliğe Roma'nın hemen her noktasında rastlanmaktaydı. Hem evdeki hizmetçiyi hem de metresi idare etmek isteyen bir erkeğin dikkat etmesi gereken noktalara dair tavsiyeler Ovid tarafından şöyle biraraya getirilmişti:

> *"Buna rağmen, mektuplarını getirip götüren bu kadının çabası ve bedeni seni mutlu etse de ilkin hanımı elde et, sakın ola yanaşma hizmetçi kıza. Eğer ustanın sanattaki yeteneğine inanıyorsan ihmal etme bu öğüdümü, yele verme sözümü ki hizmetçiye yükle suçun birazını ve asla bir hizmetçiyle başlama aşka. Başladığında sonuna kadar gitmeden bırakma işin peşini ya da en iyisi hiç başlama daha iyi."*[*]

(Erkeklerin) çapkınlığ(ın)ı eleştirenler de vardı. Kentli, abartılı yaşam tarzları üzerine bu tür bir eleştiri, Roma İmparatorluğu'nun doğusunda, Lesbos'ta, (tahminen 2. yüzyıl sonlarında) şair Longos tarafından dile getirilmişti. Longos'un "Daphnis ile Khloe" öyküsü bir aşk evliliğinin tasviri gibi görülebilir; lakin romanda aşk evliliğinden çok kentin gündelik hayatına karşılık "faziletli" kırsal yaşamın övgüsü mevzu bahistir. Daphnis ile Khloe çocukken terk edilmiş, koyun ve keçi çobanlarıyla yaşamış ve birbirlerine "sonsuz" bir aşkla tutulmuşlardı. İlkin Daphnis'in soyunun asil bir aileden geldiği anlaşılır. Ne var ki, asil bir soydan geldiğinin kanıtlanması için öncelikle Khloe ile evlenmelidir. Longos'un bu romanında da tanrı Eros iki aşığın arasındaki bağlılığın tetikleyicisi rolündedir. Şüphesiz, Rönesans'ta bu çoban romanı biçimi tekrar kullanıldı; fakat esasen, antik çağdan bilinen tek çoban romanıdır.

Germenler, 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'ndaki ahlaki gerçeklik eleştirilerini fazilet örneği gibi tanımlar. Tacitus

[*] Ovide (2010), *Aşk Sanatı*, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları. (ç.n.)

(yaklaşık 58-116) çalışması "Germania"da Germenlerin evlilikleri üzerine yazar: "Her şeye rağmen orada evlilik bağı çok kuvvetlidir, adetleri arasında bu kadar övgüye değer başka bir şey bulamazsın. Barbarlar içinde birkaçı dışında bütün Germanialılar tek eşle yetinir. Onlar da şehvetleri yüzünden değil, çok eşlilikle asil soylarının devamını sağlayabileceklerine inandıklarından böyle yapar. Çeyizi kadın kocasına değil, koca karısına verir. Ebeveynler ve akrabalar orada hazır bulunur ve verilen armağanlar kadınların hoşlanacağı türden şeyler değildir, yeni gelin bunları takıp takıştıramaz. Bunlar bir çift öküz, üstüne keçe serilmiş bir at, kalkan ve mızrak ya da kılıçtan ibarettir."* (Tacitus 1876, s. 19). Germen toplumunun aile ve kabile yaşamı, babanın, köleler de dâhil, ailenin her üyesi üzerinde kontrol uyguladığı bir hane yapısıyla şekillendi. Çok kadınlılık, başta tüm zenginliği yöneten savaş dükü olmak üzere, diplomatik sebeplerle yürürlükteydi. Germen toplumu ayrıca metres de edinebilmekteydi. Fakat metres edinimi toplumsal statüye bağlı bir durumdu. Özgür olanların yalnızca özgür olanlarla, özgür olmayanların da özgür olmayanlarla ilişkilenmesine izin verilmekteydi.

Roma evlilik hukukunun, Ren nehrinin doğusundaki Germen realitesinin Roma İmparatorluğu'ndan çok farklı olmadığı Orta Avrupa'da evliliğin gelişmesinde temel bir önemi vardır. Roma hukukunda çeşitli evlilik biçimleri resmi olarak kabul edilmişti; fakat bunlar arasında anlaşmalı evlilik yoktu. Resmi olarak bir evlilik teşkil etmese de, yine de insanlar bu evliliğin çatısı altında sözleşmeye devam etti.[39] Özellikle de bir ev açmaya bütçesi yeterli gelmeyenler bu yola başvuruyodu. Bu tür bir evlilikte kadın, evin reisinin otoritesine tabi değildi.

* Tacitus C. (2006), *Germania: Halkların Kökeni ve Yerleşim Yeri*, Çev. Mine Hatapkapulu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 49. (ç.n.)

39. Ortaçağda bir aileyi besleyebilecek kadar toprağa sahip olmayan erkekler, evlenemezdi ve örneğin eski bekâr olarak tanımlanırdı. Kadınlar da otuz yıldan fazla dul kaldıklarında onlara da eski bekâr denirdi.

"Roma Hukukunun" kabulü kesinlikle zor olmamıştır. "Roma Hukukundaki düzenlemeler burgonyalı ve vizigotik ahlak ve adalet anlayışıyla uyumlu olmalıydı; zira Roma Hukukunu sisteme bağlayan ve resmi olarak ilan eden burgonyalı ve vizigotik krallardı. Bu yasaların roma ve germen halkınca sisteme bağlanması sırasında, özgür erkeklerin metresleri ile özgür ya da özgür olmayan kadınlar, karşılıklı bir etkileşim aranmaksızın, hediye edildi. Bu kanunları yüzyıllar boyu sürdüren frenkler de, bahsi geçen kanunların kendi toplumsal görenekleriyle uzlaşabileceğini düşündüler" (Esmyol 2002, s. 43).

Avrupa'da bu zamana kadar var olmuş olan her patriyarkal toplumda, tipik olarak, evlilik sözleşmesi hane sahibinin varislerini garanti altına almak için yapılmaktaydı. Bunun anlamı, evli erkek çeşitli olasılıklara açık durumdayken, kadının kesinkes tekeşli yaşaması gerektiğiydi. Evlilik sözleşmeleri, çoğunlukla, evliliklerin gerçekleşmesinden çok önce yapılmaktaydı. Evlenilmesi düşünülen kadınların ve çoğu durumda da erkeklerin hiçbir şekilde seçme şansı yoktu. Herbert Meyer'in özellikle 1940 yılındaki "Germenlerde Evlilik ve Evlilik Düşüncesi" isimli çalışmasında betimlediği *Friedelehe*[*], eşit statüdeki erkekler ve kadınlar arasında gerçekleşen, nadir bir evlilik biçimiydi. Bu "eşit" germen evlilik kurgusu, nasyonel sosyalistler tarafından germenleri övme aracı olarak görüldü ve bunun yanı sıra, uzunca bir zaman erken ortaçağ germen evlilik biçimi olarak bilindi (Esmyol, 2002, s. 9'dan itibaren, Ebel 1993).

5.3 İnsanların Ortaçağdaki Düzeni

Katolik Kilisesi'nin evlilik yeminini yürürlüğe koyması, tekeşli ve yaşam boyu evliliklerin tarihinde bir yarılmayı temsil eder. Hristiyan kilisesi, ortaçağ boyunca yalnızca ölümün sonlandırabileceği ve kadın ile erkeğin eşit statüsünün resmi

[*] *Friedelehe*, kadının kocasının velayeti altına girmediği, manussuz bir evlenme şeklidir. Resmi anlamda bir nikâh yapılmaz, dolayısıyla ortada bir sözleşme olmadığından miras üzerinde hak iddia edilemez. (ç.n.)

olarak tanındığı bir evlilik fikrini tesis etti. 8. yüzyıldan başlamak üzere, boşanma gitgide zorlaştırıldı ve resmi olarak tam bir evlilik statüsüne sahip olmayan mevcut her tür yaşam biçimi metres hayatı olarak değerlendirildi. Bunun da ötesinde daha temel bir değişiklik meydana geldi. Bir yemin olarak evlilik, aile içinde gerçekleştirilen bir törenden kilisenin ayinine taşındı ve rahiplerin takdisi zorunlu kılındı. Bu durum ortaçağdan 17. yüzyıla dek devam etti. Bu gelişmenin yaşanmaya başladığı 10. yüzyılda, rahipler, damadın babasının yerine yeni evli çifti yatakta takdis etme hakkına sahipti. Evlilik yemininin ortaya çıkışı en başta bölgesel olarak farklı şekillerde oldu. Katolik Hristiyanlar için bağlayıcı olan 11 Kasım 1563'te evlilik yemininin Trent konseyinin kararı çerçevesinde uygulanacağı emrinin duyurusuydu. Lakin evlilik yemin töreninin özel alandan kilisenin kamusallığına doğru yer değiştirmesinin Katolik kilisesisinin tüm etkinlik alanına yayılması bir yüzyıl kadar sürdü.

Metreslikle zaten bir ahlaksızlık unsuru olarak 13. yüzyıldan itibaren mücadele edilmeye başlanmıştı; Trent konseyinin 1563 kararıyla nihai olarak sonlandırıldı. Bu dönemde, metreslik kavramı kilise aracılığıyla edilmemiş her türden evlilik yeminini kapsamaktaydı. Evliliğin fesh edilemezliğinin ve dördüncü derece kan bağına kadar ensest yasağının yanında gerçekleşen bir başka kökten değişim de, "Kilisenin evlilik yemini kontrolüyle birlikte, meşru olmayan çocukların, iki kişiyle yapılmış evliliklerin ve buna benzer diğer durumların kapsamlı bir dökümünün yapılması ve bunların yönetilmesiydi. İmparatorluk tarihçisi, daha önceleri evlilikleri kaydederken, bu gelişmenin ardından evlilik tarihleri, ölüm tarihleri ve üremeyle ilgili bilgilerin kapsamlı bir şekilde kayıt altına alınmasıyla görevlendirilmişti" (Rau 1990, s. 408). Böylelikle, modern çağın başlangıcında, sözleşme ilişkisini kurumsallaştırma yoluyla bir gözetim aracı yaratılır; bu yaratılan gözetim aracı, bir normallikle bir kontrol mekanizmasını birbirine bağlar. Böylece,

yalnızca sözleşmenin feshedilmesi değil (kilise) hukukunun ihlali de cezalandırılabilmiştir. Örneğin, ev reislerinin önceki mutlak egemenlik hakkı, "[reisin otoritesi] kilisenin emirleriyle çelişiyorsa, çocukların ve hizmetlilerin başkaldırısına izin verilerek sınırlandırıldı" (Rau 1990, s. 416). Kilise, evlilik yemininin feshini yasaklamakla kalmadı, aynı zamanda, evlilik yaşamını da cinselliğin icra ediliş biçimine varıncaya dek sıkı bir disiplin altına soktu. "Hristiyan yaşam tarzının kuralları ve kamusal tövbe yasasının dolaylı etkisinin yerini, şu durumda, evlilik kurumunun doğrudan kontrolü almıştı" (Selb 1992, s. 14). Evlilikteki davranışların kontrolü en çok, yaşamın bu alanlarının da sorgulandığı, günah çıkarma yoluyla gerçekleşmekteydi. 2002 yılında kardinal Joseph Ratzinger konuşmalarından birinde Trent Konseyi'nin etkilerinin hâlâ sürmekte olduğunu belirtmişti: Günah çıkarma "belirli bir ayinsel çalışma gerektiren özel bir ayindir; yani, bir düzene [Ordo] bağlıdır. Fakat eğer hukuki bir değerlendirme gerekliyse, o zaman belli ki yargıç, hüküm vermek için olay raporlarına başvurmak zorundadır" (Ratzinger 2002).

5.4 Saray Aşkı ve Centilmenlik

Bu tarihsel süreçte, evlilik kilisede edilen yemini zorunlu kılarken, Kathar* tarikatı eleştirisini Katolik kilisesine yöneltmişti. Katharlar, Hristiyan inancını oluşturan öğelerden birisine vurgu yapmaktaydı; bu öğe hâlihazırda Paulus'un da işaret ettiği ve İsa'nın öğretilerinde de bulunan bir meseleydi: İnsanlara yönelik sevgi aracılığıyla Tanrı'yı sevmek. Dahası, ortaçağda Meryem'e tapma hususunda bir artış vardır; buna bağlı olarak Meryem'i yücelten bir dinden söz edilebilmektedir.

* Katharizm, "ortaçağda Fransa'nın Albi bölgesinde ortaya çıkan, 12. ve 13. yüzyıllarda Avrupa'nın batı kısmındaki ülkelerde etkili olan bir tarikattır. "Kathar" adı, sözcük anlamıyla arınmış anlamına gelir. Din tarihçilerinden bazıları bu tarikatı Hıristiyan tarikatlar sınıfına sokmaya çalışmışsa da, Kilise'nin görüşlerine karşı çıkmış ve reenkarnasyonu kabul eden bir tarikattır." (Bilgiler *Wikipedia* sitesinin "Katharizm" maddesinden alınmıştır. (ç.n.)

Daha sonra saray lirizminde de "dileneceği" üzere aşk, genç kadın ile Meryem Ana'ya bir arada duyulan bir aşk gibiydi (Luhmann 1982, s. 58, Rau 1990, s. 442). Cinsel arzularıyla hareket etmeyen saf aşk doktrini, saray lirizminde ifade bulur. Saray lirizmi, özellikle Güney Fransa'daki Katharlar'dan epeyce etkilenmiştir. Hatta Katharlar'ın eleştirisi sayesinde saray lirizminin bu saf aşk özelliği anlamını kazanır. Bir yandan evlilik açıkça kontrol edilen bir birlikte yaşama biçimine evrilmekteyken, diğer yandan saray toplumu içerisinde (saray içerisindeki) aşk faziletli bir karakterin temeli sayılarak gitgide idealleştirilir. Lakin saray aşkı, ne soylu ne de zengin kentli sınıftan damat ve gelinlerin tercihlerinden ileri gelen bir eylem ya da evlilik tahayyülüne karşılık gelmektedir. Evlilik başka bir şey, aşk çok başka bir şeydir. Bu edebiyatta kurgulanan âşık çift, evli çift değildir.

Tutku dolu bir aşkın evli insanlar arasında da gerçekleşip gerçekleşemeyeceği tartışması, Andreas Capellanus'un[40] *Aşk* isimli 12. yüzyılda ortaya çıkmış eserinde, bir kontun bir soylu kadın ile yaptığı konuşmanın konusudur: "Söylediğimi garipseme ama esasen, evli insanlar birbirilerine bu tür kırılgan bir bağlılıkla bağlandıklarında bile, bu kırılganlığın aşk olduğu düşünülemez. Bunun aynı şekilde dostluk için de geçerli olduğunu görüyoruz. Öyleyse, baba ve oğul birbirilerine karşılıklı olarak bağlılık gösterdiklerinde, aralarında olan şey dostluk değildir; zira Cicero'nun öğretisinin ortaya koyduğu gibi, aralarındaki bağlılığı temin eden kan bağlarıdır. Evli kimselerin arasındaki her türden bağlanma iki aşığın arasındaki bağdan çok farklıdır; tıpkı baba ve oğul arasındaki karşılıklı bağlılık ve iki erkeğin canciğer dostluğu gibi; burada aştan söz edilemediği gibi dostluk da bulunmaz" (Capellanus 2006, s. 99). Soylu kadınlar, her şeyin yanında bu aşka da karşılık verir: "Her biri,

40. Andreas Capellanus, Fransa kralı II. Philipp'in sarayında papazdı. Saray edebiyatının meseni sayılan Marie de Champagne'nin (1145-1198) sarayındaki 1180'li yıllara ait yedi belgede adı geçmektedir.

partnerinin ne kadar sık gerçekleşirse gerçekleşsin aşk buluşmalarını reddetmeyeceğine dair güven hissiyle dolu, hatta daha da önemlisi, suçluluk duymaksızın her gün yaşanmasına izin verilen bir aşka kendini verebilmekteydi. Seçtiğim ve sarılmalarımdan hoşnut, hem bir koca hem de bir âşık olma rolünü oynamayı isteyecek biri olmalı bu kişi; çünkü aşkın tarifi bize hep şunu öğretir ki aşk, alenen, herhangi birinin bedeniyle buluşmayı hedefleyen ölçüsüz arzudan başka bir şey değildir. Ve evli insanlar arasında zaten bu buluşmaya bir engel yoktur" (Capellanus 2006, s. 101). Kont ve soylu uzlaşamaz, soylu kadının önerisiyle Champagne Kontesi'ne başvururlar ve o da bu anlaşmazlık hakkında yargıya varır. Kontes, "zeki ve soylu kadının" aleyhine, "yüce ve saygın kontun" lehine karar verir. Kontesin tutumu, tutkulu bir aşk ve bir evlilik arasındaki esas farkı açığa çıkarır. "Âşıklar kendi rızalarıyla her şeyden vazgeçerler" buna karşın evli kimseler evlilik sözleşmesi sebebiyle "partnerlerinin rızaları dâhilinde net bir şekilde uzlaşmaya varmak zorundadır" (Capellanus 2006, s. 107). Kontes, yorumlarının ardından, o zamana dek insan aklını meşgul eden bir başka argümanla yeni bir tartışma başlatır: iki insanın aynı zamanda birbirine âşık olması mümkün değildir. Kontesin argümanı, kuşkusuz, vaiz Andreas Capellanus'un Güney Fransa'daki saray söyleminden ne denli uzak olduğunu ve Katharlardan ne denli etkilendiğini görünür kılar. Capellanus, evlilik dışı aşk ilişkilerini pek de kınanacak bir şey olarak görememekteydi: "Aşk kanunu der ki evlilik birliğinin dışında bir askerin aşkına kendini adamamışsa, hiçbir evli kadın, kralın eşi bile, aşkın ödül tacını giyemez. Öte yandan, bir başka aşk yasası da der ki kimse aynı anda iki ayrı kişinin aşk acısını çekemez. Böylelikle kanıtlandı ki evli insanlar arasında gerçek aşkın sözü edilemez" (Capellanus 2006, s. 107).

Güney Fransa'da Katharların eleştirisine Provence'deki köylerde yaşayan kadınların statüsünün değişimi eşlik etmekteydi, bu da saray şiirinde anlatılmaktaydı. Katolik kilisesi gibi

Fransa'nın feodal aristokrasisi de Katharların eleştirisinin yıkıcı içeriğini fark etmekle kalmaz, onlara karşı Haçlı Savaşı başlatırlarken (1209-1229) saray içi ideal aşkı da yerle bir ederler. Başlangıçta mücadeleyi çabucak kazanmış görünürler (Ortega y Gasset 1949, Solé 1995). Ne var ki, "Provençal* şiiri" (Solé) bugüne dek varlığını korumuştur. Bunu onaylamak adına Suzanne Brøgger şöyle söyler: "Evet, bu büyük savaş sırasında Katharların hepsi yok edildi. Fakat tutukulu aşk öğretileri hâlâ ayakta durmaktadır. Ve hep de duracak" (Brøgger 1978, s. 116).

Paris psikoposu, 1277 yılında Andreas Capellanus'un kitabını sapkınlıkla suçlayarak yasakladı. Capellanus'a göre cinsel yakınlaşmadan azade olmayan saray aşkı, daha çok şövalyeliğe ait bir fazilet olarak görüldü. Bu tür bir ilişki biçimi kalıcı olarak yerleşmeden önce roman edebiyat türünde ortaya çıkış işaretlerini vermiştir. 13. yüzyılın sonlarında tüm Avrupa'ya yayılmış olan Tristan ve Isolde'nin öyküsü, tutkudan ileri gelen ilişkilerin ortaya çıkışından önceki işaretlerden sayılabilir. Şövalye Tristan, Kral'ın kızı olan Isolde'yi, İrlanda'dan gelecekteki eşi İngiltere Kralı Marke'ye getirmekle görevlendirilmişti. Britanya yolunda giderken, ikisi de aynı aşk iksirinden içer. Şövalye ve kralın kızı birbirilerine âşık olur. Böylece, hem toplumsal hem de dinsel kuralları ihlal ettikleri ve etraftaki insanlara büyük bir mutsuzluk getirdikleri bir trajedi başlar. Kısa ve tehlikeli bir yaşamın ardından âşıklar, sonunda utanca yenik düşerler; ilk Tristan ve hemen ardından Isolde kederlerinden ölür.

Hayatlarını tarım ve el işleriyle iyi kötü idame ettiren kimseler için doğru kabul edilen ahlaki öğreti, evli çiftin "sevgi bağı ile bağlılık, sorumluluklarının bilincinde olmak ve ölçülük vasıflarına sahip olduğuydu" (Rau 1990, s. 416). Kadınların toplumsal statüsü erken ortaçağda iyileştirilmiş olsa da, yine zayıf gösteriliyorlardı ve listeye (cadılık) karşı ikaz edili-

* Provensal=Provençal: Güney Fransa, İtalya ve İspanya 'da konuşulan bir Latin dilidir. (ç.n.)

yorlardı. Dönemin evlilik ve genel erkeklik anlayışında, hamile kalma ve anneliği "birbirine zincirleyen" bu liste kadınları baskılayacaktı. Aşk ve cinselliğin birbirine kenetlendiği bu tür bir evlilikte, kadın metres rolüne bürünmüştü; bu yüzden, evlilik bağının ciddiyetini ve kurallarını ihlal ettiği düşünüldü. Buna benzer bir tutkuyla bağlanılan aşk (elbette) sağlam hiyerarşilere tehdit olarak addedildi. Cinsellik, evlilikte üreme amacıyla gerçekleştirilen bir davranışa indirgendi; bu bakış açısıyla, arzuyla icra edilen her cinsel ilişkinin de cezalandırılması gerektiği düşünüldü. Bunun yanında ebeveyn sevgisi de yüksek çocuk ölüm oranları ve gündelik hayatın keşmekeşinden ötürü, 18. yüzyıla dek kırsal veya kentsel nüfusun çoğunluğu için geçerli bir durum değildi. Cinsel ilişki, üremenin kendisi gibi, çoğalmaya yönelik bir zorunluluk olarak keskin sınırlarla belirlendi. Hristiyan ideolojisine göre, seks görevinde kadın ve erkek birbirilerinin bedenine erişim konusunda (ama sadece cinsel ilişkide) eşit statüdelerdi. Hem kadın hem de erkek bu görevi gerçekleştirmeyi talep edebilirdi. Buna dair kilise, Pavlus'un Korintlilere yazdığı ilk mektuba referans vermekteydi; mektupta Pavlus şöyle diyordu: "Zina tehlikesine karşı herkes karısına ve kocasına sahip çıkmalıdır. Her koca, karısına karşı ve aynı şekilde her kadın kocasına karşı yükümlülüklerini ifa etmelidir. Bedeni üzerinde hak sahibi olan kadın değil, kocasıdır. Aynı şekilde bedeni üzerinde hak sahibi olan erkek değil, karısıdır. Her ikinizin de rızası olmadan bitirmeyin; sadece bir saatliğine, duaya zaman bırakmak için ara verebilirsiniz. Sonra yeniden biraraya gelin; böylece, siz arayış içine girmezsiniz ve şeytan da sizi ayartamaz. Bu söylediklerim, emir değil izindir" (Korinthlilere Birinci Mektup 7.2-6). Pavlus da bu noktada Platon'un geleneğini sürdürmektedir. Platon, "her tür tutkuyu yasaklamak" istemiştir; "sadece üremeye dayalı cinselliğe izin verir (Bir erkeğin bir kadına âşık olabileceği fikrinin, ona göre, gerçekte bir karşılığı yoktur)" (Veyene 1984, s. 41).

Çalışma alanlarının keskin bir biçimde ayrılması; erkeğin üretimden, kadının üremeden sorumlu olması; yüksek çocuk, hamile ve özellikle doğum anındaki kadın ölüm oranlarının yanı sıra yeniden evlenme buyruğu "kadın ve erkeğin birbirine yakınlaşma olasılıklarının tamamiyle sınırlandığını gösterir" (Rau 1990, s. 421). Bir de evdeki özel alan ayrımlarının olmayışı meselesi vardır. Hem zenginler hem de yoksullar dar bir odada, eşlerin yakınlaştığı cinsel ilişkilere nadiren izin veren, ortak bir yaşam sürmekteydi. Çifçi ailelerinde ve hatta yoksul zanaatkâr ailelerinde çoğunlukla, çalışanlar ve ailenin beraberce uyuduğu, tek bir yatak olurdu. 16. yüzyıl itibariyle kilise, bu bir arada geceleyenleri yasal takibe almış olsa da, ekonomik imkânlar, sözgelimi, hizmetlilere başka bir yatak almaya çoğunlukla yetmiyordu. Norbert Elias, buradan hareketle, cinsel birleşmenin de saklanmadığı sonucuna varmıştır. Hans Peter Duerr buna karşı çıkar ve ortaçağdan özel kaynaklara referans verir. Bu kaynaklarda, cinsel ilişkiye girenlerin, bu esnada izlendiklerinde epey utandıklarından bahsedilmektedir (Elias 1939, s. 391'den itibaren, Duerr 2002, s. 117'den itibaren). Rauh ve Duerr'in ortak çalışmasıyla ortaya çıkan kaynaklar, öncelikli olarak, cinsellikten uzak durmayı emreden ideolojinin ve toplumsal normların "kişileri kendi dört duvarı arasına" yönelttiği fikrini doğrulamaktadır.

Avrupa ortaçağında özellikle Katolik kilisesinin izlediği erkeklerin 25 ve 30 yaş arasında evlenmesini öngören evlilik yaşı politikası, fahişeliğe yol açmıştı; öyle ki neredeyse her köyde ve şehirde belediyeye ait genelevler kuruldu. Bu genelevler, çoğunlukla oldukça saygın, evli veya kocası ölmüş kadınlar tarafından işletilmekteydi. "Fahişelik, toplumsal düzene bir başkaldırı değildi, bilakis düzeni temin etmeye yarıyordu, çünkü gençliğin boş zaman uğraşlarını kapsamlı bir şekilde kontrol edebilmeyi sağlıyordu" (Rau 1990, s. 432).

Erken ortaçağda aile yapısı görece geniş akraba gruplarından oluşuyorken, yüksek ve geç ortaçağda "aile üyelerinin"

yüzde 21'e kadar olan kısmı hizmetli olan hane halkına dayanıyordu. 16. yüzyılda çekirdek aileyi ortaya çıkaran bir değişim başlar. "Feodal zilyetlik sistemi, kişisel bağlar, feodaliteye ve kiliseye verilen vergiler ve papazlıklar yerine ulus devletler, vatandaşlık hukuku ve özgür ücretli emek getirildi. Kırsal hane halkının tasfiyesinin temel nedenlerinden biri olan, yukarıda bahsedilen, kırsal kesimin mülksüzleşmesi durumu, kentlere göçün sebebidir. Kentlerde çoğunlukla zanaatkâr veya işçi olarak çalışılmasıyla, ev içi hizmetlilerle birlikte yaşayan hane halkı yoğunlaştırılmış bir çekirdek aile yapısıyla yer değiştirir" (Pilz 2004, s. 9'dan itibaren).

Gelmekte olan protestanizmin merkezinde de denetimin bireye ait olması söz konusudur. İsviçreli reformcu Huldrych Zwingli (1484-1531) 1523 yılından "Wie Jugendliche aus gutem Haus zu erziehen sind" [İyi aile çocuğu nasıl eğitilir] isimli çalışmasında uygun eğitim amacını şöyle anlatmıştı: "Genç bir erkek aşka yelken açarsa, ruhunun terbiyesini ortaya koymalıdır. Diğerleri yumrukla ve silahla kavgaya girerken, bizim öğrencimiz, varını yoğunu aşkın divaneliğini muhafaza etmeye harcamalıdır. Sevmesi lazım geldiğini anlarsa, o zaman ruhsuzlaşmaktan imtina etmeli ve bilakis, ebedi bir evlilikle bu aşkın suretini taşıyabileceğine inanarak aşkı tercih etmelidir ve aşkla halleşmesini evlendiği güne değin alnının akıyla sürdürmelidir; aksi halde muhitinin dışından bir kadın ve genç kızı tanıyamaz" (Zwingli 1523, s. 234).

Özdenetimin yanında, sevilen biriyle yapılan evlilik, günün gereklerindendir. Fakat bu "ebedi bir evlilikte, erkek kadının davranışlarına tahammül edebilmelidir." Yaşam boyu süren tekeşliliğin normatifliğine giden yolda esas önemli olan, başlı başına bir denetim kurumu olan katolik günah çıkarma ayinine karşılık özdenetimin yükselen egemenliğidir. Erken modern dönemin protestan kilise öğretisi, insanlar ve eğitim üzerine isteklerinden günahkâr insanın özdenetimini talep etmeye yönlenmiştir. Bu durum, dini kuralların ihlali ve zina

için de geçerlidir. "Katolik Reformları arasında her şeyden önce ruhban sınıfının metresliği fesh etmesi vardı. Belediye meclisleri, düzene tehdit oluşturan güçlerle mücadele etti, burjuva kadınları çocuklarının iffetini korumaya ve çeperde bulunan kadın düşkünler evlerini kapatmaya çalıştı, Reform bağnazları devletin varlığına güçlü bir tehdit oluşturan ahlaki bozukluğa düşman kesildi. Zaman içinde ve felaket döneminde bu güçler birleşti ve 1490 ve 1550 arasında kolektif düşünceleri yavaş yavaş değiştirir hale geldi" (Rossiaud 1984, s. 119).

Metreslik ve fahişeliğin tasfiyesinin evlilik öncesi yaşamda da etkileri oldu; 16. yüzyıldan başlamak üzere evlilik yaşında düşüşe ve ortaçağdakinin aksine gitgide pezevenklerin kontrolüne geçen gizli fahişeliğe yol açtı. Yine de tekeşli, yaşam boyu süren evliliklerin yanında hiçbir ilişki biçiminin normal sayılmadığı zorlama bir tahayyülden ne yapıp edip bir çatlak bulan "fesatlar" da olur; bu da olan bitenin çelişkilerden pek de azade olmadığını gösterir: Natalie Davis, "Skandal im Hotel-Dieu" [Dieu Oteli'nde Skandal] başlıklı yazısında Fransa'nın ikinci büyük şehri Lyon'da, 16. yüzyıl ortalarında bir hastanede fahişeliğe karşı mücadeleye nasıl "yaratıcı bir şekilde" omuz verildiğini anlatır. Davis, 1543 yılında her iki idareci kadına da hukuki soruşturma açılmasından yola çıkar. Kilise, kadınları fahişelikten uzaklaştırmakla görevli, tövbekârlardan oluşan bir grup oluşturur. "Krone anne" ve "Lustig anne" bu tövbekârlardan ikisiydi ve Hotel Dieu'nün idaresini teslim almışlardı. Bu tövbekâr kadınlar, hastanede görevli hemşirelerin "ruhani akraba ve ruhani aile gibi gördükleri" kimselerle "gizli aşk tantanalarına" kendilerini adadıkları yeni bir hükmü uygulamaya koydu (Davis 1986, s. 101). Böylelikle, her "abi" kalabalığı Hotel Dieu'ye uğramaya başladı. Sadece anneler değil, hastanenin hemşirelerinden en az onbir tanesi de, meseleye dâhil oldu. Mere Couronnée Soeur Jane Borete, "bir erkek arkadaşınız olursa, onunla serbestçe ve teklifsizce iyi vakit geçirebilirsiniz" şeklinde nasihat veriyordu. Çok geçmeden

diğerleriyle birlikte bu nasihati eyleme geçirdiler: "Hemşirelerin aşığı"* erkekler Hotel Dieu'de cinsel ilişkiye girmeye başladı. Kılık değiştirerek geliyorlardı ve annelerle birlikte eğleniyorlardı. (1538'de saray konsüllüğünü temsil eden, bölgenin kodamanlarından Catherin Jean'in yeğeni) Rahip Pierre ve arkadaşı Les Calignaires tef getirirdi ve dans edilirdi. Cinsel özgürlük ayı olan Mayıs aylarında eğlenceler ziyafetlerle ve "kelavlıkla"** doruk noktasına ulaşırdı. Anneler toplantılara başkanlık eder, çiftleri biraraya getirir... ve nasıl hareket edileceğine karar verirdi. Konuşmalarda "(erkek) kardeşim" ve "(kız) kardeşim" şeklinde hitaplar kullanılırdı. Erkekler eve geldiklerinde, Mere Hilaires onları "al lez voir vos soeurs" (kız kardeşlerinizi ziyaret edin) şeklinde selamlardı. Meselenin ironisi çok daha büyüktü, zira sadece iki dakikalık mesafede bulunan Fransisken ve Dominiken manastırlarından frerler yani rahipler, en hatırı sayılır ziyaretçilerdi" (Davis 1986, s. 120'den itibaren).

Bu tasvir, Hristiyan propagandistlerinin her daim kavgasını verdiği aşk ve cinsellik ayrımının belki de sadece bu olayda karikatürleştirilmediğini gösterir. Bedenlerin ve duygusal sevinin ilişkilendirilmesi, bu yolla cinselliğin ve sevme biçimlerinin kontrol edilmeye çalışılması ve ideoloji sayesinde bu kontrolün insanların üzerinde total bir iktidar sahibi olmak için kullanılması, modern çağa dek başarılı olamadı. Beden ve

* Amoureux des soeurs. Kızkardeşlerin veya rahibelerin âşıkları da denebilir. Soeur=Schwester=Kızkardeş, hemşire, rahibe. Mekân hastane olduğundan hemşireyi kullanmayı tercih ettim. Ama olaya dâhil olan eski fahişe yeni tövbekâr rahibeler de varolduğundan rahibeyi ve kardeşlik olarak nitelenen ilişkiler olduğundan kızkardeşi de kullanabiliriz. (ç.n.)

** Kelavlık [Mummerei]: Çoğunlukla "kadın gibi" giyinen yetişkin erkekler için kullanılan bir deyimdir, ama esasen, her cinsel yönelimden ve her cinsiyet kimliğinden, kendini teşhir etmekten hoşlanarak, cilveleşerek, cinselliğini sınırsızca yaşayan herkes için kullanılır. Kelavlık, daha çok eşcinsel ve transların kendi argosu olan Lubunca'da kullanılan, "orospuluk" anlamına gelen ifadedir. Burada kadın kılığına girilip bir çeşit "drag queen" performansı sergilenmesinden söz edilmektedir. (ç.n.)

ruhun en temel ifade biçimleri olan duygular, tutkular ve cinsellik üzerindeki kontrol ortaçağda ve erken modern çağdaki iktidar politikasının içinde zaten mevcuttu. Böylesine bir kontrolü çoğaltmak için kilise iktidar sahibi soyluların ve zengin kent burjuvasının desteğine güveniyordu. Bu bağımlılık sayesinde egemenler üzerinde uygulanan kontrol mekanizmalarıyla çiftçinin, zanaatkârın ve yoksulların üzerinde uygulananlar aynı olmadı. Bu yüzden, örneğin, anlaşmalı evliliğe ses çıkarılmadı. Boş bırakılan bu alan, saray aşkının ortaya çıkmasını sağladı (Rau 1990, s. 438). 12. yüzyılda saray lirizmiyle, her şeyden önce, hükümdarın karısına tapınılmasının ön planda olduğu bir aşkın yayılmasıyla, idealleştirilen hükümdar eşi yüce saltanatta yer bulmuştur. Cinselleştirilmiş aşk biçimleri olarak metreslik ve fahişelik, orospu imgesini oluşturmuştur ve soylu kadın kutsal bir mertebeye yükseltilirken, bu kutsal soylu kadın imgesi Meryem kültüne başvurur.

Modern çağın başlangıcında sarayın ve ticaret burjuvazisinin zenginleşmesi, özellikle yükselen sömürgecilik ve teknolojik yenilikler sayesinde oldu. Evlilik dışı aşk bu gidişatın içinde bireysel bir zaaf olarak nitelendirilmiyordu. Aksine, metreslerin varlığının dışarıya bir yaşam tarzı olarak sunulmasıyla erkeğin zenginliği gösterilmekteydi. Zengin metreslere olan ilgi, cinsiyet ilişkileri içerisinde mülkiyete dair zihniyette bir değişimi işaret eder. Kadın artık sebatla evi idare ederek veya güçlü ittifaklara aracılık ederek zenginliğe veya servete götüren bir yol değil, servetin ifadesiydi. Servet artık sadece, çokkadınlı toplumlardaki gibi, bir adamın kaç kadına sahip olduğuyla değil, daha çok, hangi kadınları yanında taşıyabildiğiyle ölçülüyordu. "Lakin o zaman da aşk seven insanların kendilerine ait bir şey değildi. Adamın bir metresi sevmesinin nedeni vardı; onunla olan ilişkisi, kendisinden beklenen lüks standartlarına sahip ve rakipleriyle aşık atabilecek denli zengin ve prestijli olduğu anlamına gelmekteydi" (Rau 1990, s. 443).

Bu durum giderek zengin kadınların konumlarında da bir değişiklik meydana getirdi. Zengin kadınlar da 17. yüzyılda gitgide daha açık bir şekilde evlilik dışı aşk maceraları yaşar oldu. "Kadınların kiminle olacaklarına dair seçim yapabilmeleri, onları tavlama sanatının yaygınlaşmasını da beraberinde getirdi" (Rau 1990, s. 444).

Kendini beğendirmeye dayalı olan centilmenlikte hali vakti yerinde erkekler, Otuz Yıl Savaşları'nın yıkıcı etkilerinin ardından ekonomik iyileşme amacı güderek, o ana dek Avrupa Hristiyanlığı'nda pek önem verilmemiş olan anne sevgisine benzer bir aşkı ortaya koyar. Bize göre, anne sevgisi kurgusunun o ana dek toplumsal olarak icra edilip edilmemesi veya 17. yüzyıldan itibaren icra edilmeye başlanması çok da önemli değildir. Esas önemli olan, statüsünün değişmesiyle birlikte kadının özverili bir aşk ilişkisine özne olarak dâhil olabilmesiydi. Zira 12. yüzyılda Güney Fransa'nın istisnai durumu ve Rönesans soyluları dışında bu tarihe değin kadın hep nesne olmuştu. Erkek ve kadınlar arasındaki bir ilişkiyi başlatan ilk hareket kadından geldiyse, kanunu ihlal etmiş oluyordu. Bu durum çabucak değişmedi ama 17. yüzyılın sonlarından itibaren cinsiyet ve aşk hiyerarşisinde zaman içinde bir farklılaşma gözlenmektedir. Kültürel olmaktan çok doğal bir nitelik gibi algılanmış olsa da, anne aşkı kadına bir özne rolü biçmiştir. Bu tarihe dek zorunlu bir dinsel görev olarak icra edilen ebeveyn sevgisi (öğreten baba, besleyip büyüten anne), bu haliyle kadının doğasından gelen bir özelliğe dönüşmüştür. Zengin kadınların statüsünün değişmesi, arzu nesnesi olarak kime yöneldiklerine ve kadın erkek ilişkisinde özne-nesne ilişkisinin nasıl devam edeceğine dair ipucu vermiştir.

Jean-Louis Flandrin, 15. ve 18. yüzyıllar arasında aşk kavramının aile ilişkileri içerisindeki değişimini dini ilmihâller* üzerinden incelemiştir. 16. yüzyılın sonuna kadar çocukların

* Katechismen: Hıristiyan öğretisinin aktarıldığı, soru-cevap şeklindeki dini el kitabı. (ç.n.)

ebeveynlerine sevgi, dostluk veya bağlılık beslemesine dair herhangi bir emir yoktur. Fakat 17. yüzyılda bu durum değişir.

"*Sevgi* ve *sevmek* sözcüklerinin kullanımındaki artış kadar, hatta ondan daha da belirleyici olan sevgi kavramlarının ev içi ahlak bağlamında ortaya çıkmasıdır. 1688 yılında *Catechisme de Bourges* bu değişimi şu soruyu yönelterek açıklar: Ana babasını sevmeyenler kimlerdir? Ve ardından cevaplar sıralanır: Onlardan nefret eden, onlara küfreden, onlara vuran, ölmelerini isteyen, acılarına ortak olmayan ve onları teselli etmeyen, ölümlerinin ardından dua etmeyen ve ettirmeyen herkes. O zamanlar sevgi, nefretin yokluğu ve borçlu olunanın ödenmesiyle sınırlanmaktaydı. Buna karşılık, 1765 ve 1815 yılları arasında yayınlanan ilmihâllerden beş tanesi oğul sevgisini, bugün açıkladığımız şekliyle anlatıyordu. 1765 yılına ait *Catechisme de Macon*, çocukların anne ve babalarını sevmesi gerektiğini, çünkü 'anne ve babanın çocuklarına karşı içten bir bağlılık beslediğini, bunu onlara sunduklarını ve fırsat oldukça bunu kanıtladıklarını' söylemiştir. "Ana ve babayı sevmek için," der 1794 yılındaki *Catechisme de Lausanne*, 'kalbin en kırılgan yeriyle sevgisini vermeli insan; onlara karşı yapabileceği her türden uhrevi ve dünyevi iyiliği yapmalıdır.' Tüm bu ilmihâllerde sevgi, içten gelen bir hassasiyet veya kalpten bir tutku şeklinde tasvir edilir; öyle ki bu duygular insanı sevdikleri için sadece yapmak zorunda olduğu değil, yapabileceği her şeyi yapmak üzere harekete geçirir" (Flandrin 1978, s. 185'den itibaren).

17. yüzyılda sevgi kavramının öneminin artması, Fransa'da bu kavramının içeriğinin ne olacağı konusunda bir tartışmayı da başlattı. Pieper ve Bauer, Fransız bilimci ve şair Charles Vion d'Albray'nin bu tartışmada beyan ettiği fikri, çokaşklılığın ilk müdafaası olarak yorumlar. Onlara göre, Charles Vion d'Albray, ikili ilişkilerin kapalılık emrine karşı çıkmıştı (Pieper/Bauer 2005).

Ailedeki bu değişimler ilk olarak yükselen burjuvazide gün yüzüne çıkmıştı. Bu değişimler arasında, ortaçağda tanımlanması imkânsız olan, evli insanların arasındaki aşk da vardı.

5.5 Aydınlanmadan Romantizme

18. yüzyılda Avrupa'nın yükselen burjuvazisince aşk, evlilik sebebi olarak kabul gördü. Fakat bu aşk, romantik aşktan farklı bir şeydi. Akılcı insanın propagandasını yapan aydınlanma, buna uygun olarak, akılcı evliliği telkin etti. Ünlü ahlaki haftalıklarda da bu tür bir evlilik lanse edildi. Bu haftalıklar, İngiltere'de 18. yüzyılın başında, Almanya'da 18. yüzyılın sonlarına doğru epeyce yaygınlaşmıştı (Rosenbaum 1982, s. 261'den itibaren). Akılcı evlilikte "sevenlerin erdemliliği üzerine kurulu bir aşk söz konusuydu. Öte yandan, kendiliğinden ortaya çıkan, tutkuyla bezeli, ihtiyaçları karşılamaya dayanan bir aşk reddedilmekteydi. Çünkü tutku, aklın karşısında tekler, kontrol edilemez ve irrasyoneldir. Haftalıkların ve benzer diğer yayınların anlattığı biçimiyle "aşk," dostluğa dayalı bir bağlılık, izan ve diğerinin hatalarını anlamaktır" (Rosenbaum 1982, s. 264). Aydınlanmanın aşk ilişkilerine ve evliliğe etkisi, burjuva bireyselliğinin ve sekülerleşmiş tekeşliliğin ortaya çıkışıyla yakından ilgilidir. Georg Friedrich Wilhelm Hegel, 1820 yılında "Hukuk Felsefesinin Prensipleri" isimli çalışmasının 167. maddesinde burjuva bireyselliğinin ortaya çıkışını tekeşli evlilik üzerinden anlatır: "Evlilik, esasen tekeşliliktir; çünkü ilişkiye giren ve kendini bu ilişkiye teslim eden kişilik veya müstesna bireyselliktir; bu ilişkinin hakikati ve maneviyatı (sağlamlığın öznel biçimleri), yalnızca bu kişiliğin karşılıklı ve tümden teslimiyetinden doğar. Bu kişilik, ötekinde kendilik bilincine erişme hakkını, ancak karşısındaki diğer kişilik de bu özdeşlikte bir beden olarak, yani bir birey olarak bulunursa elde eder" (Hegel 1970, s. 313).*

* Cenap çevirisinden yararlandım ama birçok değişiklik yaptım: Hegel, G.W.F. (2004), *Hukuk Felsefesinin Temel Prensipleri*, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayıncılık, s. 150. (ç.n.)

Almanya'nın kırsal bölgesinde de Otuz Yıl Savaşları sonrası önemli değişiklikler gözlendi. Erkek ve kadın arasındaki iş bölümü, ev işleriyle birlikte değişti. Jürgen Kuczynski, *Geschichte des Alltags des deutschen Volkes* [Alman Halklarının Gündelik Hayat Tarihi] isimli kitabının ikinci cildinde, ailenin kadın üyeleri ekin toplarken ve halı dokurken, erkeğin tarladan sonra yemek pişirmek ve yama yamamak gibi "klasik kadın işleri" ile uğraşmasına hiç de az rastlanmadığını belirtir (Kuczynski 1996, s. 221'den itibaren). Modern çağın başlangıcında cinsiyetlerarası ilişkiler yavaş ama kalıcı bir değişim yaşadı. Yaşayanlar pek fark etmemiş olsa da bu değişim aşk ilişkilerine, cinsellikle ilgili münasebetlere ve evliliğe de yansır. Buna bağlı olarak, 16. yüzyılın sonunda burjuvazide aile planlamasına doğru bir değişim süreci başlar; fakat Avrupa genelinde yaygınlaşması 18. yüzyılda gerçekleşecektir. İki doğum arasında geçen süre uzamış, örneğin 1650 ve 1750 yılları arasında Cenevre'de bu süre ikiye katlanmıştır. Bahsi geçen zaman aralığı, "anne sevgisinin" ortaya çıktığı zamana tekabül etmektedir. Fakat görünen o ki, kadınların doğum anında ölmesi tehlikesi de bu gelişmede rol oynamıştır. "Evli çiftler arsındaki yakınlaşmanın belki de ilk sonucu doğum kontrolüdür" (Rau 1990, s. 460). Hem soylu hem de burjuva kadınlarının toplumsal konumlarındaki değişim ve yeni ortaya çıkan aşk evliliği kadınların seksteki pasif rollerinin bitişini de işaret eder. Geri çekilme metodu, en sık kullanılan doğum kontrol yöntemleri arasında sayılmıştır. "Erkeğin kontrolü ve kadının dikkatini gerektiren geri çekme metodunun yaygınlaşması, aile planlamasında evli çiftin kendisini karar mekanizması haline getirmiş, aile ve evliliğe dair müşterek bir sorumluluk almalarını sağlamıştır (Mühlfeld 1986 s. 94, Rau'dan alıntılandı: 1990, s. 461). Toplumsal ideal olarak bireysellik ve saygı bağı hiçbir zaman hâkim bir toplumsal gerçekliğe dönüşmemiş olsa da, yine de bir ideal olarak ahlaki tutumlarda ve hatta pek çok evliliğin ve ailenin gündeminde bir değişime vesile oldu.

Batı Avrupa'nın burjuva evliliğinin ve çekirdek ailesinin temelleri 18. yüzyılda atıldı. İngiltere, Hollanda ve Fransa'da bu süreç Almanya'dan daha erken başlamıştı; Almanya'daki değişimler 18. yüzyılın sonunda gerçekleşebilmiştir. Kent merkezleri bu esnada endüstri ile şekillenmişti, bu durum devlet kurumlarının yapılarını alt üst etti. Tarım önemini yitirdi. Üretim ve yeniden üretimin mekânsal olarak birbirinden ayrıldığı bir yaşam, toplumsal hayatı şekillendirmeye başladı. Evlenecek kadın ve erkeğin kendi özgür seçimleri ve kilisenin kontrolündeki evliliğe karşılık, resmi evlilik sözleşmesinin artan önemi liberalizmin temel düşünceleriyle uyumluydu. Susanne Rau, evlilikteki aşkın kurumsallaşmasını "ailenin tek bir şekilde kurulmak zorunda olduğu, mülk ve iktidar gibi hiyerarşilerin yeniden üretildiği statü toplumunun çöküşünün" (Rau 1990, s. 452) kanıtı olarak görmektedir.

Üretim ve yeniden üretimin ayrılması esasına dayalı iş bölümüyle uyumlu olarak cinsiyet de kutuplaşmıştı. Bu ikiliğin temelinde cinsiyet inşasının ötesinde, dinsel referansları "bilimsel" referanslara çevirmek veya değiştirmek yatmaktadır. Zira ebediyete dek sürecek evlilik ideolojisinin taşıyıcısı olarak Kilise, bu alanda da normatif işlevini devam ettirmekteydi. "Medeni kanunun babaları (evet, bu çocukların sadece babalarının olması elbette tesadüf değil) 19. yüzyılın sonuna doğru, ailede çoktandır gereksiz ayrıntılarla uğraşıldığından, her şeyin üzerinde, kendinden menkul bir kurum olarak evlilik üzerine evli insanlar da dâhil olmak üzere, kimsenin konuşmasının ve ince eleyip sık dokumasının gerekmediğini kaydetmiştir. Oradaki "Hristiyan bütüncül bakışına karşılık gelen" ifadesi (Genel değerler sistemi başlıklı fonksiyonalist ders kitabından kopya edilmişçesine) şöyle okunabilir: "Bu şema, evlilik hukukunda... bireysel özgürlük prensibinin ön planda olması gerekliliğinden değil, aksine evliliğin evlenecek kimselerin rızasından bağımsız ahlaki ve hukuki bir düzen olarak görülmesi gerekliliğine dayanmaktadır (Beck/Beck-Gernsheim 1990, s. 12).

"Doruk noktası 1770 ve 1780 yılları arasında yaşanmış olan *Sturm und Drang*,[41] Aydınlanma'nın hissiz aklına karşılık irrasyonelliği, duyguyu ve coşkuyu, ışıldayan dehanın yaratımsal serbestliğini koymuştur" (Schenk 1987, s. 123). *Sturm und Drang* edebiyatında tercih edilen konular, bir erkeğin evli bir kadına duyduğu aşk, iki kadın arasında kalmış bir erkek, esasen bir *Ménage à trois* [aşk üçgeni] ve "çifte aşk" ya da "çifte evliliktir" Bu konular yazarların kendi kişisel deneyimlerinde de önemli bir rol oynamıştı. "Tutkular, ateşler, sezgiler kabını çatlatarak fışkırmalı ve kendi iç dinamiğinin eksiksiz ifadesini bulmalıydı" (Schenk 1987, s. 123). "Çifte aşk" çoğunlukla "ruh eşi" diye bilinen şeydi; bu kavram evliliği bir kurum olarak hiç sorgulamadı. Buna karşın, ilişkiyi çiftin mahrem ilişkisine hapseden yapıya kuşkuyla yaklaşıldı. Bu sayede özgür aşk hakkında ütopyalar ortaya çıktı.

18. yüzyılın 19. yüzyıla devrinde yükselen romantik aşka karşın, burjuva evliliğinin ideolojik tesisi ve çekirdek aile gitgide yaygınlaştı. Aydınlanmanın bir ürünü olan "akılcı evlilik" sadece bir geçiş döneminde rağbet gördü ve kurumsallaştı. *Sturm und Drang* akımının ütopyaları özellikle Almanya'da romantizmin muhafazakâr fikirlerinde kaybolup gitti.

19. yüzyılda aşk evliliğinde cinsel tutku, erkek ve kadının evlilik bağı içerisinde birleşmek durumundaydı. "Romantik âşıklar genel olarak onlar için Tanrı ya da kader tarafından belirlenmiş olanı (yeniden) bulduklarına ikna olmuş görünür; onunla iyileştirici bir bütün haline gelirler" (Timmermanns ve arkadaşları, 2004, s. 142). Her daim karşı cinsten olan bir kimseyle iyileşmek ve iflah olmak söz konusuydu. Esasen âşıkların

41. [Türkçede kesin bir karşılığı yoktur. "Saldırı ve şiddet" ya da "fırtına ve arzu" şeklinde tercüme edilebilir. Bakınız: Jean-Louis Bandet, *Alman Edebiyatı*, Dost: İstanbul, s. 41. (ç.n.)] Sturm und Drang'ın ürettiği insan imgesi oldukça eril, erkeklerin inşa ettiği, erkeğe yönelik bir imgeydi. 18. yüzyılda, adını Friedrich Maximilian Klinger'in "Sturm und Drang" (1776) isimli oyunundan alan, edebiyatçılardan ve öğrencilerden menkul bir hareketti.

birbirilerini sahiplenme iddiasına bile dinsel öğreti dışı bir meşruluk kazandırıldı ve bu yolla gerekçelendirildi.

Pieper ve Bauer'e göre, cinsel olan yakınlık olarak yeniden yorumlandı. Böylelikle yakınlık, evliliğe ait bir şey olarak görüldü ve üçüncü bir şeye kapılar kapatıldı. Aşk, hayattaki en önemli şey haline geldi. "Diğer her şey değersizleşir ve önemsizleşir. Romantik aşkın sınırları bir eşşizlik etrafında çizilir. Lakin bu eşsizlik aşktan azade değildir. Zira öncelikle aşk ona ışıltısını ödünç vermektedir" (s. 143). Romantik aşkın bu eşsizliği toplumun tüm üyelerine vaat etmesi, onu da modern bireyselliğin icrasının bir parçası yapar.

Yerleşik burjuva aile ideolojisinde "ışıldayan" iki figürden biri ilişkideki mutluluktur. En yüce mutluluk vaadi, böylesine bir aşk idealine sıkı sıkıya bağlıdır. Romantik aşk, parnerlik ilişkisi üzerine kurulu genel bir norma ve aynı zamanda tekeşlilik normuna yakın durur. Böylelikle romantik ikili ilişki ortaya çıkar. Romantik ikili ilişki evlilik için geçerli önkoşul haline geldiğinde, evlilik de üzerine inşa edildiği rasyonel temellerini gözle görünür biçimde yitirir. "Aşk eşşizliğini kaybettiğinden, dayanağı artık eşsizlik olamaz. Romantik aşk mesnetsizdir. Bir şeyin temel dayanağı sorgulandığında, o temelden zaten kuşku duyulur hale gelir" (s. 143). Tüm bunlar olurken, saray aşkı umumi hale gelir ve aynı zamanda aseksüel öğelerden arınır.

Aile reisliğinin devamının teminatı, ondan hamile kalmış kadının doğurduğu çocukların da bir eşe sahip olmalarıyla sağlanır. Bütünlükten yoksun insan, tıpkı Platon'un Symposion'unda ve İncil'in ortaya çıkış öyküsünde gösterdiğimiz gibi alenen başka bir insanı sahiplenmeyle bunun üstesinden gelir. Bu zorunluluğun arkasında yatan sebep, toplumun düşünce biçimidir. Bu düşünce biçiminde, toplumsal malların yaygın paylaşım şekli değiş tokuştur; yani, romantikleştirilmiş diğer yarım da benim mülküm olarak düşünülür. Niklas Luhmann'ın[42] da be-

42. Pieper/Bauer, burada şu çalışmaya atıfta bulunuyor: Tyrell, Hartmann (1987): "Romantische Liebe-Überlegungen zu ihrer quantitativen Bestimmtheit

lirttiği gibi, böylelikle aşk ve mülkiyetin "seçilmiş akrabalığı" doğar (birinin olan, diğerinin olamaz).

18. yüzyılın ahlaki haftalıkları "akılcı aşkın" ideolojik yönlendirmeleri için çok önemliydi; böylece Alman Romantizmi ile bütün bir kültür çağı romantik aşkın etkisi altında kaldı. Romantizmde, derinlemesine sorgulanmaksızın konu edilen burjuva evliliğinin eksik yönleriydi. Başlangıçta eğitimli, "aylak" tabakalardan oluşan bir azınlık grubu, iki insanın tüm ruhani temayülleriyle birbirine sabitlendiği bir ilişkiyi tartışmıştı. Romantik ikili ilişki, ilişkinin kadın ve erkek arasında cereyan ettiği algısını kurar; bu algı bugüne dek varlığını srüdüren aşk imgesini şekillendirmiştir. Evliliğin arkasındaki neden irrasyonel aşktı. Aydınlanmanın bilimsel düşüncesi ve *Sturm und Drang*'ın devrimci niyetleri ilişkinin şiirselleştirilmesiyle tersine çevrildi.

Aydınlanma ile güçlenen, doğa bilimleri ile ilişkileri kontrol etme ve böylelikle sürdürme arzusu, bu şiirselleştirme ve romantikleştirmeyle eleştirildi. Romantizm edebiyatının en mühim kişisi, *Lucinde* (1799) romanı ile Friedrich Schlegel'di. Romantik aşk kavramının temelinde ruhsal ve duygusal olanın birliği vardır. "Aşk, seveni uçurur; onu, diğerlerinin yalnızca göbek yağlarını, uzamış saç sakalı ve (geveze) bir suskunluğu fark edeceği mümkünlükler baharına dönüştürür" (Beck/Beck-Gernsheim 1990, s. 22). Schlegel'in düşüncesine göre, gerçek bir evlilik bağı evlilik sözleşmesi gibi bir fomaliteyi gerektirmemekteydi. Aşkın olduğu yerde, sadakat kendiliğinden oluşur. Sadakat, dışarıdan zorlamayla ortaya çıkacak bir şey değildir. Burada sözü edilen sadakat, cinsel sadakattir ve bugüne dek kullandığımız sadakat kavramını şekillendirmiştir. Romantizm, rastgele partner değiştirmeyi amaçlayan özgür bir aşkı hiç savunmadı, aksine savunduğu evlilik ve aş-

[Romantik Aşk: Aşkın Niceliksel Kesinliği Üzerine Düşünceler]," Dirk Bäcker ve arkadaşları (der.): *Theorie als Passion. Niklas Luhmann zum 60. Geburtstag* [Bir Tutku olarak Kuram: Niklas Luhmann'ın 60. Doğum Günü] içinde, Frankfurt/Main s. 570-599.

kın birliğiydi. "Aşk, sadakatle eştir" diye yazar Schlegel *Lucinde* adlı romanında (Schlegel 1985, s. 144). Tersine, bu cümle bugün çokaşklılık üzerine bir kitapta sarf edilseydi, sadakatin anlamı, seven insanların birbirine karşı açıklığı ve dürüstlüğü olarak anlaşılacaktı. "Romantik aşk, biri diğeriyle karşılaştığında onu yakalayan, sadece ona yaraşan, muazzam, hakiki ve tek aşktır" (Schenk 1987, s. 129). Ya da Niklas Luhmann'ın tespit ettiği gibi: "Aşk, aşkı buluncaya ve aşkı aşkla karşılayıncaya dek, aşktan bahseder, aşkı arar ve gitgide büyür" (Luhmann 1994, s. 36).

Lucinde romanında, öncelikle, batıya özgü bir anlatı içerisinde çatışan öğelerin hepsinden bünyesinde bir miktar barındıran bir aşk düşüncesi kurgulanır: zihinsel-ruhsal ve cinsel-duygusal, arkadaşça-dostça ve tutkulu. Bu aşk hayat arkadaşlığına vesile olmakla kalmamalı, uzun vadeli de olmalıdır. "Romantik âşık bir ömür boyu sever. Plan işidir. [...] Romantik aşk, doyumu beraber yaşlanmakta ve yine beraberce sonsuza dek genç kalmakta bulur. İnsan bir ömür boyu sevmeyi ister, sevmelidir de" (Bartholomäus 2004, s. 144). Bu cümle, Sokrates'in dersinde Diotima'nın sarf ettiği sözleri anımsatır; ona göre evliliğin neticesi platonik aşkın aşkınlığının tam tersidir. Böylesi bir aşkın evlilik sözleşmesiyle nihayete erdirilmesiyle "güzelde var olma ve doğma" burjuva telifli zemine sertçe çarpmıştır.

Böylesi bir aşk idealinin mücadele isteyen zorlu bir şey olması bir yana, bu ideal çoğu kez ağır bir yüktür. Bu mücadelenin sebep olduğu boşanma gerekçeleri ve ruhsal hastalıklar sadece esas meselenin üzerini örter. "Özel alanın tanrısı aşktır. Pop şarkı sözlerinin gerçeğe dönüştüğü çağda yaşıyoruz. Romantizm terapistlerin kazanç kapısı olmayı başarmıştır" (Beck/Beck-Gernsheim 1990, s. 21). Bu yüzdendir ki romantik aşka dayalı evliliğin eleştirisi bu imge kadar eskidir. Akılcı evliliğin destekçisi olan Hegel bu imgeyi şöyle eleştirir: "Üçüncü ve aynı derecede kabul edilemez düşünce, evliliği sadece aşkla

bir tutmaktır; zira bir duygu olarak aşk, her bakımdan koşullara bağlı olarak değişir ve bunun ahlaki olduğu söylenemez. Bu yüzden evlilik, yasal ahlaki [rechtlich sittliche] aşk şeklinde daha doğru ifade edilmelidir. Böylece, aşkın geçici, değişken ve saf öznel yönleri ondan uzaklaştırılacaktır" (Hegel 1970, s. 305).

1835 yılında Karl Gutzkow (1811-1878), Schleiermacher'in ilk olarak 1800 yılında yayımlanan *Vertraute Briefe über Schlegels Lucinde* [Schlegel'in Lucinde'si Üzerine Cüretkâr Mektuplar] isimli kitabına bir önsöz yazmıştı. Bu önsözde sloganvari "sarılacağın kişiyi seçme" ve "etin özgürleşmesi" ifadelerini üretmişti ve böylelikle evlilik öncesi cinsel ilişkiyi savunmuştu. Ona göre, cinsel ilişki yalnızca aşkın yaratıcılığına bağlı olmalıydı. Bu yüzden de, cinselliğe yapılacak her türden kilise ve devlet müdahalesine müsamaha göstermeyi reddetti. Bir özel alan sözleşmesi olarak evliliği geri kazanma denemesi daha başında evliliğin aşk prensibi üzerine kurulu olması nedeniyle suya düşmüştü. Öteki yarısıyla işbirliğini sözleşmeyle düzenleyen burjuva bireyselliği düşüncesi, rasyonel zincirine eklemek üzere burada irrasyonel bir duygu arar. Bu yöntemle patriyarkal aile yapısının muhafazası sağlanmıştır. Tekeşli uzun vadeli bir birliktelik olan evliliği 20. yüzyıla değin kimse etraflıca eleştirmedi. "Bir aşk ilişkisinde, sevilen kişinin uzun vadeli evlilik ilişkisine uygun olup olmadığını anlamak için yapılan herhangi bir buluşma bile günah çıkarma ve sosyal çevre engelini aşmak zorundaydı. Bu süreç bazı durumlarda tek bir partner ile sonlanmamakta, yeni arayışları gerektirmekteydi. Bu birebir iletişimin gerçekleştirilmesi, bugünkü anlayışımıza göre, o zamanın düzeninden ve bu düzenden ileri gelen düşünce biçimlerinden radikal bir kopuştu" (Rau 1990, s. 462). Şu açıklamayla meseleyi çabucak kavrıyoruz: Daha önce bahsedilen Susanne Rau'nun "partner seçimi" dediği şeyin kapsamı dışında kalan özgür aşkın yıkıcılığı, patriyarkal yapıları sorguladığından ve yeniden üretim alanı olan aileyi yerle bir

ettiğinden, burjuva toplumunun iktidar ilişkileri için bir tehditti. "Romantizmin yabanlığı ve bazen de şeytaniliği, bir bakıma, somun pehlivanına dönüşüyor; böylelikle burjuva öznesi onunla bir şekilde bütünleşiyor" (Klotter 1999, s. 13).

5.6 İlk Alternatifler

Aşkın tahrip edici gücünü bir adım öteye taşımış olan özgür aşk tasarısı, esasen, tarihsel bir olgudur. Claude Henri de Saint-Simon (1760-1825), özgür aşka dair düşünceleriyle, 1830'lu yılların Parisi'nde hararetli tartışmaları başlatmış oldu. Bu tartışmalar yenilikçi çevrerin ilişkilenmelerinde de bir değişime vesile oldu. Özgür aşk fikri Alman *Vormärz*[*] döneminde burjuva-devrimci çevrelerde de etkili oldu. *Vormärz* döneminde özellikle kadınların söz almış olması dikkate değerdir. Kadınlar, zoraki evliliğe gerçek alternatifler olarak özgür seçimle yapılan aşk evliliği veya özgür iradeyle belirlenen bir yaşam talep etti.

Kadın hakları savunucusu ve yazar Louise Aston (1814-1871), 1846'da toplu şiirleri *Wilde Rosen*'i [Yaban Gülleri] yayınladı ve böylece özgür aşk konusunda ünlendi. Aston, özgürleşmiş (kadın) prototipi olarak görülmekteydi; kendisi, sözgelimi, 1848 Devrimi öncesi kamusal alanda erkek kıyafetleriyle gezinip sigara içerek, yalnız başına Berlin sokaklarında dolaşmasıyla insanları epeyce şaşırtmıştı. Sonraki yıllarda ılımlı kadın haretinin savunucuları kendilerini Louise Aston'un hovarda bohemliğinden acilen uzaklaşmak zorunda hissetmişlerdi. İki kişiyle sınırlı mahremiyet modeli edebi açıdan da kuşkuyla karşılandı ve özgür aşk üzerine ütopya romanları ortaya çıktı. Bu ütopyalardan birini 1787 yılında yayınlayan Wilhelm Heise, *Adringhello und die glückseligen Inseln* [Adringhello ve Mutlu Adalar] isimli romanında özgür

[*] Mart öncesi. *Die Biedermeier* dönemi olarak da bilinir. 1848 Devrimi Viyana'da, Paris ve Şubat devrimlerinden kısa süre sonra ortaya çıkar. (Jean-Louis Bandet, *Alman Edebiyatı*, Dost: İstanbul, s. 82) (ç.n.)

aşk ütopyasını, özel mülk, hiyerarşik iş bölümü ve cinsiyet hiyerarşisi olmaksızın süregiden, erken sosyalist bir yaşam biçimiyle birleştirir.

Charles Fourier (1760- 1837) gibi bu birlikteliği bir de evliliğin (Fourier evliliğe çeyizcilik diyordu) tasfiye edilmesi talebiyle bu çerçeveyi bir adım öteye taşıyan erken sosyalistler de vardı. Fourier, özellikle çoklu ilişki imkânlarını ve tekeşli olmayan, aşk kooperatifleri denilen grupların kurulmasını teşvik etmekteydi. Ana fikri şuydu: Bütün aşk ilişkilerinin açılması, aldatma ve gizli sadakatsizliğin imkânsız hale getirilmesi. Fourier, bir aşk çoğunluğu kurmak için kadınların da erkekler gibi 18 yaş itibariyle özgür addedilmesi gerektiğini savunuyordu. Karl Marx (1818-1883) ve Friedrich Engels (1820-1895), Fourier'nin çalışmasını "evliliğin ustaca bir eleştirisi" şeklinde anmış (Marx/Engels 1972, s. 208) ve Komünist Parti Manifestosu'nda evliliğin ve fahişeliğin tasviyesini Eros'un zaferi olarak görmüşlerdi: "Komünistleri olsa olsa ikiyüzlüce gizlenenlerin aksine, bilinen, açık kalpli kadınların oluşturduğu bir topluluk istemekle suçlayabilirler" (Marx/Engels 1974, s. 478). Bugüne dek propagandası yapılan; fahişelik ve evlilikte kadın bedenini gasp eden, aşk yalanının arkasına saklanan aşk, cinsellik ve yaşam biçimi (evlilik) üçlüsü, burada eleştirel bir gelecek tasavvuru halinde bulunur. Tarihsel materyalizmin bu iki mühim yazarının sadece "açık kapli kadın topluluğunu" bir nebzeye kadar "çokaşklı" ütopya olarak düşünmesi şaibeli olmaktan da öte bir şeydir. Haliyle de bu ikisinin özgürlük anlayışlarının miyadi dolmuştur.

19. yüzyılın sonunda Almanya'da burjuva evliliğinin ve alternatif ütopik özgür aşk evliliklerinin sosyalist eleştirisi August Bebel (1840-1913) ve Friedrich Engels tarafından pekiştirildi. Engels gibi, Bebel'e göre de burjuva evliliği zoraki bir evliliktir; kişilerin özgür seçimiyle değil ekonomik çıkarlardan kaynaklı gerçekleşir. Bu durum, kadınlar ekonomik bağımsızlığını elde ettiğinde ve ihtiyaçlarını tedarik edecekleri

bir kurum olarak evliliğe bağımlı olmayacak bir hale geldiklerinde değişecektir. Nitekim pek çok ünlü sosyalist burjuva evlilikleri yaşamaktadır.

20. yüzyılın ilk yıllarında bir Rus Yahudisi olan anarşist Emma Goldman (1869-1940), özgür aşk kavramını popüler hale getirdi. Candance Falk, Emma Goldmann ve Ben Reitmann'ın mektuplaşmalarını bir biyografiye dönüştürdüğü *Liebe und Anarchie* [Aşk ve Anarşi] kitabında, çokaşklılık üzerine kafa yorar: "Emma modellik yaptığı zamanlardan birinde, Fedja kendini kontrol edemez hale gelir. Alelacele odayı terk eder ve Emma onun yan odada hıçkıra hıçkıra ağladığını duyar. Emma meselenin ne olduğunu sorduğundaysa, Fedja aşkını ilan eder. Sacha'yı inciteceği korkusuyla o ana dek bunu söylememiştir. Fakat artık yürümeyecektir ve taşınmak zorundadır. O an Emma kendisinin de Fedja'ya âşık olduğunu fark eder. Fakat bu mümkün olabilir miydi? İki insanı aynı anda sevebilir mi insan, diye sorar kendine. Sacha'ya aşklarını açıklamaya ve aşkın özel bir şey mi yoksa sahiplenmeci zihniyetle mi alakalı olduğunu beraberce test etmeye karar verirler" (Falk 1987, s. 32'den itibaren). Ne yazık ki özgür aşk talebi pek az kadın (ve de pek az erkek) tarafından dillendirildi. Güçlü bir cinsel reform akımı olan anarkosendikalist hareketin kendi içinde bile özgür aşk fikri sıra dışı kaldı. *Der Syndikalist** dergisinin sözcülerinden biri olan Trauchen Caspers[43], 1926 yılında ihtiyatlı bir şekilde şunları yazar: "Erkeğin, kadının sevgisinin başka bir yere yöneldiğini bilmesine rağmen, egemenliğine dayanarak kadını boyun eğmeye zorladığı, sıkça gözlenmektedir. Bu davranış biçimi, bir canavar herifin küçük bir kız çocuğuna

* 1918-32 yılları arasında Almanya Özgür İşçi Birliği'nin (FAUD) yayın organı olan anarkosendikalist dergi. (ç.n.)

43. Ne yazık ki Trautchen Casper'a dair araştırmalarımızda bulabildiğimiz, yalnızca Almanya Özgür İşçi Birliği ve Sendikalist Kadın Örgütü [Syndikalistischen Frauenbund (SFB)] üyesi olduğu ve Ren nehrine yakın, Süchteln'de yaşamış olduğu bilgisidir. Casper, büyük ihtimalle 1925-1930 yılları arasında bir tekstil fabrikasında sendika temsilcisiydi. "Pek çok erkekle özgür aşk ilişkileri yaşadı (ve 1931'den sonra) izine rastlanmadı (Klan/Nelles 1986, s. 310).

tecavüz etmesiyle aynıdır. Bir kadını sahiplenme hırsı barbarlıktır ve o ağzınızdan düşmeyen kadın haklarının alenen ihlalidir! Yoldaşlarım! Mücadele edin ve aşk hakkınızı söke söke alın!" (Caspers 1926, alıntılanan yer: Kan/Nelles 1986, s. 317). Caspers, ayrıca, çokaşklılık bağlamında şimdiye dek önemli rol oynamış olan meseleden de bahseder: "Proleter fikir üreticileri tatmin olmuyorlarsa sevişmeyi bırakır, lakin çocuklar hala varlar, yok olup gitmeyecekler, ortaklaşa büyüteceğiz onları. Âşık oldukları yerde cinsel ihtiyaçları da kaşılanacak" (Casper 1926, alıntılanan yer: Klan/Nelles 1986, s. 317). Makalenin başında ise kendi dizeleri yer alır:

Özgür olsa aşk, zincirlerlere vurulmasa
arzuyla tutulan eller.
Belki sana bakan gözler, o kör gözler,
suçlayacak seni, tutkunun peşinden gittiğin için.

Aydınlanmadan bu yana bahsedilen bu akımlar birbirinden çok farklıdır. Hepsi de aşkın lehine eleştiri getirmişti; kilise için, devlet için veya yeni türeyen burjuva ailesi için yapılan evlilik korkutucu bir fikirdi. Lakin bu fikirden hareketle bugüne değin etkili olan bir çekicilik türemişti. Aşk hissiyatına dayalı evlilik hem bir yaşam biçimi hem de yeniden üretimin mekânı olarak kurumsallaştı. Toplumun bir yanda yakın, duygulu ve üremeye dayalı, diğer yanda kalpsiz, kişilerüstü ve üretime dayalı iki ayrı alana ayrılması, aşk ve evlilik arasındaki ilişkiye denktir.[44] Seksin, fahişelikte malları üreten gençliğin kişisel yeniden üretimine hizmet eden "tatmin" önlemi olmaktan çıkması ve aile içinde gerçekleşen bir vazifeye dönüşmesi, aşkın evliliğe dâhil oluşuyla meydana geldi. Bu vazife ve muhitte gerçekleşen "aldatma," evliliğin verdiği sözü tutamadığını ortaya koymaktadır.

44. Post modernitenin göstergelerinden biri, hizmet sektörünün büyümesi, bakım işlerinin profesyonelleşmesi, aynı zamanda, kamusal pedagojik tedbirlerin artırılması ama masraflarının azaltılması ve üretim alanındaki işin tek tek dallara bölünmesinin sonlandırılmasıyla, bu ayrımın gitgide görünmez olmasıdır.

5.7 Aşk Piyasaya Çıktığında

Seks işçilerinin işlerini icra edebilmesi için aşk ve cinselliğin ayrı tutulması gerekir. Günlük gidişat bu ayrılığın üstünü örtmekle kalmaz, Hotel Dieu örneğinde de gördüğümüz centilmenlik ve mizah anlayışının piyasa toplumunca kaybedildiğini de gösterir. Artık acımasız pazar ekonomisinin sözü geçmektedir; öte taraftan ailede her şeyin duygudaş ve şefkatli olması istenir.[45] Maddiyata ilişkin yeniden üretimin amacı da gitgide pazar tarafından belirlenir. Evlilik cüzdanı olsun ya da olmasın, ilişkilerin, her şeyin yanında, diğerkâmlık ve empatiyle duygusal yeniden üretim işlevini yerine getirmesi beklenir.

Evlilik, 17. ve 20. yüzyıllar arasında geçen üç yüz yıl içinde sekülerleştirildi. Cinsellikte olduğu gibi günah çıkarmaların kontrolü de terapiye devredildi. İtiraflar artık günah çıkarma hücresinde düşünülüp ifade edilmek zorunda değildir; tersine, şimdiki mekan bir terapi seansıdır; orada düşünülüp dillendirilir. Foucault'nun, cinsellik üzerine söylemlerin bastırılmasını belirten baskı hipotezinin çözümlemesinde kullandığı kavramlar aşk tertibatını da açıklar (Foucault 1977, s. 25-49). Rehberler ahlaki haftalıkların ve romantik romanların yerini almıştır. Doğa bilimleri ve sosyal bilimler, sosyal hizmet görevlileri ve terapistler, kilisenin kontrolünü devralmıştır. Ve kilisenin hala nüfuzunun olduğu yerde, sekülerleşmiş yöntemleri kullanırlar. Buradaki eksiklik, "aşk temelli birlikteliklerin" yerini alan veya onu tamamlayan romantik aşk ile giderilir (Giddens 1993). Rehberlerde, geçen yüzyılın 60'lı yıllarına dek biyolojik fikirler revaçtaydı.[46]

---

45. Burada sözünü ettiğimiz centilmenlik ve mizahı, bugün "eğlence toplumu" olarak anlaşılan toplum yapısını ifade eden niteliklerden ayrı tutuyoruz. "Eğlence toplumunda" yüzeysel duygular pazara göre şekillenirken ve her tür eleştirel farkındalıktan uzak bir yerde konumlanırken, burada statükonun örtülü ama eğlenceli eleştirisinin varlığı kast edilmektedir.

46. Biyolojizm, insan davranışlarını ve/veya toplumsal ilişkileri, başka faktörlere bakmaksızın, biyolojik sürekliliklerle açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır.

Bugüne kadar gelen "hâkim görüş" biyolojizm, Aydınlanmayı esas alır ve 20. yüzyıl başında öjenik akımı içinde en baskıcı haline ulaşır. "Yüzyıl dönümünde insanlığın çürümesi ve yozlaşma ile çökmekte olduğuna dair inanç epeyce yaygındır. Özellikle sosyal Darwinizm'in Almanya'da Ernest Haeckel ile popüler hale gelmesi, doğaya ve ilerlemeye dair güvenle birlikte, içerisinde sadece sağlıklı ve toplumsal olarak kıymetli olanların üreyeceği bir insanlığın 'filizlenebileceği' görüşüne yol açarken, "çürümüş" insanlara üremekten vazgeçmeleri önerilir: Öjenik,'iyi genetik kodların öğretisi" (Institut für Sexualwissenschaft 2009). Nasyonalsosyalizm öjenizm ideolojisini alıp ırkçılık, antisemitizm ve homofobiyle birleştirerek "ırk hijyenini" oluşturdu ve bunu kendi öldürücü sistemlerinin bir parçası haline getirdi.47

İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'da çekirdek ailenin gerilemesi küçük burjuva özel yaşamında gerçekleşen ideolojik lakin çelişkili bir gerilemeydi. Bu gerilemenin sebeplerinden biri olan soykırım göz ardı edildi. Bunun anlamı, esasen, Hristiyan ahlaki fikirlerinin yeniden güçlenmesiydi (Herzog 2005, s. 127'den itibaren). Almanların çoğunun kurtuluş addettiği, nasyonal sosyalizmin ekarte edilmesinin ardından gelen değişim zamanlarında, çekirdek aile yaşam biçimi, hiç değilse, maddi zemini açısından sorgulandı. Yine de, romantik ikili ilişkinin temel ilişkilenme biçimi olma statüsünü muhafaza etmek için, muzazzam ideolojik çaba sarf edildi. Bu çabanın sarf edilme nedeni, tekeşli evliliğin yegâne ilişkilenme biçimi olarak kabul görmesi üzerine eleştirilere cevap verme ihtiyacı değildi; aksine bu ilişkilerin çoğunun yıkılma noktasına gelmiş olmasıydı. Bu yıkım, hem erkeklerin ağır savaş deneyimleri yaşamış olmasından hem de kadınların savaş yıllarında klasik erkek uğraşlarına dair beceri geliştirmiş olmasından kaynaklanıyordu. Romantik ikili ilişkiyi telef ede-

47. 1933 ve 1939 yılları arasında geçen altı yıl boyunca nasyonel sosyalizm 300.000 kişiyi "öjenik nedenlerle" kısırlaştırdı.

nin savaş olduğuna inanılmaktaydı. *Liebe und Ehe, eine aktuelle Zeitschrift für Mann und Frau* [Aşk ve Evlilik] dergisinde 1952 yılında H. Schürmann, "Savaş yıllarının ardından gelen kargaşa ortamının, neredeyse Alman insanlarının tümünde romantik bir ilişkiye girme becerisini tahrip ettiğini" yazmıştı (Schürmann, alıntılanan yer: Herzog 2005, s. 84). Bu tespitlere rağmen, romantik ikili ilişkiye alternatif ilişki ihtimallerinin olup olamayacağına dair herhangi bir toplumsal tartışma da yaratılmamıştı. İdeolojik prangalar o kadar sağlamdı ki bu tür bir sorgulamaya izin vermiyordu.

"Ellilerin romantik ideali, erkeğin kazandığı, kadının yuvayı çekip çevirdiği, (sayısı fazlaca olmayan) çocuklarıyla birlikte harika, tekeşli bir yaşam sürdürdüğü evlilik olduğundan, bu mühim bir kırılmayı işaret eder. Buna ek olarak, bahsi geçen on yıl içinde, cinsellik de aile sınırları dışında çok farklı şekillerde yaşanan bir şey haline geldi. Bilhassa bu ideal büyük oranda gerçekleştirilemedi. Kadınların yarısı ev dışında çalışıyordu, milyonlarca erkek ölmüştü ve pek çok evlilik sona erdi. Çiftler özellikle savaş ve savaş esirliği yüzünden ayrılmışlardı. Tüm bunlar ideal aileyi gerçekleştirmeye yönelik alenen masum girişimler olmasına rağmen, tipik olarak, evli kadınların erkeğe ruhsal ve ekonomik bağlılığını sağlamlaştıran bir dizi yasa da beraberinde geldi" (s. 146).

60'ların gençlik hareketi, baskıcı uygulamaların mekânı olduğu gerekçesiyle aileye karşı çıktı. Çiftlerin izolasyonu, baskıcı cinsel ahlak, cinsiyetlere görev tahsis etme ve rol atama başta olmak üzere, otoriter çocuk eğitimi de, geleneksel evlilik ve aile üzerinden eleştirildi. Bu hareket, tekeşli evliliğe "tekdüzeeşliliğin" bir "zoraki ekonomik şirket" olmak için "mal mülk sahibi olunsun diye aşağılayıcı davranış kuralları" dayattığı "evlilik hapishanesi" diyerek temellerini sarstı (Schrader-Klebert 1969, s. 25). 19. yüzyıl düşünceleri üzerine kurulu, evlilik ve aşk yaşamına egemen olan bu fikirlerin eleştirisi, gençliğin radikalleşmiş bir kesimince başlatılarak, daha sonrasında sos-

yal demokrat kesimlerce de paylaşıldı. "Bunun sonucunda, 9 Mayıs 1969 günü federal hükümet yalnızca zinayı (ve miyadı dolmuş "evlilik dışı cinsel ilişki yoluyla aldatmayı") suç olmaktan çıkarmakla kalmadı, yirmi bir yaşını geçmiş erkekler arası eşcinsel eylemlere celp göndermeyi de durdurdu" (Herzog 2005, s. 272).

Bu esnada romantik aşk tasavvuru da değişti. "Ateşli ve ele avuca sığmayan tutkuyla bezeli" ve "daha çok Amerika'da yaygın olan, esasen iki benzer ruhun karşılaşması olan, hayatı paylaşan saf aşk imgesi" zayıfladı (Illouz 2005, s. 84). Aşk hayatı, çiftlerin tüketimlerine sunulanlardan beraberce zevk alabildiği, daha oyuncul bir karaktere büründü.

En başta öğrenci veya kentli-akademisyen çevrelerce farklı yaşam biçimleri deneyimlendi fakat bu deneyimler çoğunlukla kısa vadeli oldu. Micheler, *Zeitschrift für Sexualforschung*'da [Cinsel Araştırmalar Dergisi] yazdığı makalelerin birinde, aktivistlerin yaşam ve ilişkilenme hallerinin burjuva çekirdek aile ve onun oluşturduğu normlardan çok büyük farklılık göstermediğinden, yalnızca bu normları kısmen revize etmiş olduklarından bahseder. Yine de, açık evlilik veya hippi komünleri gibi tekeşli olmayan yaşam biçimlerinin ilk kez deneyimlendiği zamanlardı. Hatta ortak evler toplumda kendiliğinden bir yer buldu; özellikle ergenlik sonrası gençler için hayatlarının bir döneminde seçtikleri yaygın ve bilindik bir ikamet biçimi olarak yerleşti (Micheler 2000). Bugün tespit edebildiğimiz, ortak ev ve ortak yaşam projeleri gibi yaşam biçimleri çoktandır sadece bu yaş gruplarıyla sınırlı kalmamaktadır.

Çekirdek aile endüstriyel toplumun temel yaşam biçimi ve fordist üretim rejiminin yeniden üretim aracıydı.48 Başta öğ-

48. "Fordizm" kavramı ilk olarak tahminen Antonio Gramsci tarafından, 1920'li ve 1930'lu yıllarda ABD'de otomobil üretiminde Taylorist iş planlamasının belirli bir biçimin uyarlanarak yoğun sermaye birikimi için geliştirilen özel stratejileri belirtmek üzere kullanıldı. Bu üretim biçimiyle birlikte toplumsal gelişmede özel bir evre de ifade edilir. Bu evre, Keynesçi refah devletinin aracılık

renci hareketi olmak üzere bu dönemdeki hareketlerin hepsi, fordizmin yavanlığından kaçış isteği ve aynı zamanda bu üretim modelinin tükenişinin ifadesidir. Katı fordizm kendi sınırına geldi ve verimliliği daha da artırmak üzere 70'li yılların ortasından itibaren büyük çapta endüstrileşmiş batı toplumlarında daha esnek iş örgütlenmesini denedi. Buradan türeyen postfordist üretim rejimi esneklik[49] ihtiyacıyla birlikte gelişti. Özeklik ve kişisel tatmin, bireyselleşmenin parolası oldu ve ilişki normları daha az katı hale geldi. En azından dışarıya karşı kusursuz görünen, ömürlük çekirdek aile, yaşam biçimlerinin çoğullaşmasına ve esnemesine şahit oldu. Kişisel tatmin önceliği ve "daha özerk" yaşam tarzının kaçınılmazlığı üstündür burada. Böylelikle aşka dayalı, uzun vadeli, tekeşli ilişki normatif bir ideal olarak kalır. Sonuç olarak, ideal ve olan arasındaki bu çelişki, yolunda gitmediği düşünülen pek çok ilişkinin çözülmesine zemin oluşturmuştur.

Evliliğe dayalı olmayan günümüzün müşterek yaşam şekilleri, evliliği ve aileyi geniş ölçüde değiştiren, yüzyıllarca süren bireyselleştirme sürecinin ifadesidir. "Onlar" der Schenk, "tarih içinde gelişen evlilik anlayışımızın bir değişim sürecinden geçtiğinin göstergeleridir; bu süreç, evliliğe dair hukuki ve ahlaki tahayyüllerimizi gözden geçirmemizi ve bu tahayyülleri yaşanmış ikili ilişkilerin hakikatleriyle bağdaştırmamızı zorunlu hale getirir" (Schenk 1987, s. 14). Romantik aşk ideali

ettiği sınıflar arası uzlaşma, ulus devletin kontrolündeki ekonomi, iş zamanının ve boş zamanın, fabrikanın ve evin, üretim ve tüketimin gündelik yaşamda birbirinden ayrılmasının yanı sıra konformist yaklaşım ve çekirdek aileyi daimi emsal alma gibi genellenebilir özelliklerle karakterize olur.

49. "Postfordizm" kavramını, tartışmalı bir kavram oluşunun tamamen farkında olarak kullanıyoruz. Kast edilen, Fordizm'in kapitalist merkezlerde 1970'li yıllardan itibaren içine düştüğü krizin arkasından gelen evredir. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Japonya'da endüstriyel üretimin önemini yitirmesiyle, büyümekte olan hizmet sektörünün ağırlık kazanmasıdır. Finans sermayesinin öneminin artmasıyla hızla bir küreselleşme başlamıştır. Dijital iletişim teknolojileri ilerlemiş ve bölgeler arası ekonomik rekabet ön plana koyulmuştur. Farklılaşma ve esneklik eğilimleri sadece üretim biçiminde benimsenmekle kalmamış, sosyalleşmenin yeni biçimi de olmuştur.

böylelikle en başta akademik çevrelerde olmak üzere, gitgide "partnerliğe dayalı ilişki" tasavvuruyla yer değiştirir. Aynı zamanda, birbirini ardına veya eş zamanlı yaşanan tutkulu ilişkilere veya aşk ilişkilerinin çeşitliliğine de alan açılır. İlişkilerin ömrüne ve kapalılığına dair düşünceler, 60'lı yıllardan bu yana rafa kaldırılır ve ilişki rahatlatılır. En dikkat çekici tarafıysa, ergenlik çağının bir deneme ve arayış dönemine dönüşmesidir. Bu haliyle romantik aşk ideali aslında pek de rafa kaldırılmış sayılmaz; söz konusu olan daha çok "doğru" kişiyi bulma meselesidir. Çoklu ilişkiler ve bu ilişkiler üzerine yapılan tartışmalar, hayatı özgürce planlamanın ve kişilerin kendi arzularını gerçekleştirmesinin göstergesi olarak giderek daha açıkça ifade edilir ve yaşanır. Tekeşli olmayan yaşam biçimleri, 60'lı yılların cinsel devriminden bu yana daha az gizlenmektedir.

Cornelia Koppetsch, haklı olarak, karşılıklı yükümlülüklerin sözleşmeyle tesis edildiği bir partnerliğin romantik aşk idealiyle çeliştiğini işaret eder (Koppetsch 2005, s. 96'dan itibaren). Tıpkı Champagne kontesinin ta 12. yüzyılda gözlemlediği gibi, aşk için yapılanlar, evliliğin getirdiği yükümlülüklerle çelişir. Yükümlülüğün, aşk için yapılması gerekenleri dışlamak zorunda olmadığı argümanı da 12. yüzyılda dile getirilmişti. Böyle bir olasılığın, tartışmaya dâhil olanların deneyimlerine tekabül etmemesi de, herhalde o zaman için epey absürd görünüyor. Bugün, yükümlülük ve aşk arasındaki bağ, yükümlülüğün aşktan ileri gelmediği durumda, bir ilişkinin başarısız sayılmasının nedenidir.

Temel farklılık, yükümlülüklerin üçüncü kişi ya da kişiler tarafından saptanmaması; aksine medeni kanunun teamüllerini izlemesidir. Romantik aşk (tıpkı diğer aşk biçimlerinde olduğu gibi) için karakteristik olan, herhangi bir şeyde hak iddia edememenizdir (s. 97). Evliliği sözleşmeye bağlayan kültürü düzenleyen piyasa toplumunu, zorunlu ihtiyaçları belirleyen değiş tokuş düşüncesi şekillendirir. Bu durumun, Koppetsch'in inandığı gibi, evliliği krize sokan asıl neden olup olmadığı,

bize göre esasen kuşkuludur. Çünkü partnerlik ilişkisinin, her şey yolunda giderse, âşık olma evresinden sonra geldiğini gözlemleyebiliyoruz. Ayrıca içsel aşk ve partnerlik ilişkisinin de birbirlerini devam ettirdiklerini görüyoruz.

Evlilik ve aile, hâlâ Federal Almanya'da devlet düzenlemesinin özel koruması altındadır. Bu koruma, anayasanın altıncı maddesinin ilk paragrafında belirtilmiştir. 21. yüzyılda insanların hâlâ resmi evliliğe teşvik edilmesi, esas olarak, ekonomiyle ilgilidir. Öyle ki devlet, vergi avantajı sağlayarak maddi teşviki gerçekleştirir. Metrolpollerde üretime ve yeniden üretime dayalı iş bölümünün günümüzde, fordist modernitede de olağan görüldüğü gibi, alenen cinsiyet sınırları üzerinden yürümüyor olsa bile, yaşam biçimlerinin düzeltilmek istenmesi, doğrudan doğruya politik bir düzenlemedir. Evli kişilerin aşkları üzerine kurulu evliliğin ayrıcalıklarının sürmesi, bu toplumda yeniden üretiminin egemen ve "normal" biçimlerin de hala sürdüğünü düşündürtmektedir.

Sembolik bir eylem olarak evlilik akdi de büyülü niteliğini kaybetmiş durumdadır. Göz alıcı bir şölen ve ilişkiyi daha da sağlamlaştırmak düşüncesine hizmet eden nikâh ön planda durmaktadır. Bu nikâhta, ayrıca, ikili ilişkinin kalıcılaşmasının bireyselleşmeye mahal veren yalnızlaşmaya karşı koruyucu bir alan olması arayışı da mevcuttur.

Nüfusun gitgide daha büyük bir kısmı heteronormatif prensipleri sorgulamaktadır. Bavyera hükümetinin Ağustos 2009'da eşcinsel çiftlerin evlat edinmesi hakkına itirazının geri çekilmesi bunun bir göstergesidir. *Welt online*'daki bir oylamada, aynı ay içinde 50.000'den fazla kişi oylamaya katıldı ve oylamaya katılanların %62'si bu tür bir eşitliğe karşı tavrı olduğunu belirtti (Welt online 2009). Esasen, cinsel yönelime dair fikirler, yaşam biçimi tasavvurları ve tekeşlilik meselesi farklı çevrelerce farklı değerlendiriliyor. LOHA'nın hareket etme biçimiyle, işsizliğin veya dar gelirliliğin yaygın olduğu,

borçların, yetersiz eğitimin ve durumun iyileşeceğine dair umudun tükendiği bir çevrede hareket etme biçimi arasında epeyce farklılık olacaktır.[50] LOHA'nın söylemi, temel şartı kendini gerçekleştirme olan bireysel hoşgörüyle şekillenirken, sözde "eğitimden uzak tabakaların" çoğunlukla, sözgelimi, cinsel yönelimlere karşı gündelik normatifliğin ötesinde, hoşgörüsüz bir tavır sergilemesini gündemine taşır. Toplumsal eylemlerin taban tabana zıt icra edilidiği bir yerde, epey yaygın romantik ikili ilişkinin ölüm onları ayırıncaya dek sürecek olan evliliğe dönüştürebilme fikrine karşı durulur. Burada asıl mesele olan, özellikle, çocuklara karşı, onları besleyip büyütme yükümlülüğüdür. LOHA'lıların ilişkilerinde esasen daha çok deneyimli ve korunaklı bir çocukluk mevzu bahisken, yoksul kesimlerde, pek seçme şansı yoktur. Bu sebepten, bir sonraki bölümün hemen ardından gelen öbür bölümde geleceğe dair görüşlere yer verdiğimizde, içerisinde bahsi geçen çevrenin aşk ilişkilerine dair düşünceleri önemli bir yer tutacak.

50. LOHA'nın açılımı "Lifestyle of Health and Sustainability"dir [Sağlık ve Sürdürülebilirliğin Hayat Tarzı]. Bununla kast edilen, yüksek gelire sahip, iyi kaliteli ürün tüketimini sürdürülebilirlikle ilişkilendiren ve kendi tüketimlerini alternatif olarak gören kimselerdir. Amerika'da kendilerine scuppie denmektedir: "toplumsal bilinç sahibi, yüksek sınıfa atlama potansiyeline sahip insanlar." Öte yandan, geleneksiz işçi sınıfı ortamında işsizlik veya düşük gelir, borçlanma, yetersiz eğitim ve durumu düzeltme ihtimalinin olmaması söz konusudur.

6
Normalin Öte Tarafı

BİRİCİK

Sırf o adamı
sevdi kadın
dünya
üzerindeki
şu x milyar
kişiden
sırf onu
içini açtı
sırf ona
zira sırf o
gördü kadını
köyünden
herhangi bir
x
erkek arkadaşı gibi

Arnfrid Astel

Almanya Federal Anayasası'nda 6. Madde okumaya değer-dir: "(1) Evlilik ve aile devletin özel koruması altındadır. (2) Çocukların bakımı ve eğitimi ebeveynlerin hakkı ve önce-

likli yükümlülüğüdür." İnsan Hakları Evrensel Sözleşmesi'nin 6. Maddesi'nde de şöyle beyan edilmektedir:"(1) Evlenme çağındaki kadın ve erkeklerin, ırk[51], vatandaşlık ve din söz konusu olmaksızın evlenme ve aile kurma hakları vardır. Evlilik sözleşmesi imzalanırken, evlilik sırasında ve evliliğin sona ermesinde aynı haklara sahiplerdir. (2) Evlilik, sadece evlenecek kişilerin özgür ve sınırlanmamış ortak rızasıyla gerçekleşebilir. (3) Aile, toplumun doğal birliğidir ve toplumun ve devletin korumasındadır."

Açıkça söylenmese de, dile getirilen bu hukuki cümleler, toplum içerisinde bir normu devam ettirir: Baba, anne ve çocuklar. Bu, yaygın kanıya göre normal addedilen ailedir ve hatta "doğal birliktir." Ailenin devletin ayrıcalıklı tutumuna layık olduğu düşünülür. Federal Alman toplumundaki ilişki çeşitliliği, 21. yüzyılın başında hukuki çerçevede ancak çok cüzi bir yer buldu. Ne var ki, bu mesele üzerine *de jure* olarak üretilen toplumsal gerçeklikte yasal çerçeve, toplumun büyük bir kesimince normallik olarak görülecek kurgunun inşasında söylemsel bir araca dönüşür. Güçlü bir disipline etme aracı olmasının ötesinde, bu söylemsel inşada hangi yaşam ve aşk biçimlerinin toplumsal kabul göreceği fikrine, bir taraftan bahşedilen ayrıcalıklar, diğer taraftan dışlanma ve cezalandırılma tehdidi eşlik eder. Fakat bilfiil yaşanan hakikat esasen çok daha çeşitlidir ve yüksek kültürel çevrelerde bu disiplin, gitgide başka mekanizmalarla da çakışır.[52] Özellikle bekârların ve birbirine eklenmiş ailelerin [Patchworkfamilie] şekillendirdiği bir değişim olmaktadır: Toplumumuzda süregelen bu de-

51. Irk vasfı Avrupa Birliği'nin 2000 yılı 43 kodlu ırkçılık karşıtı ilkeleri doğrultusunda tanımlandı ve eşitlik yasasına da uyarlandı. Federal Almanya'daki ırk kavramının çıkartılmasını talep eden protestolar hâlâ sürmektedir (Sow 2008, s. 74'den itibaren)

52. Burada kültürel kapital kavramını Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'ya referansla kullanıyoruz. Bu kavramla, edinilmiş görgü, aileden alınan kültürün içselleştirilmesi, gidilen muayyen okullar, orada öğrenilen bilgiler ve buna uygun olarak kazanılan kültürel mevki, hatta kitap, müzik gibi kültürel metaların kullanımı kast edilmektedir.

ğişimden, 2008 tarihli Federal İstatistik Kurumu raporunda söz etmiştir. "Mini nüfus sayımında yaşam biçimlerinin belirlenmesinde hane halkını oluşturan kimselerin sosyal ilişkileri temel alındı. Bir yaşam biçimi, bir veya daha fazla kişiden oluşmaktadır. Yaşam biçimleri arasında evli çiftler, (her cinsiyetten) evlilik dışı ve eşcinsel birlikte yaşayanlar, bekâr ebeveynlerin yanı sıra ilişkisi olmayan kimseler sayılmaktadır [...]. 1996 itibariyle Almanya genelinde evli çift sayısı, 1997 yılındaki istisnayı saymazsak, 920 bine düşmüştür. Böylelikle, Batı Almanya'daki evli çift sayısı dikkate alınan on yıl içerisinde 395.000 gerilemiştir. Doğu Almanya'da ise 525.000 çift ile daha güçlü bir gerileme olmuştur. Almanya'da birlikte yaşayanların sayısı 1996'dan 2006'ya 2,4 milyonun yaklaşık üçte biri oranında (+%32) artmıştır [...] Bu süre içerisinde, "alternatif" olarak bilinen evlilik dışı yaşam biçimleri, nüfusun yaşam planları arasına iyice yerleşmiştir. Bu bağlamda en büyük grubu bekarlar oluşturmaktadır. Eski devlet yapısında nüfusun %8'i bekârken, yeni federal yapıda %9'u bekâr ve yalnız yaşamaktadır" (Krieger, Sascha/Veinmann, Julia 2008, s. 27'den itibaren). Özellikle *single* grubunun aşk ilişkileri konusunda bu rapor suskun kalmaktadır.

Resmi olarak da farkedilen bu değişikliğe rağmen, tekeşli evlilik ve çekirdek aile hukuki olarak mühim bir statüye sahip olmakla kalmamış, toplumsal gerçekliğin, insanlığın çok büyük bir bölümünü oluşturan diğerlerinin doğaya aykırı ve nihayetinde daha az değerli görülmesine mahal veren bir ilişki şekli olarak seçilmiştir de. Evlilik ve çekirdek aile, bu haliyle, sadece normatif niteliğe sahip değildir; bu iki unsurun doğuştan geldiği veya diyelim ki tanrı vergisi olduğu düşüncesi, egemen ideolojinin ta kendisidir. Bir önceki bölümde bu ideolojinin nasıl kurulduğunu kısaca anlattık. Bu araştırma, bahsettiğimiz bu ideolojinin Avrupa'nın ezici çoğunluğunun zihnini hâlâ işgal etttiğini göstermektedir: Frigga Haug ve Ulrike Geschwandtner, 2006 yılında Almanya ve Avusturya'da

farklı okul tiplerinden 473 öğrencinin yazdığı denemelerin bir analizini yayınladı. Bu analizde, 12 yıllık yaşam tahayyüllerini kendi perspektiflerinden anlatmaları istenir. Geschwandtner und Haug, şu sonuca varır:

"Federal İstatistik Kurumu'nun mini nüfus sayımı üzerine bir makalede *das Neue Deutschland* 'Aile in, WG out' başlığı atmıştı. Bunu gençlerin makalelerinde de çıkarsamaktayız. Pek az delikanlı ve genç kız yalnız yaşamayı hayal ediyor; sadece Almanya'dan iki genç kız bir WG'de yaşayacağını öngörmektedir. Avusturya'daysa hiçbir genç WG'de yaşama isteğinden söz etmemiştir. Geri kalanların hemen hepsi bir erkek, bir kadın ve iki çocuktan (neredeyse her cevap için bu iki çocuk bir kız ve bir oğlandır) menkul bir aile hayali kurmuştur. Tek çocuklu aileler de söz konusudur; ayrıca bir oğlan, on bir çocuk yapmayı planlamaktadır. İstenen çocuk sayısı, Alman öğrencilere göre Avusturyalı öğrencilerde genel olarak daha yüksektir. Bazen çocuksuz bir evli çift ortaya çıkmaktadır; buna ek olarak birkaç bekâr anne, daha az sayıda da bekâr baba gözlenmektedir. Bazı kız çocukları çocuklarının babasıyla nikâhsız beraber yaşamayı istemektedirler ve birlikte yaşadıklarına 'evlilik kavga anlamına geldiği' için, arkadaş demeyi tercih ederler veya hepten evliliğe karşıdırlar. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda şu açık ki: Çoğunluğun görüşü, evli çift ve iki çocuktan oluşan çekirdek aileden yanadır" (Haugg, Geschwandtner 2006, s. 21).

Hatta bu gençlerin düşünceleriyle tarihsel olarak gelişen, insan yaşamının doğasından sayılan bir antropolojik sabit ortaya çıkmaktadır.

Bu ideolojinin temel öğelerinden biri, hâlihazırda betimlemiş olduğumuz "romantik aşkın" evlilik akdi için temel gereksinim olarak görülmesidir. Yeniden üretim gitgide kadının doğal işi olarak görülmekten uzaklaşsa bile, araştırmalarımız pek çok genç erkeğin bu işleri her daim gelecekte evlendikleri kadına tahsis ettiklerini gösteriyor (Schröder 2004, s. 64). Te-

keşlilik ve heteroseksüellik de hâlâ bu iş bölümü fikri içerisinde sayılmaktadır. Günümüzde kapitalist-endüstriyel üretime dayalı yeniden üretimin, yaşam biçimlerinin ve toplumsal örgütlenmenin çok gelişmiş ekonomilerde güçlü bir değişimine tanık oluyormuşuz gibi görünse de, "hem heteroseksüellik hem de tekeşlilik [...] bu yaşam biçiminin [burjuva evliliği] esası taahhüt edilmiş durumdadır" (Pieper/Bauer 2005, s. 60). Üretim ve yeniden üretim alanlarının ayrılması ve erkeğin üretim alanına, kadınınsa yeniden üretim alanına atanma durumu kırılamamıştır. Erkeğin ve kadının romantik bir ilişkide bir araya getirilişi, bu ayrılığın da bu sayede müzakere edilmesini talep eder. Her şeyi birleştiren aşk ilişkisi iş bölümünü de rafa kaldıracaktır. Bu ortadan kaldırma özel alanda da eşzamanlı gerçekleşir. Böylesine bir normalliğe bilinçli bir şekilde bakılmaz. Üretim işinde üründen yabancılaşma gibi yeniden üretimdeki izolasyon da hem partnerliğe dayalı ikili ilişkilerde hem de romantik ilişkilerde alenen ortadan kalkmıştır. Hemen arkasından gelen yakınlık doğal ve normal kabul edilir.

Bu bakış açısına göre, bir sonraki adımda bu yakınlık evliliğe münhasır hale gelir ve ilişki üçüncü kişilere kapatılır. Sonuç olarak, yakınlık, bu tekil normu mevcut haliyle bir arada tutan çimentoyu temin eder. Romantizm literatüründe evliliğin bir sözleşme olduğuna dair eleştiri ve bir toplumun sadece aşkla kurulacağı düşüncesi, bu ilişkinin doğallığının bir varsayım olduğunun altını çizer. Bu romantizme karşı uyanış ve "partnerliğe dayalı evlilik" eğilimi özellikle Batı Avrupa'da böylelikle ağırlık kazanmıştır. Fransa'da sadece kadın ve erkek arası beraberlikler kaydedilirken, Federal Almanya'da bu kayıt hemcinsler arası partnerlikler için de tutulmaktadır.[53] Normal gibi gözüken yaşam senaryoları ve bu senaryolara dair algılar, adını andığımız hareketleri takiben, geçtiğimiz yüzyılın 60'lı

53. Federal Alman Cumhuriyeti'nde aynı cinsiyetten iki insanın yalnızca "kayıtlı yaşam partnerliğine" izin verilirken, yasaların uygulanma şekli bilinçli bir şekilde bunu engellemektedir.

yıllarında büyük çapta sanayileşmiş devletlerin toplumsal gerçekliklerinde önemli derecede çeşitlendi. Yine de normal sayılanın egemen düşünce halini aldığı bir toplumu hâlâ ataerkil bir sistem olarak tanımlamak mümkündür. Lakin gerçekte, belirli toplumsal egemenlik sistemleri bu sistem içindeki yaşam biçimlerinin saydam kabuğu gibi işlem görmektedir. Aile, çocuk bakımı ve ilişkilenme biçimleri sözkonusu toplumların farklı iktidar yapılarından ve ekonomik temellerinden daha fazla çeşitlilik arz eder. Orta Avrupa'nın patriyarkal sistemi Arap dünyasının patriyarkasından farklı görünür. Hatta Avrupa içerisindeki yaşam biçimleri hem bölgeye hem de bölgeye ek olarak, içinde yaşanılan ortama göre epey farklılaşmaktadır. Bunun yanında, ataerkil ve anasoylu, anayersel sistemler arasındaki temel farklılıkları tespit edebilmekteyiz.[54] Bu temel farklılıklar aşk yaşamı hiyeraşileri ve hudutları üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir. Anasoylu toplumlarla ilgili bütün araştırmalar, bu toplumlardaki hiyerarşilerin ataerkil toplumlarınkinden daha yatay olduklarını ortaya koyar (Bornemann 1970, Göttner-Abendroth 1998, Herzog 2001, Rentmeister 1985). Bu toplumların epey farklı örgütlenebildikleri de hesaba katılmalıdır. Roma Katolik kilisesi rahibi, iki ayrı anasoylu toplumda yaşamış olan Fransız Gerard Moussay 1985'te yapılan bir görüşmede Cillie Rentmeister'e şöyle söyler: "Yaşadığım her iki yerde, Minangkabau* anasoylu sisteminde ve yine anasoylu olan Cham** bölgesinde, yalnızca yerel değişimlere bile bakıldığında, inanılmaz derecede farklı varyasyonlar keşfedilir [...] Lakin araştırmalarda çoğun-

54. Burada ana soylu kavramını, ileride de göreceğiniz üzere, ille de kadın egemenliğini tariflemek için seçmedik. Bu kavram daha çok bahsi geçen toplumlardaki akrabalık ilişkilerinin kadın sülalesini esas aldığını belirtmektedir. Anayerli kavramı da kadın ve erkeğin bir araya geldiği mekânın kadına ait olduğu veya erkeğin kadına taşındığı toplumları anlatmak için kullanılmaktadır (Rentmeister s. 32).

* Minangkabau, Endonezya'nın Batı Sumatra bölgesine özgür bir etnik topluluktur. (ç.n.)

** Cham, Güneydoğu Asya'da bir etnik gruptur. (ç.n.)

lukla aşırı sistematikleştirme eğilimi gelişmektedir (Moussay, aktaran: Rentmeister 1985, s. 46). Bu tür toplumlarda da belirli bir "normalliğin" olması, buradaki varyasyon zenginliğiyle çelişen bir durum değildir. Bu varyasyon zenginliğinin bir kısmı sömürgeci güçlerden ileri gelmektedir. Röportajında Cillie Rentmeister'in belirttiği üzere, her şeyden önce tek tanrılı dinlerin bu toplumda yarattığı sınırlamalar söz konusudur. Bu tek tanrılı dinlerin, bölgedeki "normalliklerin" çeşitliliği üzerinde büyük bir etkisi vardır (Rentmeister 1985, s. 45'ten itibaren). Ayrıca, pek çok anasoylu toplumda, bu bölümün başında değindiğimiz gibi, bir normalliği diğerlerinden daha ayrıcalıklı bir yere koyan yazılı hukuk sistemi de mevcut değildir.

6.1 Başkaları da Var

Yaşam biçimlerinin yelpazesi epey geniştir ve egemen küresel normallik algılarına sertçe toslar. Geçen yüzyılın 60'lı yıllarından epey öncesinde de androgaminin (erkek erkeğe ilişkilenme) veya jineogaminin (kadın kadına ilişkilenme) toplumun normallerinden sayıldığı toplumlar mevcuttur. Kanada'nın kuzeybatı kıyısında bir halk olan Kwakiutl'de, sözgelimi, bir adam belirli bir kabile şefine bağlı ayrıcalıklardan yaralanmak istediğinde, şefin yaşça en büyük varisiyle "evlenir" (Harris 1989, s. 160). "Afrika'da kadınların kadın 'kocalarla' evlendiği pek çok örneğe rastlarız; bu tür evliliklerin gerçekleştiği en tanınmışı bölgelerden biri Dahomey'dir. Genellikle hâlihazırda bir erkekle evli olan bir kadın bir gelin için başlık parası öder. Böylece başlık parasını ödeyen kadın bir 'kadın kocaya' dönüşür. Bu şekilde, kocakadının 'kadın eşlerinin" seçilmiş erkeklerle sevişmesine ve hamile kalmasına izin verdiği bir aile kurulur. Bu ilişkilenmeden olma çocuklar, biyolojik babasının değil, 'kadın kocanın' sayılır" (Harris 1989, s. 159 ve devamı).

Bir kadının bir erkekle tutkulu bir aşka dayanarak uzun süreli bir ilişkiye girmesinin norm olduğu toplumlar insanlık

tarihinde bir istisnadır. Bugün bile insanların çoğunluğu uzun vadeli tekeşli yaşamamaktadır ve evlilikler romantik ikili ilişkilerin dışında sebeplerle gerçekleşmektedir. Avrupalı toplumlarda egemen Hristiyan-burjuva dünya görüşüne rağmen veya ondan ötürü hakikatte yaşanmış olan ilişkiler de tekeşli olmaktan başka her şeydir. Pek çok ataerkil toplumda cinsiyete bağlı bir ahlakın muhafazasının yanında erkeklere kadınlardan daha fazla cinsel özgürlük bahşedilir. Bu durum bile sıklıkla biyolojik açıdan tartışılır ve kadınların cinselliğinin çok büyük "fıtri" duygusal bağlılığa tekabül ettiği düşünülür. Bu denli büyük bir duygusal bağlılığın olması da bu ortamda hem normal hem de doğaldır. Yeniden üretim alanındaki izolasyonun psişeye olan etkilerine üretim alanındaki yabancılaşma kadar kafa yorulmamıştır. Daha da önemlisi, bunun gibi sürekli tekrarlanan ifadelerin performatifliği küçümsenmemelidir.

Bu ifadelere, bilhassa bir erkeğin birden fazla kadınla ilişki yürüttüğü çokkadınlı toplumlarda rastlanmaktadır. Çokkadınlılık, Afrika'nın pek çok bölgesinde yaygındır; İslamla şekillenmiş devletlerde de karşılaşıldığı gibi, bunun yanı sıra Kuzey ve Güney Amerika'da farklı yerli halklarda ve aynı zamanda Çin Halk Cumhuriyeti'nde de görülmektedir. Geçmişte Yahudilikte ve İskandinav halklarında da yaygındı. İskandinavların Hristiyanlaşmasının ardından çokkadınlılığa Katolik kilisesi tarafından "More danico" (Danimarka'ya özgü) görülerek hoşgörü gösterildi. Martin Luther, aristokratlar için de aynı şekilde birden fazla kadına izin verilmesini istemişti ve bunun için İncil'e başvurmuştu. Tüm bu toplumların otoriter, patriyarkal yapıları göze çarpmaktadır. Burada aşk ilişkilerinden çok, erkeğin gücünü ve zenginliğini gösteren kadınların sayısıdır. Normalin ne olduğu üzerine fikirler ataerkil yapıya uyarlanır. Bu toplumlar, yalnızca çokerkekli toplumlardan daha sık görülmeleriyle değil, bunun yanında, erkeklerin geniş cinsel özgürlüğünün kabul gördüğü bir çifte

standartla şekillenen toplumdaki pek çok kimse için bunun epey normal karşılanmasıyla da bilinirler.

Kadınların birden fazla erkekle ilişkilendiği çokerkekli ilişkiler, muhtemelen toplumsal bir doğum kontrolü ihtiyacından dolayı gerilemiştir. "Kadının en az iki erkek kardeşle evlendiği adelfogami ya da fraternal çokerkeklilik olarak bilinen şekline en sık rastlanır. Bu şekilde varislerin sayısı oldukça azalır. Bu yüzden, bu evlilik türüyle Hindistan, Zaire ve Kuzey Nijerya gibi çoğunlukla fakir yerli taşra toplumlarında karşılaşılması şaşırtıcı değildir" (Jamin/Vögeli 2005, s. 131). Tarımsal bölgelerde tarlanın bereketinin yaşam biçimlerini belirlediği görüşü August Bebel'de bile bulunur. "Die Frau und der Sozialismus" [Kadın ve Sosyalizm] isimli 1883 yılı çalışmasında Bebel, çokerkeklilik ve çokeşlilikten söz eder: "Genellikle hemfikir olunduğu üzere, sıcak bölgelerin cinsel dürtü üzerinde çok uyarıcı bir etkisi vardır; bu yüzden, sıcak bölgeler çokeşliliğin görüldüğü başlıca yerlerdir; soğuk kuşakta yaşayanlar ve tabii yüksek dağlık bölgedekilerde haliyle önemli ölçüde sınırlı cinsel dürtü gelişir. Kadınların birden fazla erkekle birlikte yaşam sürmesi fikri pek az deneyimlenmiştir. Soğuk bölgeler ve yüksek dağlık alanlar söz konusu olunca, nüfus artışı meselesi çokerkekliliğin zayıf tarafıdır ve çetin geçim koşullarına uyum sağlanmıştır. Bize çok yabancı gelen çokkadınlılık durumunda da görüldüğü üzere, üretim biçiminin cinsiyetlerarası ilşkiler üzerinde belirleyici etkisinin olduğu böylece kanıtlanır" (Bebel 1974, s. 77'den itibaren). Bebel bunu olabilecek en güçlü ihtimal olarak açıklar ve çokkadınlılığın kökeninin "bilinmediğini" de ekler (Bebel 1974, s. 77). Ayıca, Bebel'in bu konuyu "Überreste des Mutterrechts in den Sitten verschiedener Völker" [Farklı Toplumların Ahlaki Yapılarında Anaerkillikten Arada Kalanlar] başlığında işlemesi de ilginçtir (Bebel 1974, s. 73'ten itibaren). Bebel'in bu alıntıda toplumsal verimlilikten daha çok toplumun üretim biçimini kast ettiğini farz ediyoruz. Bebel, ifadesini yüksek dağlık bölgelerin yetersizliğine bağlar.

Bu toplumların nasıl ürettikleri yaşam biçimi ile doğrudan ilişkilidir.

Farklı ilişki biçimlerini tanımlarken ne tür ilişki olasılıklarının olabileceğini de göstermiştik. Bu noktada, özellikle anasoylu, anayerli toplumlardan, bugün hâlâ yaşamakta olan veya 20. yüzyıla değin ayakta kalmış, üzerinde araştırmalar yapılmış iki örnekten bahsetmek istiyoruz. En başta daha derinlemesine sorgulamak istediğimiz, bu toplumlarda, anılan yatay hiyerarşilerin, "normal" bulunmayan aşk ilişkilerini çok az bile olsa disipline etmeye çalışıp çalışmadığı veya bizim toplumumuzdakiyle karşılaştırılamayacak denli farklı bir "normallikten" mi bahsediyor olduğumuzdur. Sevme biçimlerinin nasıl farklı değerlendirilebileceği sorusundan bağımsız değildir bu, zira pek çok yazar, bu ilişkilerin normal sayıldığı toplumlarda başka bir değerlendime biçiminin varolduğu konusunda hemfikirdirler.

6.2 Baba Şöyle Bir Uğrarsa

Bebel'in de araştırdığı toplumlardan birinde, ziyaret evliliği diye bilinen evlilik icra edilir; burada (genellikle) erkek (çoğunlukla yalnız bir geceye mahsus) sadece kadının misafiri olur. Bu evlenme şekli, geçerli başka sevme biçimleri olsa da, pek çok anasoylu ya da anaerkil toplumda yaygındır. Ziyaret evliliğine örnek olarak Çin'de Himalaya Dağları'ndaki Moso halkından bahsedeceğiz. Mosoların yaşadığı bölge "Kızlar Ülkesi" olarak bilinir.

Mosoların aile yaşamında kadınlar liderlik rolüne sahiptir; mülk anneden kıza devredilir ve işleri kadınlar yürütür. Fakat erkekler kamusal politik meselelerden sorumludur. Mosolar geleneksel olarak pek çok kuşağın bir arada aynı binadan faydalandığı bir klanda yaşarlar; bu binada yalnızca belirli bir yaşın üzerindeki kadınlar "özel" bir yatak odasından yararlabilir.

50'li yıllara kadar dört klan arasında çapraz evlilik olarak bilinen, evlenecek kişilerin klan kabile resisi kadın tarafından

belirlenen evlilik biçimi gerçekleştirilmekteydi. Bunun yanında ziyaret evlilikleri vardı. Bir adam bir kadının ilgisini çekiyorsa, kadın onu, özel bir odada geceyi beraber geçirmek üzere eve davet edebilir. Erkekse, akşam kadının evine gider, geceyi orda geçirir ve sabah erkenden ailesinin evine geri döner. Musuo dilinde buna azhu (erkek) ya da axia (kadın) âşıkların ilişkisi denir. Ellilerden bu yana Çin Komünist Partisi tekeşliliği yerleştirmeye çalışmıştır. Böylelikle de çapraz evlilik sistemi yıkılmış olsa da, tekeşli evlilik de uygulanamamıştır. Bugün, Moso kadınlarının bir röportajda Heide Göttner-Abendroth'a "özgür aşk ilişkisi" olarak tarifledikleri bu ilişki, uygulamada hâlâ sürmektedir (Göttner-Abendroth 1998, s. 104).

Bir Moso kadını partnerini istediği sıklıkta değiştirebilir. İlişkilenmelerinin çoğu uzun sürelidir. "Fakat ilişki uzun olacaksa bile, erkek kadının ailesiyle, kadın da onun ailesiyle hiçbir zaman yaşamaz. Ayrıca, erkek hep ailesiyle yaşar ve onlarla ilgilenir, aynısını kadın da kendi ailesi için yapar. Mülk paylaşımı diye bir şey yoktur" (Hidden China 2009).[55]

Çocuklar anne evinde büyütülür ve ailelerinin ismini taşır. Biyolojik babalarının kim olduğu da önemli değildir. Erkekler, beraber aynı evde yaşadıkları kadınların dünyaya getidiği çocuklardan sorumludur. "Böylece, çocuklar birden fazla teyze ve amca arasında büyürler; geniş ailenin her üyesi çocukları yetiştirme görevini paylaşır.

Bu sistem, diğer sistemlere göre epey farklı olsa da oldukça süreğendir. Boşanma yoktur, çocuklara kim bakacak kavgası yoktur, malların paylaşımı ve buna benzer durumlar söz konusu değildir. Ebeveynlerden biri ölürse, geniş aile geriye kalan varislerle ilgilenir" (Hidden China 2009).

55. "Hidden China" isimli, "Kızlar Ülkesi'ne" turlar düzenleyen ve Moso'nun kapsamlı kültür mirasını korumayı arzulayan İsviçreli şirketin web sitesinde bu kültürün gündelik yaşamına dair detaylı bilgi bulunmaktadır: http://www.hiddenchina.net/web/deu/projekt_mosuo_pro- ject.html (son erişim: 04.05.2009).

Moso haneler topluluğunun "kan bağıyla" bağlı ataerkil aile anlayışından sapan başka bir özelliği, "Moso evleri arasındaki özel düzenlemedir. Aileler, mümkün olan en fazla sayıda kadın ve aynı sayıda erkeği bir evde barındırmaya çalışır. Bu eşitlik sağlanamazsa, bir cinsiyetten daha fazla çocuk doğurulursa, o zaman diğer Moso ailelerinden karşı cinsten çocuklar evlat edinilir veya oğlan ya da kızlar yine diğer ailelerle değiş tokuş edilir" (Hidden China 2009).

Ziyaret evliliğinde, daha az maddi bağımlılık ortaya çıkar; her partner kendi annesinin ailesinden sayılır ve güvenliği bu ailece sağlanır. Bu ilişkiden ortaya çıkan çocuklar ailenin kanından kabul edilir. Babalık pek önemli değildir; bü yüzden açıkça belirtilmeye gerek duyulmaz. Erkeklerin bakımını öncelikli olarak kendi varisleri değil, aksine kadın akrabalarının çocukları üstlenir.

Moso toplumunda ortaya çıkan aşk ilişkileri heteroseksüel ilişkilerdir. Doksanlı yılların sonunda Heide Göttner-Abendroth, Güney Çin'de Moso toplumundan kadın ve erkeklerle görüşme yapma olanağı bulduğunda, aşk yaşamı hakkında soru sormamasına dair uyarılmıştır: "Moso'yu araştırmış etnologlarla yapılan bilimsel konuşmalar sırasında, daha sonra yaptığımız yolculuktaki gibi, Moso'nun *Azhu* ve *Axia* aşk yaşamı temasını konuşmamamız konusunda defalarca uyarıldık. Konuşursak eğer, o zaman –dedi adam bize– nahoş suratlarla karşılaşabilirdik, misafirperverlik sona erebilirdi ve belki de bizi köpeklerle kovalarlardı" (Göttner-Abendroth 1998, s. 99). Araştırma grubu bu uyarıdan sonra bu konuyu açmaktan vazgeçti. Altı genç Moso kadını bir akşam soru sorma imkânı tanıdıklarında, ilk soruları şu olur: "Özgür aşklar yaşıyoruz; bunu uygun bulup bulmadığınızı bilmek istiyoruz!" (Göttner-Abendroth 1998, s. 99). Avrupalı kadınlarla yaptıkları konuşmada Moso kadınları büyük bir açık yüreklilikle heteroseksüel ilişkilerden bahseder: "Aşk ilişkilerinin farklı durumlarda farklı şekillenmesi anlaşılır bir şey" (Göttner-Abendroth 1998,

s. 101). Toplumda lezbiyen ilişkilerin yaşanıp yaşanmadığı sorusuna (üzerinde düşünüp taşındıktan sonra) şöyle cevap verirler: "Topluluğumuzda böyle bir şey yaşandığını şimdiye dek hiç duymadık ve ne olduğunu da bilmiyoruz" (Göttner-Abendroth 1998, s. 102). Anasoylu toplumlarda da tabuların olabileceği beklenen bir şeydi, yine de "Akademie für Kritische Matriarchatsforschung und Matriarchale Künste" [Eleştirel Anaerkillik Çalışmaları ve Anaerkil Sanatlar Akademisi] kurucusu ve yürütücüsü olarak bu cevabı, sosyoromantik ön yargılarımızı bir kenara bırakıp eleştirel bir araştırmacı pespektifinden yorumladık: "Hemcins ilişkilerinin varlığı Moso kadınları tarafından tamamen reddilmiş olsa da, bilmediklerinden mi yoksa yok saydıklarından mı böyle yaptılar, bunu bilemeyeceğiz. Bu konu bir tabuydu. Bu anasoylu bir toplumsal doku için istisna değildir, çünkü kardeşçe bir beden diline yakın ifade edilen gündelik yaşam dilinde, hemcinsler arası sevecen yaklaşımlara ve içten gelen şefkate yeterince yer vardır. Yine de bunlar hemcinsler arası erotizm içermez. Belki de hemcins aşk ilişkilerinin, erotizmin tabulaştırılmadığı ve şefkatin temas korkusuyla engellenmediği bir toplumsal yapıda mutlak bir işlevi yoktur. Açıkça görülüyor ki Moso kadınları için, hemcinsler arası aşkı, bizim endüstrileşmiş ülkelerimizde şiddet fantezileriyle yerle bir edilmiş erotizmle ve zorunlu heteroseksüellikle yaptığımız gibi, politik bir karşı kültür olarak yaşama ve sosyal bir protesto olarak ifade etme gerekliliği bulunmamaktadır" (Göttner-Abendroth 1998, s. 106). Bize öyle geliyor ki, Moso toplumu için başka bir şey olan normallik, "bizim endüstrileşmiş Batı toplumlarımızda" geçerli oluyor. Kadınların yalnızca tek bir sevgilisinin olması gerçeği ve iki kadın aynı erkeği sevdiğinde, adamın kadınlardan birini seçmek zorunda olduğu bir çekişmenin başlaması durumu, heteroseksüel bir düzenleme olmasının yanında, Batı toplumun başka bir normalliğidir. Fakat diğer yaşam biçimlerini marjinalleştiren bir normalliktir bu. Görüşmelerde sapkınlık-

lara nasıl yaklaşılacağı meselesi anlaşılır biçimde bertaraf edilir. Bunun sebeplerinden biri kibarlıksa da, muhtemelen daha çok ideal bir dünya imgesini bozmamak içindir.

Kitabın başlarında John Alan Lee'nin tanımladığı aşkın altı biçiminden yola çıkarak sözünü ettiğimiz farklı sevme biçimlerinin Mosolara bir anlam ifade edip etmediği hala açıklama bekleyen bir sorudur. Göttner-Abendroth ve başka araştırmacıların da bahsettiği "sevecen yaklaşımlar" esasen büyük oranda *storge* ve *agape* türü sevgilerin varlığına işaret eder. Görünen o ki kişilerin birbirleriyle candan ve çıkarsızca ilişkilenmeleri, bu toplumun insanlarının yaşayışında, patriyarkal toplumlarınkinden daha fazla yer etmektedir. "Toplumumuzdaki pek çok ailenin neden göze batan biçimde geçinemeyişini ve insanların birbirine karşı yardımsever olmayışını anlayamıyoruz" der genç bir Moso kadını, Alman kadınlarla sohbetlerinde. Çatışma durumlarının varlığından Mosolar da haberdardır; tabii bunlar toplum içi çatışmalardır. Kendilerine komşu olan başka halklarla yaşadıkları çatışmalar bilinmektedir: Gerek Tibet'in fetihleri nedeniyle gerek merkez Çin yönetiminin baskılarından dolayı. Yine de kendi içlerinde toplumsal anlamda birbirlerine karşı devamlı olarak sevecen oldukları görülmektedir.

"Özgür aşk ilişkileri" Moso kadınlarının da belirttiği üzere, toplumlarında icra edilen tek ilişki türüdür; başka anasoylu halklarda birden fazla ilişki biçimi bir arada bulunur ve buna bağlı olarak normal olarak görülen ilişkilerin yelpazesi de genişler. Bu çerçeveye oturan bir örnek, Kuzay Hindistan'ın Assam dağlarındaki Khasi halkıdır: Tarla tarımıyla uğraşan, yaklaşık bir milyon nüfuslu 16 klandan oluşan anaerkil bir kültürdür. "Khasilerin tarih öncesine ve erken zamanlarına dair yeterince bilgi olmadığından, bu dönemleri çoğunlukla karanlıkta kalmıştır. Tanrıça statüsüne yükselmiş ve Garo ve Khasi halklarının ilksel anası, Sanskritçe'de Kamakhya denilen Ka Meikha, bir maderşahidir ve Assam'daki yerleşimlerden bi-

rinde yaşamıştır.[56] MS 5. yüzyıldan tarihsel ilk ipuçları dolaylı olarak Khasi halkından söz etmektedir; detaylı tarihsel bilgi bir yüzyıl sonrasında bulunmaktadır. Assam bölgesine ait Buranji şehadetnameleri MS 1500 yılından itibaren Khasi halkının diğer milletlerle ilişkisini ortaya koyar. Gelenekleri epey erken bir tarihe, MS 8. yüzyılın ortasına uzanmaktadır. Bu tarihte, Kashmir'den Assam'a doğru ilerleyen istilaya başarılı bir şekilde karşı koyan bir kadın krallığından söz edilir" (Herzog 2001, s. 28'den itibaren).

Kabileler klanlardan, klanlarsa *ka iing* isimli ailelerden oluşur. "*iing* genellikle iki ila dört kuşaktan, bazı durumlarda sadece anne ve çocuktan meydana gelir. Varis en küçük kız çocuğudur" (Herzog 2001, s. 35).

Moso halkından farklı olarak, Khasilerdeki ziyaret evliliğinin yerini gitgide farklı yaşam biçimleri almıştır. Khasi'nin bazı bölümlerinde yine de ziyaret evliliği özel bir evlilik türü olarak bugüne dek korunmuştur. Keskin bir ekzogamiye bağlıdırlar. Bunun anlamı, erkek ve kadının farklı kabilelerden gelme zorunluluğudur. "Evlenilen kadının ailesinde aileye gelen erkek bugün de küçümseyici bir ifade olan *khun ki briew* yani herhanginin beriki oğlu olarak, bir yabancı olarak adlandırılır. Erkek bazen kendi ailesinin kurallarıyla ters düşerse, cenaze törenine itibar etmezse veya çok sıkı ekzogami uygulamasına uygunsuz bir şekilde davranırsa ve böylelikle ölümcül günahı işlerse aileden aforoz edilebilir; böylece yersiz yurtsuz bırakılarak kaderine terk edilir. Bir erkek için bu taşınması zor bir yüktür; çünkü kalacak bir yeri yoktur ve yaşamının bundan sonrası endişe doludur. Öyle ki, kemikleri bir mezar bulamayacağından, öldüğünde bile yersiz yurtsuz kalacaktır" (Gerlitz 1984, s. 54'ten itibaren). Anaerkil toplumlarda da baskıcı normallik anlayışlarının hüküm sürdüğü burada ortaya çıkmaktadır. Bu toplumsal yapıda da baskıcı bir cinsellik anlayışı ve hatta kimin kime âşık olması gerektiği net çizgilerle belirlen-

56. Garo ve Naga, Hindistan'ın kuzeydoğusunda yaşayan diğer halklardır.

miştir. Dagmar Herzog gibi feminist araştırmacılar ziyaret evliliğinde erkeğin ezildiğine tanık olmasa da, Peter Gerlitz "Religion und Matriarchat" [Din ve Anaerki] çalışmasında şöyle bir ithamda bulunur: "Ziyaret evliliği içerisinde babaya hiçbir şekilde itibar edilmez" (Gerlitz 1984, s. 56).

En başta Khasilerin tanrısız dinlerinin yerine geçen Hristiyanlık bu süreğen toplumsal değişimden sorumludur (http:// matri- archat.net/welt/khasi.html). Günümüzde Khasi halkının yarısından fazlası Hristiyanlaşmıştır. Mosolardan farklı olarak, Hristiyan tekeşliliği gitgide, Khasilerdeki ziyaret evliliğinin yerini almıştır. Geriye kalan anayersel evlilik olmuştur. İçgüveysi evlilik olarak bilinen evlilikler çoğunlukla tekeşlidir. Bu evlilik şeklinde evli çift, gelinin kabile evinde yaşam sürer.

Khasilerde en az beş farklı evlilik şekli vardır: iç güveysi ve ziyaret evliliğinin yanında, anayersel evlilikte, koca eşinin evine taşınır. Bu evlilik türünde kadın evin reisidir. Yeni ev açılan evliliklerde, çift yeni bir ev inşa eder; kadın ve erkek eşittir. Nadiren kadın erkeğin evine gelin gider (virilokale Ehe). "Bu tür evliliklerde erkek evi, mülkü ve çocukları üzerinde tam anlamıyla söz sahibidir" (Herzog 2001, s. 41-43). Khasilerin toplumsal gerçekliği bir geçiş aşamasındadır. Bu yüzden, aynı anda pek çok yaşam biçiminin bir arada olması normal görünmektedir. Bu durum, elbette ki sevme biçimlerine de etki edecektir. Ne var ki, bu sorular üzerinde kafa yormayan Gerlitz ve Herzog'un açıklamaları, bu farklı yaşam biçimlerinin seçilmesinde, insan haklarına dayalı bireysel kararların etki etmediği, ayrıca, bahsi geçen dinlerin tesir ettiği bölgesel farklılıkların söz konusu olduğu fikrine yakındır. Burada bir kez daha dinlerin insanların gözünde farklı sevme biçimlerinin anlamını nasıl değiştirebildiğini görüyoruz. Aynı şekilde, bir toplumda normal kabul edilen şeylerin aşk seçenekleri üzerindeki radikal etkileri de bu şekilde meydana çıkar.

Bu durum 21. yüzyılın başında, sözgelimi Almanya'daki tekeşliliğin "normal ufuklarına" eşlik eden aşk hayatı için de ge-

çerlidir; ufukların arkasında çokaşklılık vardır. Seçilmiş olan yaşam biçimini toplumun zorladıklarından nasıl ayırt edeceğiz? İşte bir örnek:

Bir ailede veya bir şirkette yapılan bazı kutlamalara çoğu kez partnerler de davet edilir ya da "eşinizle geliniz" denir. Bu tür durumlarda kim birden fazla partner olasılığını aklına getiriyor? Kimle gidilecek? Kime hayır denecek? Diyelim biri iki partneriyle birlikte geldi, hemen dikkatler üzerlerine çekilecek. Bu buluşmada geçen senenin kayda geçen gurur verici olaylarını temsil eden evli çift, vaftiz ebeveyni veya patron, hepsi de büyük ihtimalle daha az göze çarpacak.

Bir çocuk anaokulundaki veya lisedeki veli toplantısına dört yetişkinle giderse, eğitimden, ebeveynlerin mesleğinden daha az bahsedilecek ya da havadan sudan bir sohbetle yetinilmeyecektir. Muhtemel ki beraberindeki yetişkinlere ya da en kötü ihtimalle çocuğa doğrudan cinsel yönelimler sorulacak veya bu insanlar, bunun gibi bir yaşam biçiminin onlar için hiç de problem olmadığını beyan eden yüce gönüllü bir "onay" vereceklerdir.

Üç kişilik romantik bir yemek nasıl görünürdü? Özellikle Sevgililer Gününde neredeyse bütün restoranlar muazzam önerilerle gelirler; fakat yalnızca çiftlere, yani iki kişiye. Bilhassa görünür şekilde yaşandığında, ev sahibi ya da komşu keyifli bir aşk yaşamına kira kontratına imzalamadan önce ne derdi?

Uzun vadeli ilişkiler yaşayan insanlar, yalnız iki kişilerse ayrıcalıklar önlerine serilir. Örneğin, Alman demiryolu şirketi olan Deutsche Bahn'ın indirimli kartının indirimi yalnızca "aynı evde yaşayan evli kimseler ya da yaşam partnerleri" için geçerlidir. Bu kartı almak üzere bizzat başvurduğumuzda, evli ya da yaşam partneri olunmasının bir önemi olmasa da, "kural gereği kişinin sadece bir partnere sahip olması gerektiği" yanıtını aldık. Bu kuralın nereden geldiğini sorduğumuzda, koşullar bize yüksek sesle okundu. "[...] *Aynı* ev içinde ikamet eden

evli kimseler ya da yaşam partnerleri [...]." Böylece anladık ki yalnızca bir partnere indirim hakkı tanınmaktadır.

Tek bir sevgiliyi seçmek ve onu kapalı kapılar ardında sevmek, gündelik yaşamın pek çok alanında açıkça fayda getirmektedir. Bu durum çokaşklılığın açıklık ve dürüstlük prensipleriyle uyuşmasa bile. Tabii bu denli şeffaf ve hoşgörülü bir toplumda yaşanan mutlu bir aşkı tüm Dünya'ya duyurmayı kim istemez? Çokaşklı camia bir altkültür olarak görülmektedir; bu yüzden sadece merak edildiğinde sayısız televizyon belgeselinde, radyo özel yayınlarında ve gazete röportajlarında gösterilmesi, yeterince makul bulunur.

Normalin öte tarafında, olağanca kesitleri, farklılıkları ve çeşitliliğiyle insan vardır.

7
Parlak Hayaller?
Gelecek Bize Ne Getirecek?

Tekeşli ailenin toplumun taleplerini karşılayamayacağı o uzak gelecekte, varisi olacak aile türünün niteliklerinin neler olacağını öngörmek mümkün değildir.

Lewis Henry Morgan 1876

Bahsi geçen bu geleceğin bir yüzyıl uzakta kalmış olduğunu modernitenin ilk anaerk araştırmacıları belli ki düşünemedi. Birden fazla halef olabileceği ihtimali biraz bile akıllarına gelmedi. Henry Morgan, tekeşli ailenyi hâlâ toplumun taleplerine uygun bir kurum olarak görmekteydi, bu sebeple

zamanın bazı kadın eleştirmenleri Morgan'a karşı çıkmışlardı. Gelecekte insanlığın yeterince doymuş duygu kültürünün, burjuva toplumu üzerinde şekillenip şekilllenemeyeceği, 21. yüzyılın başında cevabı bilinen bir soruya dönüşür: Muhakazakar çevrelerin tek mümkün olasılık olarak gördüğü evlilik kurumu, burjuva toplumunda dillendirilen talepleri gitgide daha karşılayamaz hale gelmektedir. Bugün şüphesiz, çeşitlilik ve sürat arz eden süreğen değişimlerin meydana geldiği bir tarihi dönemde, gelecekteki yaşam ve ilişki biçimlerine dair söylenen sözleri uygulamaya geçirme zorluğuyla karşı karşıyayız. Yine de, örneğin Ulrich Beck ile Elisabeth Beck-Gernsheim ve Gunter Schmidt ile Bernhard Strau, toplumumuzda ilişkilerin radikal bir şekilde değiştiğinin gözlemlenebildiğini söylemeye cesaret etmiştir (Beck/Beck- Gernsheim 1990, Schmidt/Strauß 2002). Bahsettiğimiz bu değişimlere rağmen, ampirik çalışmalar hala "normal" evli çifti baskın model gibi tarifleyerek ilk bakışta bu görüşe karşı çıkar. Bu modele, örneğin Almanya'daki, içerisinde bir ya da birkaç çocuğun bulunduğu yaşam biçimlerinin neredeyse %75'i uyar (Süddeutsche Zeitung 28.11.07).

İstatistiklerin hesaplanabilir, açık bir dili vardır; fakat bu niceliksel ölçümler, mesela, bir evliliğin veya yaşam partnerliğinin ne derece romantik bir aşka dayandığı ve kişilerin bu ilişkilerde mutlu olup olmadıkları sorularına cevap veremez. Daha önce de belirtildiği gibi, sayıca bir yıl içinde yapılan evliliklerin yaklaşık yarısına tekabül eden boşanmaların sıklığı, hiç değilse, aşk ilişkilerinin nadiren "ölüm onları ayırıncaya dek" sürdüğünü göstermektedir. Bu durum, çoğu kez, insanların günümüzde daha uzun yaşamaları ve bu yüzden de evliliğin süresinin, sözgelimi ortaçağdakiyle tıpatıp aynı uzunlukta olmadığıyla açıklanmaktadır. Bu gelişmenin romantizm üzerine kurulu ve partnerlikle yürüyen ikili ilişkinin mühim bir krize girmesiyle ortaya çıktığı fikrine daha az kafa yoruldu. Evliliğin kurumsal ikili ilişki olma niteliğini

sarsan ilk şey söz konusu bu işlev kaybıdır. Gösterdiğimiz gibi, modern çağa dek kadın ve erkek arasındaki iş bölümünün ya da üretim ve yeniden üretimin mekânı olan evlilik, endüstriyelleşme ve kentleşmeyle beraber bu üretimsel niteliğini kaybetmiştir. 60'lı yılların ortasından bu yana sanayinin çok geliştiği ülkelerde, maddi yeniden üretim mekânı olma niteliği de büyük oranda yitmiştir. Ücretli işin bazı bölümlerinde boş zamanın ve iş zamanının ayrılması ve karışması, üretim ve yeniden üretim arasındaki sınırı bulanıklaştırır. İnsani iş gücünün sömürüsü, totaliter anlamda, insanın tüm varoluşunun bu sömürü kurallarına tabi olmasıdır. Bu süreçte, bireyselleşme ve esnekleşme insanların hayatında giderek etki etmektedir. Tekeşli aile, bu hayatlardan yükselen talepleri her geçen gün daha az karşılayabilir hale gelir. Çeşitli yaşam biçimlerinin evlilikle eşitlenmesi bu yüzden mantıklı olacaktır. Bu durum, kent planlamasından iç mimariye, eğitimden yaşlı bakımına, yasalardan kültüre, tüm toplumsal alanlar için geçerlidir. Romantik aşka dayalı evliliğin (veya partnerlik ilişkisinin) hegemonik ve dahi "normal" yaşam ve aşk biçimi olarak varlığı kendi sınırlarına ulaşmıştır. Buna karşın, toplumda evliliğin işlev yitirdiğini kabul etmek istemeyen dar bir bakış açısı söz konusudur.

Muhafazakârlar serbestliği şeytan icadı olarak damgalar. Evlilik ve çekirdek ailenin krizinden onu sorumlu tutar. Bu şeytanlaştırmanın öncülerinden biri "Deutsche Vereinigung für eine Christliche Kultur (DVCK)"dur [Hıristiyan Alman Kültür Birliği Derneği]. Web sayfalarında eşcinsellerin evlat edinmesine karşı imzalar toplanmakta, gençlik dergisi "Bravo", "çocukların bir numaralı düşmanı" ilan edilmekte ve bunlar "Hristiyan alman kültürü adına" yapılmaktadır: "68 devrimi ile birlikte aile krizi başladı. Ailedeki bu krizin ve doğum oranlarındaki düşüşün en önemli sebebi Almanya'daki ve genel olarak Batı toplumundaki ahlaki çöküntüdür" (DVCK 2009). Çok genç bir tarihsel oluşum olan burjuva ailesinin niçin bu

kadar korunmaya muhtaç olduğuna dair tek bir söz edilmez. Dahası, aşkın ve uyumun sığınağı olarak betimlenir; bu sığınak olma işlevi günümüzde her zamankinden de fazladır. Bu türlü muhafazakâr web siteleri radikal sağ gazeteler (örneğin *Junge Freiheit* 2007) ile benzer pozisyonları paylaşır. Bu pozisyonlar, açıkça egemen normu toplumda muhafaza etme işlevine sahiptir. Lakin toplumsal gerçek sonsuza dek yadsınamaz. Bu gerçeklik, ilkin ürkekçe fakat artan bir arzuyla hegemonik yaşam biçimi olarak evliliği parçalarına ayırır. Hatta başka yaşam biçimlerinin bugünkü güçsüz yaklaşımları zaman içinde eşitlik haklarını talep eder. Aşağıda iki karşıt gelişmeyi özetlemek istiyoruz. Bu iki özet, sonuç itibariyle iki hedeften birinin seçileceği bir karar noktasına rast gelir. İnsanların yürüdüğü yolların nereye varacağı hakkında hiçbir şey söyleyemeyiz, söylemek de istemeyiz. Ufkun ötesinde hangi olasılıkların olduğu ve her iki eğilimi de şık göstermenin bir yolu olup olmadığına dair de çok az şey söylemek mümkün. Parçalanma devam etmekte ve biz şu anki duruma bakarak hem distopik hem de ütopik gelecek ihtimallerini ortaya koymaya çalışacağız. Daha önce belittiğimiz üzere, distopya ve ütopya aynı anda doğar. Bu durum, toplumun zengin ve yoksul diye bir kez daha ikiye ayrılmasından ileri gelir. Ekonomik bir şeyden söz etmiyoruz burada, bu daha çok kültürel kaynaklara erişimle alakalıdır. Her farklı parçasının giderek birbirine yabancılaştığı bir toplumda, sorumluluğun sadece grup içinde yaşanmak zorunda olmamasından dolayı, çokaşklı ilişkilere de oldukça büyük engeller çıkarılacaktır.

7.1 Kötü mü Bitecek?

"Senin zamanında savaşanlar, her zaman devrimin kaçınılmaz olduğu mitine sahiptiler. Ama hiçbir şey kaçınılmaz değildir! Her şey iç içe geçer. Biz olası geleceklerden yalnızca biriyiz. Anladın mı?" Luciente'nin elleri kaburgalarının üstünde demir gibiydi. Sesi keskin ve ciddiydi. "Ama siz varsınız." Gülmeye çalıştı. "Demek bir işe yaradı."

"Belki. Sizinki bir dönüm noktası. Değişik evrenler bir arada var. Olasılıklar çarpışıyor ve olanaklar sonsuza değil yok oluyor."

Marge Piercy, *Zamanın Kıyısındaki Kadın*[*]

Distopyaya giden yol bizi değerlendirmelerimizin başlangıcına götürür.[57] Fast food devinin reklam sloganını örnek olarak vermiştik bu değerlendirmelerde. Bu slogan, içerisinde devindiğimiz tüketim dünyasının yüzeyselliğini gözden kaçırmamıza yol açıyor. Tüketicilerin sevgisine göz diken sadece Ronald McDonald da değildir; sözgelimi Diogenes Yayınevi'nin reklam aracı olarak kullandığı konuşma balonlarını "Diyojen'i seviyorum" yazısı süsler. İnternet üzerinde www.ichliebewerbung.com yazdığımızda, yeşil bir kalp çıkar ortaya ve aramanın ardından bir alt sayfaya eriştiğimizde, gri bir çerçeveden başka bir şey görünmez (ichliebewerbung.com 2009). Romantik aşk bile, anlattığımız gibi, meta toplumunun mekanizmalarına olan bağlılığından kurtulamaz. Eva lllouz, kapitalizmde romantik aşka giden yolun, birbirine ardışık iki süreçten ibaret olduğunu söyler: "Bu süreçlerin ilkine metaların romantikleştirilmesi adını vermek istiyorum; bu süreçte, metalara azar azar romantik ve hatta spiritüel anlamlar yüklenir. İkinci aşamada aşkın romantizminin kendisi bir meta olur ve yavaş yavaş tüketim alışkanlıklarının arasına dâhil olur" (lllouz 2005, s. 82). Toplumumuzda, genel olarak metaların ve özel olarak paranın puta dönüşümü, aşk çeşitlerinin giderek ekonominin yasalarına tabi hale geldiği ve sosyal ihtiyaçları tamamiyle gidermek dışında herhangi bir sosyal tarafları kalmadığı bir yabancılaşmaya giden yolu göstermemize yarayan başlıca göstergedir. Farklı aşk biçimleri de bu yolla değişik mertebe-

[*] Piercy, M. (2012), *Zamanın Kıyısındaki Kadın*, Çev. Füsun Tülek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 188. (ç.n.)

57. İnsanların ortak yaşamını tekrar eskinin zorunluluklarına hapseden gelecek tahayyüllerini bilerek dışarıda bırakıyoruz. Tıpkı Hristiyan Alman Kültür Birliği Derneği örneğine benzer radikal sağ politik akım ve örgütlerinde olduğu gibi bu tahayyüller, bize göre, toplumsal statükoyu muhafaza etme işlevi dışında gerçek bir perspektife sahip değiller.

lerdeki tüketim mallarına dönüşür. Tüketimin romantikleştirilmesi "nesnelerin ve sosyal ilişkilerin karmaşık bir dinamik içerisinde üst üste bindiği" ve bunların birbirine değmediği "bir kültürü" ortaya çıkardı (lllouz 2005, s. 83). Nesnelerin duygusal birlikteliği, diğer insanların maddi emeğine duyulan saygıyla değil (olsa olsa belki kültür nesnelerine), aksine mülkle tatmin olma üzerine kuruludur. Aşk biçimlerinin Avrupa'daki tarihine göz gezdirirken sözünü ettiğimiz kıskançlığın (da) ataerkil mülkiyet fikri üzerine yükseldiğini görmüştük; ama biz burada bunun tersine bir ilişki olduğu iddiasındayız: "Değerli" bir metanın sahipliği, aşk hissiyatıyla önem kazanır.

Muhtemel bir gelecekte metalarla ve insanlarla olan ilişkiler daha da birbirine benzeyecek ve metalarla olan ilişkiler daha da romantikleştirilecek ve insanlarla olanlarsa daha da yabancılaşacak. Bir ya da birden fazla kimseyle olsun, derin bir aşk duygusuyla bağlı ilişkiler, bir alışverişe dönüşecek ve duygusal sağaltım alanı olma işlevi de kaybolacak. Bu toplumsal gelişme çelişkilerle ilerlese ve hiç bitmeyecek olsa da bilfiil gözlenmelidir. Bu gelişmenin eleştirisi sosyal muhafazakârlardan ilerlemecilere kadar pek çok kişinin paylaştığı bir şeydir.

İnternet üzerindeki partner sitelerinde "profillere" bakarak bir partner aramak, bir partide flörtleşmek kadar rasyonel ve elverişli görünür. Fakat giderek bir mal arayışından ayırt edilemez hale gelir. Aralarındaki temel fark, iki tarafın da aynı anda hem meta hem de tüketici olmasıdır. İnsani duygu bağlarının şeyleştiğini gösteren bu eğilim, özgürleştici, dayanışmacı bir birlikteliğe engel olur. Romantik aşk şimdiye dek yalnızca sosyal ve politik sınırlardan uzak, istisnai durumlarda vaatlerini yerine getirebildi. Bu durum Jean-Paul Sartre tarafından *İş İşten Geçti* adlı oyun metninde açıkça ortaya koyulur: İşçi olan Pierre ve zengin bir evde yaşayan Eve, ölümlerinin ardından öteki dünyada buluşur, âşık olur ve bir kez daha yaşama şansı bulur. Fakat ait oldukları sınıflar bu ilişkiyi imkânsızlaştırır ve nihayetinde ölmeleri gerekir (Sartre 1952). Sosyal ilişkilerle

romantik aşkı güçsüzleştirmek, özveri hislerinin toplumsal koşullarla güçsüzleştirmektir. Partner sitelerinden alenen, rasyonel bir şekilde partner seçmek, burjuva toplumunun eşitlik vaadinin nihai biçimidir; buna göre, (evlilik) piyasasında herkes, sosyal kökeninden azade bir şekilde âşık olabilecektir. Bu tür bir partner sitesine kabul edilmek için uzun bir form doldurmak gerekir; bu formla kişisel bir profil oluşturulur ve profile makul eklemeler yapılır. Farklı sosyal çevrelere dair masallardan artık burada söz edilmediği gibi, kendi çevresinden olmayan birine âşık olabilme ve romantik bir aşka yelken açma umutları da bakidir. Bu umudu özel olarak sanatçıların fan kulüplerinde görmekteyiz; üyeler doğru olmayacağını bile bile o ünlünün ona âşık olacağını umar. Takip yoluyla taciz etme olgusunu, farklı sosyal çevreler üzerine kurulu bu masallara benzer şeyin çaresizce peşinden gitmek gibi görmekteyiz. Kimin partner olmaya uygun olduğunu ekonomik ve kültürel kapital belirler ve bu partnerlik ilişkisine de giderek karşılığında ne alacağını soran bir değiş tokuş mantığı hakim olur.

Partnerlerin verdikleri kadarını almayı istediği bir değiş tokuş şekline karşılık aşk duygusunun ilişkilerdeki rolü azaldıkça, çokaşklı ilişki olasılıkları da kaybolacaktır. Çokaşklı ilişkilere dair bahsettiğimiz değerlerin yolu dayanışmadan geçer; değiş tokuş mantığının beraberinde getirdiği denkleştirme hali bu dayanışma içerisinde hiçbir şekilde gerçekleşmez. Hem çoğul ilişkileri hem de piyasa mekanizmalarını aynı anda yaşama isteğinde, ilişkiye dâhil olanlar kaçınılmaz bir rekabet içerisine gireceklerdir. Analitik Eylem Örgütü'nde[58] absürtlüğe varan cinsel rekabet bunu görselleştiren bir örnektir. Mahremiyetin tamamen piyasa kurallarına tabi oluşunun akabinde cinsellik aşk hislerinden tamamen kopma eğilimi gösterir. Ra-

58. Aktionsanalytischen Organisation (AAO): Muehl Komünü olarak da bilinen AAO, 1970'te ortak ev yaşamından türeyen, performans sanatçısı Otto Muehl'ün kurduğu bir komündür. Özgür aşk üzerine kurulu cinsellikleri zamanla performans gösterilerine dönüşmüştür. Daha sonrasında sayısız tecavüz ve "askeri nizamda cinsel eylemler ve eğitimler" meydana gelmiştir (Roos, 2004).

dikal liberalizmde ekonomik zenginlik ve fakirlik arasında açılan makas insanların cinselliğine de yansır. Zayıfların yenilgiyi kabul ettiği rekabetin, kültüren kapitalden yoksun kimseler için anlamı, cinsel yaşamlarının pek az değişiklik sunması ve yalnızlıkla betimlenmesidir. Aşk ilişkileri alanından cinselliğin soyutlanması, ilişkilerdeki değiş tokuşun mantıklı bir sonucu değildir. Ama duygusal adanmanın seksle ikame edilmesi ve çift taraflı bir içsel aşk birbiriyle çelişir. Duygusal adanma ödeme aracına, ilişki de seks alışverişine dönüşür. Çokaşklılığın değerlerinden biri olarak daha önce bahsettiğimiz bütünlük, bu radikal piyasa ekonomisinin çok uzağında durmaktadır.

Aşk ilişkilerinin piyasa kurallarına tabiyeti, kişiye ait niteliklerin yine kişi tarafından ortaya sunulmasıyla görünürleşir. Kişiye has nitelikleri olabildiğince etkili takdim etme cesareti, medyanın etkisiyle artık kişisel başarı olarak addedimez. "Bilakis, her türden mağduriyet hikâyesinden kaçınmak en popüleri olduğundan, ayrımcılık kişisel başarıyı yükseltmeye yarayan 'harekete geçiren enerji' olarak görülür. Neoliberal bireyselleştirme yaklaşımı uyarınca, herkes kendi yaşam koşullarından en iyiyi yaratma baskısı altındadır. Lakin bu iyi yaşam koşullarını herkese sağlamak toplumsal bir yükümlülük değildir. Bu söylemsel ufukla, alkışlanan farklılık imgeleri iyi gider; özellikle de bu imgeler kötü başlangıç koşullarından ileri gelen bir başarı hikâyesiyle süslenirse" (Engel 2009, s. 13'ten itibaren). Kişiliklerin internetteki sözde "sosyal ağlarda" az çok kamusal bir şekilde sunulması, sırf bir tıkla edinilen "arkadaşların" sayısı bile piyasa değerlerini ifade eder. Bu yolda karşılaştığımız yaşam koşulları, partnerlerin makul bir seçim olma zorunluluğunu getirir. Babanın istediği kişi değil, sosyal çevrenden tesadüfen tanıdığın kişi de değil; bilakis, dünya çapında makul ötekinin aranmasıdır. Görücü usulü bir evliliğin başarısızlığının nedeni, ebeveynlerinin yanlış seçimidir veya "körlemesine" âşık olunduğunda, ilişkinin bitişinde,

kişinin kendi başarısızlığı sebep olacaktır. Çünkü ilişkilerin artık sonsuza dek sürdüğü düşünülmese bile, yine de ilişkinin bitişi başarısızlık olarak adlandırılacaktır. Çokaşklı ilişkiler, sırf zamanın ekonomik bir değer olmasından ötürü böyle bir dünyada kendilerine yer bulamaz. Bulsalar bile, muhakkak büyük bir zenginliğin ifadesi olurlar. Klasik distopyalarda gördüğümüz toplumların ezen ve ezilen şeklinde ikiye bölünmesi, belki de, her kategorinin mensuplarının hangi aşk yaşamına parasının yeteceğinin veyahut da bir aşk yaşamına yetecek kadar boş zamanın olup olmayacağının bir göstergesidir.

Aşk biçimlerinin nesneleşmesiyle, belirli aşk biçimlerinin hakikaten de nesneye benzediği bir gelecek de mümkün hale gelir. Günümüzde futbol sevgisi, iptilanın sınırlarına dayanmıştır; aynı şekilde oyunbaz aşk *Ludus* gitgide metalardan alınan cinsel hazza dönüşmüştür. Bildiğimiz uyuşturucu bağımlılığının ötesindeki bağımlılıkların çoğu, aşk yaşamındaki değişimlerle ortaya çıkar. Kuşkusuz, anoreksi bedeninizin âşık olduğunu dış dünyaya arz etme zorunluluğunun bir ifadesidir. Kumar bağımlılığını da benzer şekilde aşkta karşılık bulamayan duyguların nesnelere adanması olarak görebiliriz. Çokaşklılığı tanımlamaya çalışırken sözünü ettiğimiz, rıza, bütünlük veya dürüsütlük gibi önkoşullar böyle bir dünyada zayıflık göstergesi gibi görünür ve kişiyi toplumun sınırlarına iter. Kısacası, bu tür bir gelecekte çokaşklılığa yer yoktur.

7.2 Sadece Bir Rüya

"Üçünüz burada mı yaşıyorsunuz?"
"Üç? Hayır, burası benim mekanım."
"İki erkekle birlikte yaşadığını sanmıştım. Hep anlattığın Bee ve Jackrabbit'le."
"Biz yakın arkadaşlarız. Bazılarımız çok yakın arkadaşlıklar için 'can dost' terimini kullanır. Diğerleri bu ayrımın kötü olduğunu düşünüyorlar. Tartışıyoruz. Ben kendim can dostu kulanıyorum; çünkü sanıyorum gerçeği daha iyi anlatıyor. Bee, Jackrabbit, Otter benim can..."
"Bir sevgili daha mı?"

"Hayır, Otter yakın arkadaşım, yatak arkadaşım değil. On altı yaşından beri yakınız. Politik olarak çok yakınız..."

Marge Piercy, *Zamanın Kıyısındaki Kadın*

Böyle bir distopyaya doğru gidip gitmediğimiz hâlâ muallaktadır. Kişilerarası ilişkilerin krizi, baskın yaşam biçimleri olan evliliğin ve bekârlığın krizi gibi, adımlarımızı ütopya yönüne çeviriyor.

Tarihsel olarak bakıldığında, toplumsal eylemlerin sınırlı kuramsal eleştirisi ve buna bağlı ortaya çıkan gelecek tayayyülleri, toplumsal gidişatta çoğunlukla tersine dönmüş durumdadır. Örnek olarak burjuva toplumunun sosyalist eleştirisi verilebilir. Charles Fourier'den beri, Marksist olsun Anarşist olsun, burjuva evliliği hep sert bir şekilde eleştirilmiştir. Yine de, sosyalist olarak bilinen toplumlar, Ekim Devrimi'nden sonra gelen kısa bir zaman diliminin ardından gündelik yaşamlarında tıpatıp küçük burjuva aşk fikirlerine meyletmişlerdi. Bu çelişkiyi çözümlemenin yeri burası değil. Fakat alternatif yaşam ve aşk biçimlerinin güçsüz olmalarından bahsedilirken, arkasında bu toplumların baskıcı özelliklerinin de bulundukları göz ardı edilmemelidir. Bu türlü otoriter ve devletçi[59] sosyalizm modellerinin yaklaşımı, farklı özgürlükçü yaşam şekillerini var etmeye uygun değildir.

Baskıcı bir şekilde kontrol edilen toplum olmaktan kaçınmak; ekonomik veya ekolojik olsun, sorunları özgürlükçü bir yaklaşımla çözmek; sömürü rejiminin tabi kıldığı insanlardaki ruhsal problemlerin azalmasını istiyorsak, egemen "normal" aşk düşünceleriyle bize ket vuran zincirlerimizden de kurtulmalıyız. Çünkü normalliğin zincirleri, toplumumuzun reklam diliyle inanmaya zorladığı sözde özgürlükten daha büyüktür. "İdeal" gelişim fikirlerimizden birinin peşine düşüyorsak, özellikle Herbert Marcuse'nin 1967 Mayıs'ında basılan "Tek Boyut-

59. Devletçi sosyalizm, devlet fikrine sabitlenip kalmış her türden sosyalizmi kapsar. Bu kategoriye, hem sosyaldemokrat modeller hem de, sözgelimi, Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi örnekler dâhildir.

lu İnsan" çalışmasının önsözünde vermiş olduğu tavsiyeyi dikkate almamız elzemdir: "Eleştirel kuram, en uygun gelişimin olanaklarını tanıyabilmek ve tanımlayabilmek için, toplumun kaynaklarının gerçekteki örgütleniş ve uygulamalarının yanı sıra bu örgütleme ve kullanımın sonuçlarını soyutlamak zorundadır"* (Marcuse 1967, s. 13). Bu anlamda, çok aşklı ilişkiler konusunda bize düşen, her şeyden önce, yaşam biçimleriyle alakadar olmaktır. "Yerleşik toplumdaki alternatifler, devirici güçler olarak görülüp dikkate alınmaz. Bu alternatiflere bağlanmış değerler, tarihsel eylemlerce gerçeğe dönüştürülmedikçe, sadece birer olgudur" (Marcuse 1967, s. 14).

İyileştirmeyi, bireyin başkalarına karşı girdiği yarıştan başarılı çıkmasını imleyen, neoliberal verimlilik göstergesi olarak almıyoruz. Aksine, burada bize göre en iyisi, ilişkideki herkesin halinden memnun ve özgür iletişimin olduğu durumdur. Böylelikle aşk hususunda, bir diğerini engellemeksizin altı sevgi biçiminin de rahatça hareket edebildiği bir duyguya ulaşıyoruz. Bu iyileştirmenin amacı, farklı aşk ve yaşam biçimlerinin zoraki ve ticari gasp olmaksızın yan yana ve beraberce geliştirdiği bir kültür olacaktır. Böyle bir iletişim süreci günümüzdeki durumu daha da şeffaflaştırma niyeti gütmelidir. Toplumsal anlamda kınanıp ama yine de yapılanları gizleme eğiliminin böyle bir kültürde hiç yeri yoktur. Böylesi bir kişilerarası münasebeti kurmaya çalışırken önemli olan, sevenlerin ilişkilerinde egemen yapıları tekrarlama veya güçlendirmekten imtina etmesidir.

Bu noktada, cinsiyetlerin ortadan kalktığını varsayan üç yaklaşımı aktarmak istiyoruz: Cinsiyetlerarası ilişkilere dair kırk yıl süren araştırmalarının ardından, Ernest Bornemann ezcümle şu sonuca varır: "Geleceğin sınıfsız toplumu ancak cinsiyetsiz bir toplum olacaktır" (Bornemann 1975, s. 534). Marge Piercy'nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın* romanındaki

* Biraz değiştirerek Aziz Yardımlı çevirisini kullandım: Marcuse, M. (1997), *Tek Boyutlu İnsan*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, s. 13. (ç.n.)

kadın kahraman Consuelo Ramos, gelecekte çocukların fiziksel bir annesi olmayacağı fikrine pek itibar etmez; aksine, cinsiyetlerinin seçtikleri bu rolde önemi olmayan üç anneleri olacağını, şimdiye dek kendini erkek olarak tanımlayan birinin, hala gömleğini açıp çocuğa meme verebileceği söyler (Piercy 1986, s. 161'den itibaren). Donna Haraway de *Siborg Manifestosu*'nda bugünün cinsiyet yakıştırmalarının ötesinde bir gelecek tasavvur eder: "Siborg, toplumsal cinsiyet sonrası dünyanın yaratığıdır"* (Haraway 1995, s. 84).

Tüm bu tasarılar, bahsettikleri ütopyalarına nasıl ulaşılacağını nadiren tarifler; Haraway, bilinçli bir şekilde manifesto ifadesini seçmiş olsa da, "Kadınlar için Entegre Devrede Ortak Bir Dil Oluşturmaya Dair İronik Bir Rüya" alt başlığı göstermektedir ki diğer ütopyalarda olduğu gibi bu çalışmada da hangi yolun takip edileceği sorusu sorulmaz; yalnızca dünyevi bir ahiret anlatılır. Günümüzün ilişkilerinin ve yaşam biçimlerinin öte tarafı. Erkeklerin yazdığı ütopyalar, ütopyaya adını veren Thomas Morus'tan** beri, genellikle ilişkilenme biçimlerini sorgulamamıştır; bilakis, uzun vadeli, heteroseksüel ve ikili ilişkilerin ötesinde geçiyorsa da, bu ilişkileri güncellenmiş bir patriyarkal bakış açısıyla yine hafifmeşreplik olarak görmüştür.

Bu tasarılar, Marcuse'nin bahsettiği, bizim de keşfettiğimiz, soyutlama yöntemini şart koşar. Farklı yaşam biçimlerinin hallerinden memnun bir şekilde yan yana ve bir arada olduğu, teleolojik olduğunu da düşünmediğimiz bir süreç için bu ütopyaların bazı özelliklerini elekten geçirebiliriz.

İlk olarak cinsiyetlerarası ilişkilere dair ifadeler elden geçirilebilir. Cinsiyet yakıştırmalarının feshedilmesi sürecinin baş-

* Haraway, D. (2006), *Siborg Manifestosu: Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 5. (ç.n.)

** 1478-1535 tarihleri arasında yaşamış olan İngiliz yazar, devlet adamı ve hukukçu. 1516 tarihli Ütopya kitabında kurgusal bir adada ideal olarak gördüğü bir siyasi sistemi anlatır; kimilerine göre bu kitapla dönemin İngiltere'sindeki siyasi sistemi eleştirir. (ç.n.)

latılmasıyla birlikte, bu ütopyalarda ortaya konan türden bir gelişme mümkün olacak gibi görünmektedir. Çokaşklılık hareketinin ve *queer* olarak bilinen camianın bahsi geçen ortak yönleri, zaten aslında bu tür bir sürece gerek duyulduğunun göstergesidir. Cinsiyet ikiliğinin ve oyunlarla kısmen üstesinden gelinen ikiliklerin tasfiyesi düşmanca tavırlar tersine çevrilinceye dek sürer. Ana akım olandan sapma gösteren davranışlara ve cinsiyet yakıştırmalarına karşı hoşgörü, herkesten önce, tekeşliliği sorgulayan alt kültürler tarafından gösterilir.

Cinsiyetin dile yansımasının önemli bir rolü vardır. Marge Piercy'nin 2135 yılı için çizdiği gibi bir ütopya, ilişkiler için yeni kavramlar kullanan bir dil de oluşturur. Yazar Marge Piercy'nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın*'ın bir bölümünde betimlediği türden bir geleceğin hakikaten gerçekleşmesi için aşkı kalp, el ve öpüş kavramlarıyla kodlama önerisi bir olasılık olarak görülebilir. Bu romanda "she" ve "he" şahıs zamirlerinin yerine "person" kullanılması herhangi bir cinsiyet yakıştırmasını yok etmiştir. Çokaşklılığın değer ve prensiplerinden bahsettiğimiz bölümde de değindiğimiz üzere, çokaşklılık camiası da dilsel sabitleri kıran yeni kavramları dile ekleme niyetindedir. Patriyarkal monoteizmin çifte standardının, romantik ikili ilişki illüzyonunun ve hatta tüketimin şekilllendirdiği herneysecilik çağının gelip geçtiğini ele veren bir dili geliştirme süreci zorlu bir yoldur. Cinsiyetlerin birbirine yakınsaması gibi özgürlükçü bir dili geliştirmek, ayrımcılığı sona erdirmenin esasıdır.

Aşk ve yaşam biçimlerinin değişimiyle ilgili bir kuram veya ütopya ve distopya arası bölünmelerle ilgili verdiğimiz tavsiyelerimiz için dilsel atıfların mı toplumsal gerçekliği üreteceği ya da toplumsal gerçekliğin mi dile yansıyacağı gibi bir çelişki söz konusu değildir. Şayet toplumumuzun kişilerarası ilişkilerde de ortaya çıkan bu rahatsız edici gerçekliğinden kaçmak istiyorsak, dilin hem betimleyici hem de üretici taraflarını kullan-

malıyız. *Ya...ya da* ikiliğine böylece *kısmen...kısmen, hem... hem de* ve *ne...ne...* ifadeleri eklenir.

Çokaşklı ilişkilerin daha fazla vakit alıyor olması, günümüzde bu ilişkilere engelmiş gibi görülmektedir. Esasen biz, kıskançlık gibi ilişkideki problemlere dair kavgaların ilişkilerde daha fazla yer teşkil ettiğini ve ilişkiye dâhil olanların hayatlarında daha fazla zaman aldığını anladık. Fakat bu ilişki sorunlarının etraflıca tartışılması zaten ilişkiyi sürdürülebilir hale getirir; öyle ki rekabetçi topluma karşı, bu tartışmaların yer bulmadığı (bulamadığı) çekirdek aileye göre daha korunaklı bir alan söz konusudur. Çünkü günlük yaşamın telaşı içinde, ilişkide hüküm süren sorunları bastırmak ve saklamak yerine sorunların tartışılması ve netleştirilmesi ve birden fazla kişiyle karşılıklı fikir alıp verme imkânı, ilişkiyi daha dayanıklı bir hale getirecektir. Bu korunaklı alanı başarıyla inşa edip bir alternatif sunabildiğinde, çokaşklı ilişkiler güç kazanabilecektir.

Hem ekonomik ve sosyal hem de kültürel ve politik gerçekliğin her daim hızla cereyan eden döngülerle değiştiği bir dünyada, süreci yavaşlatmak için mücadele vermek ekolojik, sosyal ve ruhsal nedenlerle elzemdir. Bu durum psikososyal süreçlerle olduğu kadar doğal kaynaklarla da ilgilidir. Çokaşklı ilişkiler yeterince korunaklı bir alan yaratabilirse ve emsal gösterilecek bir eyleme dönüşürse, o zaman bu tür ilişkilere değer ve toplumsal söylemde de yer verilecektir. Bunun yanında, çocuklarla meşgul olma önemli bir rol oynamaktadır, zira bu korunaklı alana öncelikli gereksinimi olanlar çocuklardır. Çokaşklı ilişkilerin istikrarlı yeniden üretim mekânına dönüştürülmesi gerektiğini düşünmediğimizden, çocuklar için yaratılacak korunaklı alanın nerde inşa edilebileceği sorusunun önümüze geleceğini de kabul etmeliyiz. Daha önce takdim ettiğimiz ziyaret evlilikleri bir alternatif olabilir mi? Elbette toplumda çeşitli suretlerde ziyaret evliliği biçimleri mevcuttur. Lakin bunlar, Moso örneğinde gösterdiğimiz üze-

re, bir klan gibi yardımlaşamamaktadır. Almanya'da son yirmi yılda çocuklara da uygun olan yaşam koşullarını sağlayan ev projeleri ortaya çıkmıştır. Bu projeler klana benzer bir yardımlaşma yöntemi geliştirmiş olsa da, yine de çocuklara korunaklı bir alan sağlama meselesinde desteğe ihtiyaç duymaktadır.[60] Biyolojik ebeveynlerin önemini kaybetmesi karşılıklı yardımlaşma ve sorumluluk çerçevesinde önemli bir öğedir; bu durum çabucak oldukça zor bir ideolojik amaca dönüşür. Sadece ebeveynleri zincirlemeden çocuklara karşı sorumlulukla davranan bir toplum, üyelerinin ve hatta kendi tercihleriyle bu toplumun üyesi olmaktan vazgeçenlerin de, hepsinin kişisel gelişimini göz önünde bulundurur.

Çocuklarla meşguliyet, çokaşklı ilişkilerin başarısı için gereklilik arz eden üç alanı belirginleştirir. Bunlar, toplumun genel çerçevesi, "çokaşklı camianın" toplumla olan çatışması ve camianın iç yaşamıdır. Bu üç alanın hepsi, hiç değilse kısmen, gerekli şartları karşılamak zorundadır.

> Toplumun genel çerçevesi çok çeşitlidir: Bu çerçeveyi oluşturan sahalar şehir planlama ve mimarlığı içerir. Tekeşli evliliğin hukuken iyileştirilmesine son verilmelidir ve farklı yaşam ve aşk biçimlerini eşitleyen bir bir aradalık düzenlenmesiyle yer değiştirilmelidir. Çokaşklı ilişkiler için tariflediğimiz gibi, diğer insanlarla (ve sadece onlarla da değil) sorumluluk sahibi bir etkileşim de aynı şekilde gerekli toplumsal düzlemlerden biridir. İnsanların farklı şekillerde bir arada oluşunun kabülünün devamı sağlanmalıdır ve ayrıca ilişki sorunlarını rekabetçilikle çözme alışkanlığının azaltılması büyük önem taşımaktadır.

60. Ev projelerinde, genelde, ayrı ayrı dairelerin ortaklaşa kiralandığı bir ev söz konusudur. Birden fazla kuşağın tek bir ortak ev projesinde bir araya geldiği örneklere sıkça rastlanır. Çoğunlukla bir ortak oda vardır. Karşılıklı yardım, topluluğun otonom örgütlenmesi, hatta, engelsiz mimari, ekolojik hedefler ve politik aktiviteler gibi konular beraberce tasarımlanır.

Her şeyden önce, sorumluluk sahibi ilişkilenme isteği belirli bir yaşam biçimine bağlı bir istek değildir. Tam tersine, bu tür ilişkilenmeler toplumumuzdaki rekabet ve meta ilişkilerini yerle bir eder. Günümüzde çokaşklı yaşayan kimselerin çoğu, büyük oranda akademisyenlerin, serbest çalışanların, sağlık alanı çalışanlarının, sanatçıların ve pedagogların oluşturduğu bir çevreden gelmektedir. Bu insanlar, yüksek kültürel sermayeye sahip kimseler olmakla birlikte, ayrıca bu meta toplumunda da güçlü bir yere sahiptir. Bu yüzden çokaşklılık ayrıcalıklı bir yaşam tarzına dönüşmüştür; bu durum maalesef toplumun büyük bir kesiminin, düşmanlığı değilse de, anlayışsızlığına mahal vermektedir. Böylesi bir toplumsal ortamın çokaşklı topluluklara zorluk yaratmasının yanında, toplumun epeyce büyük bir kesimine göre bu tür ilişkiler, aslında, özgür seçim anlamına gelmemektedir. Çokaşklı camiayı kuran alt kültürün, böylesi bir durumda, bu hareketin unsurlarından daha çoğuna sahip çıkması gerekmektedir. Gitgide daha fazla insan normların sınırlarını zorlasa bile, toplumdan beklenenler mekanik bir şekilde yerine getirilmez.

Üçüncü alan, çokaşklılık camiasının kendi içyapısıyla ilgilidir. Bu camiada, esas olarak, daha önce alıntıladığımız prensipler mevzu bahistir. Otoriter özellikleri ortadan kaldırma yetisi, çokaşklı toplulukların nitelik bakımından yatay hiyerarşiler vasıtasıyla türemesine ve dikey hiyeraşileri yıkmasına yardımcı olabilir. Dikey hiyeraşilerin yıkılması, doyurucu bir iletişimi kolaylaştıracak ve yaşamın bağımlılığa ve eziyete dönüştüğü zoraki kolektiflerden ayırt edici temel özellik olacaktır. Bu iletişim şeklinin benimsenmesi, çokaşklılığın bir terapi olduğu anlamına gelmez. Çokaşklı ilişkilerdeki beraber yaşam prensipleri, iletişim becerilerini ve empatiyi beslediğinden, kişisel zorluklar belki de daha rahat çözümlenir. Lakin bu zorlukları bertaraf etmek için bir ilişkiye başlanmaz.

Bu üç alana gösterilen ilgi çoğalırsa, günümüzde çokaşklı ilişkilerin sıklıkla karşılaştığı muayyen zararları azaltmak mümkün olabilir. "İlişki çalışmasına" harcanan büyük çaba ve kusursuzluk arzusu (ki bu kusursuzluk tekeşli ilişkilerde çoğunlukla aldatıcıdır) böylelikle daha az önemli hale gelebilir. Çokaşklı ilişkilenmelerin sakladığı çeşitlilik ve canlılık potansiyeli ve çokaşklı toplulukların kurabildiği yardımsever dayanışma, her halü kârda, hayat yolunda edinilen büyük bir duygusal direnç kaynağı olabilir. Çifte standarttan vazgeçilmesi, mutlu bir yaşamın temel öğelerinden biri sayılabilecek, özgürleştirici bir dürüstlüğe yol açabilir. Bu yolla, tekeşliliğin beraberinde getirdiği kısıtlamalar pek çok safhada güçsüzleşir veya tümden kaybolur. Hatta *ludus* insanlardaki dürüstlük ve açıklıkla birleşince, cinsellikten alınan zevk, oyunbaz bir keyfe dönüşür. Mükemmel aşkı arama tanımlamamızı takiben *eros* hafifler ve kardeşçe aşk olan *storge* ilişkilerin gündeliği haline gelir. Kıskanç aşk *mania* belki çokaşklılıkla kendine daha iyi hâkim olur ve nihayetinde yok olmaya meyleder. Fedakâr aşk *agape* çokaşklı ilişkilerin olmazsa olmazıdır. Son olarak, *pragma* kendi yergilerinden sıyrılabilir ve *mania*ya karşı koruyucu bir faktör olabilir.

Ütopyalar ilk bakışta imkânsızlıklardan bahseder. Biz çalışmamızı yaparken, egemen normalliğin artık yeterince mutlu bir yaşamı garantileyemediğinin farkına varmamızı sağlayan birbirinden farklı birçok durumla karşılaştık. Marcuse'nin arzu ettikleriyle uyumlu olarak, alternatiflere bağlı değerleri eyleme dönüştürmenin ve böylece normalliği sorgulamanın zamanı gelmiştir. Artık marjinalleştirilmeyen, aksine saygı duyulan, eyleme dönüşmüş bu tür bir çokaşklılık, tekeşli ilişkiler dünyasının standardizasyonuna karşılık toplumsal bir zenginlik olacaktır. Egemen gündelik yaşamın başarı baskısına karşılık gevşeme ve dinlenme imkânı ve keyifli bir varoluş, tüketim dünyasının ışıltısının ardındaki gerçeği gösterebilir.

Kaynakça

Alberoni, Francesco: "Historisierung und Punkte ohne Wiederkehr", Hahn, Kornelia / Burkhart, Günter (der.) (2000): *Liebe, Grenzen und Grenzüberschreitungen* içinde, Opladen: Leske & Budrich.

Althusser, Louis (1974): *Für Marx*, Frankfurt/Main: Suhrkamp.

Althusser, Louis (1974): "Widerspruch und Überdeterminierung", Althusser, Louis: *Für Marx* içinde Frankfurt/Main: Suhrkamp. s. 52-99.

Anapol, Dr. Deborah M. (1997): Polyamory. *The New Love Without Limits*, San Rafael, CA.: IntiNet Resource Center.

Anderlini-D'Onofrio, Serena (der.) (2004): *Plural loves: Designs for bi and poly living*, London: Harworth Press.

Aries, Philippe ve arkadaşları (1984): *Die Masken des Begehrens und die Metamorphosen der Sinnlichkeit*, Frankfurt/Main 1992: Fischer.

Arte (2008): 13.01.08 tarihli Tema Gecesi, saat 20:40 itibariyle: Wenn die Liebe im Dreieck springt; César und Rosalie; Liebe zu Dritt; Drei

Herzen; Der Liebespakt: Simone de Beauvoir und Jean Paul Sartre.
Barthes, Roland (1984): *Fragmente einer Sprache der Liebe*, Frankfurt/Main: Suhrkamp.
Bartholomäus, Wolfgang (2002): DerDieDas Andere geht mich an. *Sexualität für Erziehung ethisch denken in der Spur Emmanuel Lévinas'*, Frankfurt/Main: Europäischer Verlag der Wissenschaften.
Bartholomäus, Wolfgang (2004): "Der Andere geht mich an. Sexualität für Erziehung ethisch denken", Timmermanns, Stefan ve arkadaşları (Der.) (2004): *Sexualpädagogik weiter denken. Postmoderne Entgrenzungen und pädagogische Orientierungsversuche* içinde, Weinheim/München: Juventa Verlag, s. 137-152.
Bebel, August (1883): *Die Frau und der Sozialismus*, Monika Seifert'in (1974) gözden incelemesi ve yorumuyla, Hannover: Fackelträger Verlag.
Beck, Ulrich / Beck-Gernsheim, Elisabeth (1990): *Das ganz normale Chaos der Liebe*, Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag.
Binder, Gerhard (Der.) (1993): *Liebe und Leidenschaft. Historische Aspekte von Erotik und Sexualität*, Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier.
Böcker, Anna Carina (2005): «Bi Poly Queer?» Meritt ve arkadaşları (Der.): *Mehr als eine Liebe. Polyamoröse Beziehungen* içinde Berlin: Orlanda, s. 171-175.
Bornemann, Ernest (1970): *Das Patriarchat. Ursprung und Zukunft unseres Gesellschaftssystems.* Frankfurt/Main: Fischer Verlag.
Bottéro Jean (1995): Alles begann in Babylon, Duby, Georges ve arkadaşları: *Liebe und Sexualität* içinde, Grafrath: Klaus Boer Verlag, s. 17-43.
Brøgger, Suzanne (1978): *...sondern erlöse uns von der Liebe*, Reinbek: Rowohlt.
Bublitz, Hannelore (2002): *Judith Butler zur Einführung*, Hamburg: Junius.
Butler, Judith (1991): *Das Unbehagen der Geschlechter (Gender Trouble)* Frankfurt/Main: Suhrkamp.
Capellanus, Andreas (2006): *Über die Liebe*, Stuttgart: Hiersemann.
Cresswell, Clio (2005): *Wie viel Sex passt in ein Einmachglas*, Frankfurt/New York: Campus.
Currid, Brian (2001): "Nach 'queer'?" In: Heidel, Ulf / Micheler, Stefan / Tuider, Elisabeth (Der.) (2001): *Jenseits der Geschlechtergrenzen.*

Sexualitäten, Identitäten und Körper in Perspektiven von Queer Studies içinde, Hamburg: MännerschwarmSkript Verlag, s. 346-364.

Davis, Natalie (1986): *Frauen und Gesellschaft am Beginn der Neuzeit: Studien über Familie, Religion und die Wandlungsfähigkeit des sozialen Körpers*, Berlin: Wagenbach Verlag.

Duby, Georges ve arkadaşları (1995): *Liebe und Sexualität*, Grafrath: Klaus Boer Verlag.

Duerr, Hans Peter (2002): *Die Tatsachen des Lebens, Der Mythos vom Zivilisationsprozeß, Band 5*, Fankfurt/Main: Suhrkamp.

Easton, Dossie / Klesse, Christian (2006): "The Trials and tribulations of being a «slut» - Ethical, psychological and political thoughts on polyamory" , Haritaworn, Jinthana ve arkadaşları (Der.) (2006): *Special issue on polyamory. Sexualities*, Sayı 9. Özel sayı, içinde Sage Publications (s. 643- 650).

Easton, Dossie / Liszt, Catherine A. (1997): *The ethical slut. A guide to infinite sexual possibilities*, Baiboa: Greenery Press.

Ebel, Else (1993): *Der Konkubinat nach altwestnordischen Quellen*, Berlin/New York: de Gruyter.

Elias, Norbert (1939): *Über den Prozeß der Zivilisation*, 2 Bde, Frankfurt/Main: Suhrkamp 1991.

Engel, Antke (2009): *Bilder von Sexualität und Ökonomie*, Bielefeld: transcript *Engelmann, Claudia (2005): "'Ich bin eine Discokugel': Facetten eines poly- amourösen Lebens" , Meritt ve arkadaşları (Der.): *Mehr als eine Liebe. Polyamoröse Beziehungen* içinde, Berlin: Orlanda (s. 119-122).

Erel, Umut/Haritaworn, Jinthana / Rodriguez, Encarnación Gutiérrez/ Klesse, Christian (2007): "Intersektionalität oder Simultaneität?! - Zur Verschränkung und Gleichzeitigkeit mehrfacher Machtverhältnisse - Eine Einführung", Hartmann, Jutta ve arkadaşları (Der.) (2007): *Heteronormativität. Empirische Studien zu Geschlecht, Sexualität und Macht* içinde, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften (s. 239-250).

Esmyol, Andrea (2002): *Geliebte oder Ehefrau, Konkubinen im frühen Mittelalter*, Köln/Weimar/Berlin: Böhlau.

Falk, Candance (1987): *Liebe und Anarchie & Emma Goldmann*, Berlin: Karin Kramer Verlag.

Firestein, Beth A. (Der.) (1996): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*. Thousand Oaks: Sage Publications..

Fisher, Helen (2007): *Warum wir lieben und wie wir besser lieben können*, München: Knaur.

Flandrin, Jean-Louis (1978): *Familien, Soziologie Ökonomie – Sexualität*, Frankfurt/Main: Ullstein.

Foucault, Michel (1978): *Dispositive der Macht: Über Sexualität, Wissen und Wahrheit*, Berlin: Merve.

Foucault, Michel (1983): *Der Wille zum Wissen: Sexualität und Wahrheit*, Band 1. Frankfurt/Main: Suhrkamp.

Frankenberg, R. (1993): *White women, race matters: The social construction of whiteness*, London: Routledge.

Gerlitz, Peter (1984): *Religion und Matriarchat: zur religionsgeschichtlichen Bedeutung der matrilinearen Strukturen bei den Khasi von Meghalaya*, Wiesbaden: Harrassowitz.

Giddens, Anthony (1993): *Wandel der Intimität*, Frankfurt/Main: Fischer.

Göllner, Reinhard (2005): *Gott erfahren*, Berlin/Hamburg/Münster: LIT.

Goria, Fausto (1992): "Zur ehelichen Gütergemeinschaft im Denken der Griechen von Xenophon bis loannes Stobias", Simon, Dieter (Der.): *Eherecht und Familiengut in Antike und Mittelalter* içinde, München: Oldenbourg, s. 99-120.

Göttner-Abendroth, Heide (1998): *Matriarchat in Sudchina*, Stuttgart/ Berlin/ Köln: Kohlhammer.

Halberstam, Judith (2005): "Queer Studies Now", Yekani, Elahe Haschemi / Michaelis, Beatrice (Der.) (2005): *Quer durch die Geisteswissenschaften: Perspektiven der Queer Theory* içinde Berlin: Querverlag, s. 17-30.

Haraway, Donna (1995): *Die Neuerfindung der Natur*, Frankfurt/Main / New York: Campus Verlag.

Haraway, Donna (1995): "Ein Manifest für Cyborgs", Haraway, Donna: *Die Neuerfindung der Natur* içinde Frankfurt/Main / New York: Campus Verlag, s. 33-72.

Hardt, Michael / Negri, Antonio (2002): *Empire: Die neue Weltordnung*, Frankfurt/Main: Campus.

Haritaworn, Jinthana (2005): "Queerer als wir? Rassismus. Transphobie. Queer Theory" ,Yekani, Elahe Haschemi/Michaelis, Beatrice (Der.) (2005): *Quer durch die Geisteswissenschaften: Perspektiven der Queer Theory* içinde, Berlin: Querverlag, s. 216-237.

Haritaworn, Jinthana (2007): "(No) Fucking Difference? Eine Kritik an (Heteronormativität) am Beispiel von Thailändischsein", Hartmann, Jutta ve arkadaşları (Der.) (2007): *Heteronormativität: Empirische Studien zu Geschlecht, Sexualität und Macht* içinde Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 269-289.

Haritaworn, Jinthana / Lin, Chin-ju/Klesse, Christian (Der.) (2006): *Special issue on polyamory. Sexualities*, sayı 9. Özel sayı, Sage Publication, s. 515-529.

Harris, Marvin (1989): *Kulturanthropologie: Ein Lehrbuch*, Frankfurt/ Main: Campus Verlag.

Hartmann, Jutta (2002): *Vielfältige Lebensweisen: Dynamisierung in der Triade Geschlecht - Sexualität - Lebensform. Kritisch-dekonstruktive Perspektiven für die Pädagogik*, Opladen: Leske + Budrich.

Hartmann, Jutta (2004): "Dynamisierungen in der Triade Geschlecht - Sexualität Lebensform: dekonstruktivistische Perspektiven und alltägliches Veränderungshandeln in der Pädagogik" , Timmermanns, Stefan ve arkadaşları (Der.): *Sexualpädagogik weiter denken: Postmoderne Entgrenzungen und pädagogische Orientierungsversuche* içinde, Weinheim/München: Juventa Verlag, s. 59-77.

Hartmann, Jutta (2007): "Intervenieren und Perpetuieren - Konstruktionen kritischer Pädagogik in den Feldern von Geschlecht, Sexualität und Lebensform", Hartmann ve arkadaşları. (Der.): *Heteronormativität: Empirische Studien zu Geschlecht, Sexualität und Macht* içinde, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 95-114.

Hartmann, Jutta / Holzkamp, Christine / Lähnemann, Lela / Meißner, Klaus / Mücke, Detlef (Der.) (1998): *Lebensformen und Sexualität: Herrschaftskritische Analysen und pädagogische Perspektiven*, Bielefeld: Kleine Verlag.

Hartmann, Jutta / Klesse, Christian/ Wagenknecht, Peter / Fritsch ,e Bettina / Hackmann, Kristina (Der.) (2007): *Heteronormativität. Empirische Studien zu Geschlecht, Sexualität und Macht*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften *Haug, Frigga / Geschwandtner,

Ulrike (2006): *Sternschnuppen, Zukunftserwartungen von Schuljugend*, Hamburg: Argument.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1820): *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse.* Stuttgart: Reclam 1970.

Herrmann, Steffen Kitty (2003): "Performing the Gap - Queer Gestalten und geschlechtliche Aneignung" , *arranca !, Aneignung I,* sayı *28* içinde, Berlin. (s. 22-25). (A.G. Gender-Killer, *Das gute Leben. Linke Perspektiven auf einen besseren Alltag* içinde tekrar basıldı, Münster 2005).

Herzog, Dagmar (2005): *Die Politisierung der Lust*, München: Siedler.

Herzog, Sabine (2001): *Das Matriarchat als geschlechtssymetrische Gesellschaftsform?* Münster/Hamburg/London: Lit Verlag.

Ihlefeldt, Felix (2008): *Wenn man mehr als einen liebt*, Berlin: Schwarzkopf & Schwarzkopf.

Illouz, Eva (2005): *Vermarktung der Leidenschaft*, WestEnd, Sayı 1, 2.cilt, Frankfurt: Stroemfeld, s. 80-95.

Jagose, Annamarie (2001): *Queer Theory - Eine Einführung*, Berlin: Querverlag. [Orijinal Başlık: Queer Theory, Annamarie Jagose, Melbourne University Press; Erstausgabe 1996].

Jamin, Peter/Vögeli, Thomas (2005): *Männer wollen immer, Frauen können immer. Alles, was Männer über Sexualität wissen sollten*, Heidelberg. mvg Verlag.

Klan, Ulrich/Nelles, Dieter (1986): *Es lebt noch eine Flamme*, Grafenau-Döffingen: Trotzdem Verlag.

Klesse, Christian (2005): "This is not a Love Song! Über die Rolle von Liebe und Sex in Diskussionen über Nicht-Monogamie und Polyamory", Meritt ve arkadaşları (Der.): *Mehr als eine Liebe: Polyamoröse Beziehungen* içinde, Berlin: Orlanda, s. 123-130.

Klesse, Christian (2006): "Polyamory and it's 'Others': Contesting the Terms of Non-Monogamy", Haritaworn, Jinthana ve arkadaşları (Der.) (2006): *Special issue on polyamory. Sexualities*, Sayı 9. Özel sayı, içinde, Sage Publications, s. 565-583.

*Klesse, Christian (2007): "Polyamory - Von dem Versprechen, viele zu lieben", *Zeitschrift für Sexualforschung*, sayı 4; 20. Cilt, Dezember 2007 içinde, Stuttgart: Georg Thieme Verlag, s. 316-330.

Klotter, Christoph (1999): "Abendländische Liebesvorstellungen", Klot-

ter, Christoph: *Liebesvorstellungen im 20. Jahrhundert* içinde, Gießen: Psychosozial Verlag.

Klotter, Christoph (1999): *Liebesvorstellungen im 20. Jahrhundert*. Gießen: Psychosozial Verlag.

Koppetsch, Cornelia (2005): "Liebesökonomie: Ambivalenzen moderner Paarbeziehungen", WestEnd, sayı 1, 2. cilt. Frankfurt/M: Stroemfeld, s. 96-107.

Krieger, Sascha / Weinmann, Julia (2008): "Lebensformen in der Bevölkerung, Kinder und Kindertagesbetreuung" Statistisches Bundesamt, Gesellschaft Sozialwissenschaftliches Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung: (der.): Datenreport 2008, Ein Sozialbericht für die Bundesrepublik Deutschland içinde, Bonn.

Kuczynski, Jürgen (1996): *Geschichte des Alltags des deutschen Volkes*, Cilt 2. Köln: PapyRossa.

Langenscheidt (2008): Großwörterbuch. Deutsch als Fremdsprache. Das einsprachige Wörterbuch für alle, die Deutsch lernen. München: Langenscheidt.

Lano, Kevin / Parry, Ciaire (1995): "Preface" , *Breaking the Barriers to Desire. New Approaches to Multiple Relationships* içinde, Nottingham: Five Leaves Publications.

Lee, John Alan (1976): *The Colors of Love*, Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall.

Leiprecht, Rudolf / Lutz, Helma (2006): "Intersektionalität im Klassenzimmer: Ethnizität, Klasse, Geschlecht", Leiprecht, Rudolf/Kerber, Anne (Der.): *Schule in der Einwanderungsgesellschaft. Em Handbuch* İçinde, Schwalbach/Ts.: Wochenschau-Verlag, 2. basım, s. 220/221.

Leiprecht, Rudolf / Kerber, Anne (Hrsg.) (2006): *Schule in der Einwande¬rungsgesellschaft. Ein Handbuch.* Schwalbach/Ts.: Wochenschau-Verlag, 2. basım.

Luhmann, Niklas (1994): *Liebe als Passion. Zur Codierung von Intimität*, Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag.

Lutz, Helma/Wenning, Norbert (Der.) (2001): *Unterschiedlich verschieden. Differenz in der Erziehungswissenschaft*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Marcuse, Herbert (1967): *Der eindimensionale Mensch.* Neuwied/Berlin: Luchterhand Verlag.

Marx, Karl/Engels, Friedrich (1846): *Die heilige Familie.* Berlin: Dietz. MEW Band 2, 1972.

Marx, Karl/Engels, Friedrich (1848): *Manifest der Kommunistischen Partei* Berlin: Dietz. MEW Band 4, 1974.

Meritt, Laura (2005): "Die Sprache der Bedürfnisse" , Meritt ve arkadaşları (Der.): *Mehr als eine Liebe. Polyamoröse Beziehungen* içinde, Berlin: Orlanda, s. 77-83.

Meritt, Laura / Bührmann, Traude / Schefzig, Nadja Boris (Der.) (2005):. *Mehr als eine Liebe. Polyamoröse Beziehungen.* Berlin: Orlanda.

Micheler, Stefan (2000): "Der Sexualitätsdiskurs in der deutschen Studierendenbewegung der 1960er Jahre", *Zeitschrift für Sexualforschung*, Sayı 1,13. Cilt; März 2000 içinde, Stuttgart: Georg Thieme Verlag, s. 1-39.

Mint, Pepper (2004): "The power dynamics of cheating: Effects of polyamory and bisexuality", Anderlini-D'Onofrio, Serena (der.): *Plural loves: Designs for bi and poly living* içinde, London: Harworth Press, s. 55-76.

Mosse, Claude (1995): "Sappho aus Lesbos" , Duby, Georges ve arkadaşları: *Liebe und Sexualität* içinde, Grafrath: Klaus Boer Verlag, s. 44-52.

Munson, Marcia / Stelboum, Judith P. (Der.) (1999): *The Lesbian Polyamory Reader: Open Relationships, Non-Monogamy, and Casual Sex.* London: Harrington Park Press.

Nelles, Dieter (2000): *Anarchosyndikalismus und Sexualreformbewegung in der Weimarer Republik.* Amsterdam: International Institute of Social History *O'Neill, Nena & George (1974): *Die offene Ehe. Konzept für einen neuen Typus der Monogamie.* Bern/München: Scherz Verlag; Original Titel Open Marriage, 1972 *Ortega y Gasset (1949): *Über die Liebe.* Stuttgart: Deutsche Verlags-An¬stalt 1951.

Passig, Kathrin / Strübel, Ira (2004): *Die Wahl der Qual. Handbuch für Sa- domasochisten und solche, die es werden wollen.* Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag.

Pieper, Marianne / Bauer, Robin (2005): "Polyamory & Mono-Normativität: Ergebnisse einer empirischen Studie über nichtmonogame Lebensformen", Meritt ve arkadaşları (Der.): *Mehr als eine Liebe. Polyamoröse Beziehungen* içinde, Berlin;.Orlanda, s. 59-69.

Piercy, Marge (1986): *Die Frau am Abgrund der Zeit.* München: Wilhelm Heyne Verlag.

Pilz, Sebastian (2004): *Der Wandel der Familienstrukturen im Mittelalter und in der frühen Neuzeit im Kontext von kirchlicher und staatlicher Machtpolitik*, yayınlanmadı..

Platon (2000): *Symposion.* Hamburg: Felix Meiner Verlag.

Queen, Carol (1996): "Bisexuality, Sexual Diversity, and the Sex-Positive Perspective" Firestein, Beth A. (der.): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority* içinde Thousand Oaks: Sage Publications. (s. 103-124).

Rastetter, Daniela (1994): *Sexualität und Herrschaft in Organisationen.* Opladen: Westdeutscher Verlag.

Roos, Peter (2004): *Kunst und Kinderschändung.* In: Die Zeit 04.03.04.

Rau, Susanne (1990): *Wertewandel in der Familie.* Frankfurt/Main / Bern / New York / Paris: Peter Lang.

Rauchfleisch, Udo (1994): *Schwule, Lesben, Bisexuelle. Lebensweisen-Vorurteile - Einsichten.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Ravenscroft, A.D. (2004): *Polyamory: Roadmaps for the Clueless and Hope ful.* Santa Fe, NM: Fenris Brothers.

Reinsberg, Carola (1993): *Ehe, Häretentum und Knabenliebe im antiken Griechenland.* München: Beck.

Rentmeister, Cillie (1985): *Frauenwelten - Männerwelten.* Opladen: Leske + Budrich.

Ritchie, Ani / Barker, Meg (2006): " 'There Aren't Words for What We Do or How We Feel So We Have To Make Them Up': Constructing Polyamorous Languages in a Culture of Compulsory Monogamy", *Sexualities*, sayı 9 içinde, Sage Publications, s. 584-601.

Romeo, Charlie (2005): "Darum", Meritt ve arkadaşları (der.): *Mehr als eine Liebe. Polyamoröse Beziehungen* içinde, Berlin: Orlanda, s. 85-89.

Rosenbaum, Heidi (1982*): Formen der Familie.* Frankfurt/Main: Suhrkamp *Rossiaud, Jacgues (1984): "Prostitution, Sexualität und Gesellschaft in den französischen Städten des 15. Jahrhunderts", Aries, Philipe ve arkadaşları: *Die Masken des Begehrens und die Metamorphosen der Sinnlichkeit. Zur Geschichte der Sexualität im Abendland* içinde, Frankfurt/Main: Fischer, s. 97- 120.

Rougemont, Denis de (2007): *Die Liebe und das Abendland.* Gaggenau: H. Frietsch Verlag.

Rust, Paula C. (1996): "Monogamy and Polyamory. Relationship Issues for Bisexuals", Firestein, Beth A. (der.): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority* içinde, Thousand Oaks: Sage Publications, s. 127-148.

Sartre, Jean-Paul (1952): *Das Spiel ist aus.* Reinbek: Rowohlt.

Schenk, Herrad (1987): *Freie Liebe - Wilde Ehe: Über die allmähliche Auflösung der Ehe durch die Liebe.* München: Beck.

Schlegel, Friedrich (1799*): Lucinde.* Frankfurt/Main 1985: Insel Verlag.

Schlender, Bärbel / Söhner, Erhard (der.) (2006): *Ein Frühstück zu Dritt. Leben und Lieben in Mehrfachbeziehungen.* München: Novum Verlag.

Schmidt, Gunter / Strauß, Bernhard (der.) (2002): *Sexualität und Spätmoderne. Über den kulturellen Wandel der Sexualität.* Gießen: Psychosozial-Verlag [2001].

Schmitz, Winfried (2002): "Die geschorene Braut", *Historische Zeitschrift* 274/3 içinde, s. 561-602. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag.

Schrader-Klebert, Karin (1969): "Die kulturelle Revolution der Frau", *Kursbuch* 17 içinde , Frankfurt/Main: Suhrkamp, s. 1-46.

Schröder, Achim / Balzter, Nadine / Schroedter, Thomas (2004): *Politische Jugendbildung auf dem Prüfstand.* Weinheim und München: Juventa.

Schroedter, Thomas (2007): *Antiautoritäre Pädagogik.* Stuttgart: Schmel terling.

Selb, Walter (1992): "Zur Christianisierung des Eherechts", Simon, Dieter (der.): *Eherecht und Familiengut in Antike und Mittelalter* içinde München: Oldenbourg, s. 1-14.

Seybold, Irmtraut (1990): "Die Macht des Mannes in der Mesiopotamischen Familie", Simon, Gertrud ve arkadaşları (der.): *Die heilige Familie* içinde, Wien: Wiener Frauenverlag, s. 33-46.

Simon, Dieter (der.) (1992): *Eherecht und Familiengut in Antike und Mittelalter*, München: Oldenbourg.

Simon, Gertrud ve arkadaşları (der.) (1990): *Die heilige Familie.* Wien: Wiener Frau¬enverlag.

Sol£, Jacques (1995): "Der Troubadour und die Liebe als Passion" Duby, Georges ve ark.: *Liebe und Sexualität* içinde, Grafrath: Klaus Boer Verlag. s. 88-97.

Sow, Noah (2008): *Deutschland Schwarz Weiß. Der alltägliche Rassismus.* München: C. Bertelsmann Verlag.

Statistisches Bundesamt, Gesellschaft Sozialwissenschaftlicher Infrastruktureinrichtungen, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung: (der.) (2008): Datenreport 2008, Ein Sozialbericht für die Bundesrepublik Deutschland. Bonn.

Strenge, Irene (2006): *Codex Hammurapi und die Rechtsstellung der Frau.* Würzburg,.

Tacitus, Gajus Cornelius (98): *Germania, çev.* Baustamm, Anton (1878). Freiburg: Herdersche Verlagsbuchhandlung.

Thür, Gerhard (1992): "Ehegüterrecht und Familienvermögen in der griechischen Polis", Simon, Dieter: *Eherecht und Familiengut in Antike und Mittelalter* içinde, München: Oldenbourg.

Timmermanns, Stefan / Tuider, Elisabeth / Sielert, Uwe (der.) (2004): *Sexualpädagogik weiter denken. Postmoderne Entgrenzungen und pädagogische Orientierungsversuche.* Weinheim/München: Juventa Verlag.

Veyene, Paul (1984): "Homosexualität im antiken Rom" Aries, Philippe ve arkadaşları: *Die Masken des Begehrens und die Metamorphosen der Sinnlichkeit* içinde, Frankfurt/Main 1992: Fischer.

Wagenknecht, Peter (2007): "Was ist Heteronormativität? Zu Geschichte und Gehalt des Begriffs", Hartmann, Jutta ve ark. (der.) (2007): *Heteronormativität. Empirische Studien zu Geschlecht, Sexualität und Macht* içinde, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 17-34.

Weeks, Jeffrey (1985): *Sexuality and its discontents. Meanings, Myths & Modern Sexualities.* London: Routledge.

Weeks, Jeffrey (1986): *Sexuality*, Chichester: Ellis Horwood Limited.

Willi, Jürg (2007): *Psychologie der Liebe. Persönliche Entwicklung durch Partnerbeziehungen.* Hamburg/Reinbek: Rowohlt Verlag [2004].

Yekani, Elahe Haschemi/Michaelis, Beatrice (der.) (2005): *Quer durch die Geisteswissenschaften. Perspektiven der Queer Theory.* Berlin: Querverlag.

Zwingli, Huldrych (1523): "Wie Jugendliche aus gutem Haus zu erziehen sind" Wingli, Huldrych: Schriften I, Zürich (1995) içinde, s. 215-241 (yeni Almanca'ya dönüştürülmüştür).

Devletlerin resmi kurumları boşanma oranlarındaki artıştan bahseder ama nedenlerini yeterince sorgulamaz. Ya da ekonomik, kültürel, sosyolojik, her türlü neden sayılır ama tek bir konu kesinlikle sorgulanmaz; o da heteronormatif tekeşli evliliğin kendisidir. Thomas Schroedter ve Christina Vetter bu kitapta, işte modern zamanların bu en büyük tabusunu ele alıyor. İki yazar, tekeşliliğin ve buna bağlı aşk tasavvurlarımızın "gökten zembille inmediğini", bilakis tarih içinde bir tertibat olarak kurulup şekillendiğini ve normatif hale getirildiğini söylüyor ve ardından çokaşklılık için yapılan tanımlamaları derleyip toparlıyor.

Tekeşli olmayan ilişkilerin kökenlerini ve bugünkü dünyada yaşanma biçimlerini anlatan Schroedter ve Vetter, aynı zamanda, sosyolojik bir perspektifle, bahsi geçen tüm kavramları eleştirel bir gözle irdeliyor.

Kitap boyunca tekeşliliğe ve çokaşklılığa kuramsal bir gözle bakmakla kalmayıp, edebiyatla da içlidışlı olarak, aşka dair Avrupa bağlamında yazılıp çizilenleri de gözden geçiren Schroedter ve Vetter, sık sık "queer" düşünceye göz kırpıyor ve bu düşünceden türeyen bir pedagoji ve etik önerisinde bulunuyor.

Normalin sınırlarını geçip, tekeşli olmayan ilişkiler dünyası üzerine düşünmeye cesareti olanlara...

AYRINTI • LACİVERT
ISBN: 978-975-539-948-5
9 789755 399485

THG
0273606
C-Y

13 TL